

Тэтгэврийг ТЭТГЭХ ШИНЭЧЛЭЛ

KLAY THOMPSON.
TISSOT CHRONO XL.
A 45MM CASE.

**Official
Watch
of the NBA**

T + TISSOT

#ThisIsYourTime

Swiss Watch Shop 1 - Наран Молл /Хүүхдийн 100/, 2-р давхар
Swiss Watch Shop 2 - Наран Центр /Улсын Их Дэлгүүрийн баруун талд/

TISSOTWATCHES.COM
TISSOT, INNOVATORS BY TRADITION

The Economist-ийн
шилмэл контентийг
Mongolian Economy албан
ёсны эрхтэйгээр сэтгүүл,
вэб сайтаараа хүргэж эхэллээ

Business.mn сэтгүүлийг
Mplus, Wplus
аппаар үнэгүй
уншаарай

www.mongolianeconomy.mn

www.business.mn

"Дэлхий 2020"

Борлуулах цэгүүд:

Аз Хур

Их дэлгүүр "Мажестик"

Номин-"River Garden"

Golden Pen бүх салбар

Интерном бүх салбар

Goodprice Зайсан

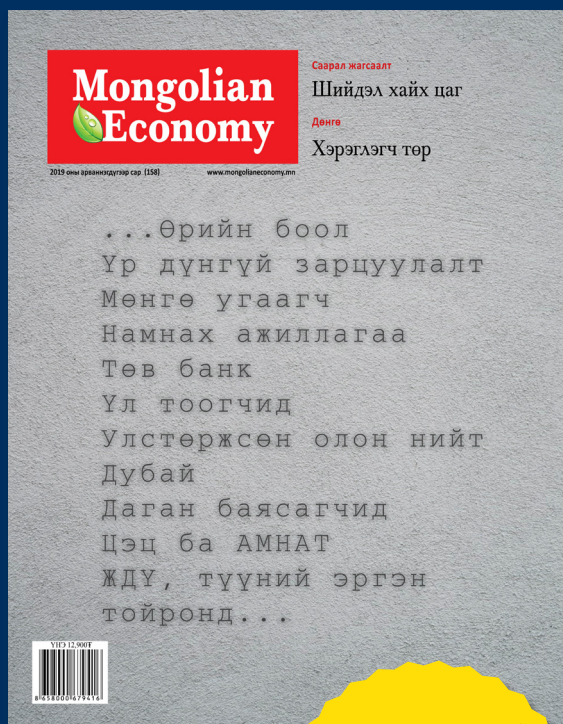
СЭТГҮҮЛ ЗАХИАЛГА:

Монгол шуудан (Утас: 7007 8916)

Түгээмэл шуудан (Утас: 7011 5015)

Редакцитай холбогдох утас: **7011-5477, 7011-5476**

МОНГОЛ, АНГЛИ ХЭЛЭЭР САР ТУТАМ

МОНГОЛ ШУУДАН
ТҮГЭЭМЭЛ ШУУДАН
-гаар дамжуулан
захиалаарай

**Улирлын
захиалга
30.000₮**

Утас: 7011-5477, 7011-5476

**Mongolian
Economy**

ҮҮСГЭН БАЙГУУЛАГЧ, ЭРХЛЭГЧ:

Д.Бэхбаяр (9999 4248)

ЗӨВЛӨХ РЕДАКТОР:

Б.Үүрийнтуяа

РЕДАКТОР:

Н.Энхбаяр (9916 1303)

"ДЭЛХИЙ" СЭТГҮҮЛИЙН

ОРЛОГЧ ЭРХЛЭГЧ:

Б.Энхцэцэг (9009 9880)

СЭТГҮҮЛЧИД:

Г.Даваадорж

Г.Орхон

З.Цэлмэг

Б.Мишээл

Т.Сарангуа

(Хятад дахь сурвалжлагч)

Р.Ундаръяа

(Япон дахь сурвалжлагч)

ДИЗАЙНЕР:

Ш.Оюундарь

МАРКЕТИНГИЙН АЛБА:

Б.Энхцэцэг (9009 9880)

Ц.Оюун-Эрдэнэ (9915 6968)

Т.Энхбаяр (9110 2445)

Г.Амарсайхан (9499 2389)

ХАЯГ: Улаанбаатар,

Чингэлтэй дүүрэг, I хороо,

Экспресс тауэр. 1101 тоот

ВЭБ: www.mongolianeconomy.mn

И-МЭЙЛ:

info@mongolianeconomy.mn

FACEBOOK: Mongolian Economy

TWITTER: EconomyMongolia

УТАС: 7011 5476, 7011 5477

15160 Улаанбаатар,

Төв шуудан, ш/х-2762

СЭТГҮҮЛ ЗАХИАЛГА:

Монгол шуудан (Утас: 7007 8916)

Түгээмэл шуудан (Утас: 7011 5015)

www.mongolianeconomy.mn

Тэтгэврийн шинэчлэл 8

Тэтгэвэр шийтгэл биш

Байр суурь 12

Хуучин тогтолцооны тухай шинэ яриа

АРД лайф 28

Б.Гантулга: Тэтгэврийн шинэчлэл хийснээр компаниуд Монголдоо хөрөнгө босгох боломжтой

АРД лайф 34

Монгол Улсын нийгмийн даатгалын өнөөгийн нөхцөл байдал

The Economist 36

Хөгжиж буй улсууд бүтээмжийн “хямрал”-д өртөж байна

The Economist 37

Анхны “амьд робот”-ыг бүтээв

Дэлхий 2020 40

Өмнөд Тэнгисийн түүхүүд

Төлөв 42

Д.Ган-Очир: Системийн ач холбогдолгүй банкуудад шат дараатай арга хэмжээ авна

Засаглал 46

Нийгмийн хөгжлийн эхний алхам

Цахим засаглал 50

Дижитал овог аймгууд нэгдэх цаг

Судлаачийн үг 52

Хийн хоолойн тухай мэтгэлцээнд дуу хоолойгоо өргөө

Санхүүгийн боловсрол 56

Хар бизнесээс хамгаалах жор

Хуучин тогтолцооны тухай шинэ яриа /12

Н.УЧРАЛ
УИХ-ын гишүүн

С.ЧИНЗОРИГ
УИХ-ын гишүүн,
ХНХ-ын Сайд

Ч.ХҮРЭЛБААТАР
УИХ-ын гишүүн,
Сангийн Сайд

Ч.ГАНХУЯГ
“Ард Санхүүгийн Нэгдэл”-ийн
гүйцэтгэх захирал

Х.АМГАЛАНБААТАР
Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн
холбооны ерөнхийлөгч

О.АМАРТУВШИН
МУХАУТ-ын Ерөнхийлөгч

Х.АЛТАЙ
Монголын хөрөнгийн биржийн
гүйцэтгэх захирал

Д.БАЯРСАЙХАН
Санхүүгийн зохицуулах
хорооны дарга

Y.АМАРБАТ
Ананд Адвокатс ХХН-ын
ахлах өмгөөлөгч

Д.АМАРБАЯСГАЛАН
МАН-ын Ерөнхий нарийн
бичгийн дарга

Ц.ТУВААН
Ардчилсан намын Ерөнхий нарийн
бичгийн дарга

Ж.БАТЖАРГАЛ
Монголын даатгалын холбооны
гүйцэтгэх захирал

Б.ГАНТУЛГА
ХҮН-ын Ерөнхий
нарийн бичгийн дарга

Б.ӨЛЗИЙБАЯР:
Монголын Үнэт цаасны
арилжаа эрхлэгчдийн холбооны
ТУЗ-ийн дарга

Д.ХУЛАН
Ulatour ХХК-ийн үүсгэн
байгуулагч

Б.ТУЛГА
МАХН-ын Ерөнхий
нарийн бичгийн дарга

АРД лайф

Б.Гантулга:
Тэтгэврийн шинэчлэл
хийснээр компаниуд
Монголдоо хөрөнгө
босгох боломжтой /34

Д.ЖИГЖИДНЯМАА
УБТЗ ХНН-ийн дарга

Эрхлэгчийн зурвас

Мongolian Economy сэтгүүлийнхээ уншигч захиалагч та бүхэндээ шинэ оны мэнд хүргэе. Анхны дугаараа гаргаж, та бүхнийхээ итгэлээр жигүүрлэн явсаар хэдийн 8 жилийг ардаа үджээ. Найман оны турш хамтдаа явсан та бүхэндээ талархсанаа дахин илэрхийлье.

2020 он бидний хувьд 9 дэх жил рүүгээ орж буй хугацаа бөгөөд агуулгын хувьд улам сайжруулсан, дизайн макетын хувьд өнгө нэмсэн жил болгохоор зорьж байна. Энэ хүрээнд бид Английн The

2013 он. Лондон,
The Economist-
ийн оффис

Economist сэтгүүлийн албан ёсны зөвшөөрөлтэйгээр дугаар бүртээ 2-3 нийтлэлийг нь монгол хэлээрээ орчуулан хүргэх гэрээ хэлцэл хийлээ. Дэлхийд нэртэй сэтгүүлийн дэлхийн хэмжээний контентоор агуулгаа баяжуулсан шинэ оны эхний дугаараа та бүхэндээ хүргэж буйдаа баяртай байна.

Бид сэтгүүлийнхээ алсын хараагаа “Дэлхийн энтэй сэтгэж, олон улсын сэтгүүл зүйг эх нутагтаа нутагшуулах” хэмээн тодорхойлсон байдаг. Энэ хүрээндээ бид 2016 онд The Economist сэтгүүлийн “In World...” жилдээ нэг удаа гардаг дугаарын мөн тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч болж, Дэлхий 2016 дугаарыг анхлан гаргаж, Монголынхоо уншигчдад хүргэж байлаа. Оны өмнөхөн Дэлхий 2020 дугаараа гаргасан бөгөөд The Economist сэтгүүлтэй хамтын ажиллагаагаа ийн улам баталгаажууллаа. Тус сэтгүүлийн үндсэн дугаарын нийтлэлүүд Mongolian Economy сэтгүүлээс гадна www.mongolianeconomy.mn сайтад долоо хоног бүр 2-3 нийтлэлүүд орох юм.

Мөн энэхүү дугаарынхаа Онцлохоор тэтгэврийн шинэчлэлийн асуудлыг хөндлөө. Ахмадууд тэтгэвэрт хөмсөг зангидан гардаг бус тэтгэвэртээ баярлан гарч, баясан амьдардаг тогтолцоог бүрдүүлэх хэрэгтэй гэсэн гол утга санаа бөгөөд энэ талаар албаны хүмүүс, намуудын байр суурь, хувийн хэвшлийнхний санаа бодлыг сонссон болно. Мөн 2020 оны эдийн засгийн төлөвийн талаар Монголбанкны ерөнхий эдийн засагчтай хийсэн ярилцлага, хийн хоолой Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээр дайран өнгөрөх тохиолдолд манай эдийн засагт ямар нөлөө үзүүлэх сэдвээрх судлаачийн үзэл бодол төдийгүй Дэлхий 2020 дугаараас сонирхолтой нийтлэлийг орууллаа.

Бид 2020 онд дэлхийн болоод дотоодын эдийн засаг, улс төр, бизнес санхүүгийн тухай нийтлэл, ярилцлага, судалгаа шинжилгээ бүхий дугааруудыг та бүхэндээ хүргэж ажиллах болно.

Ерөнхий Эрхлэгч Д.Бэхбаяр

The Economist-ийн
шилмэл контент

The
Economist

Mongolian
Economy

ШУУД НИСЛЭГТЭЙ АЯЛЛУУД

**ВЬЕТНАМ
НА ТРАНГ**

**ХАЙНАН
АРАЛ**

ТАЙЛАНД

НЬО ЖУУЛЧИН ТУРС

ДЭЛХИЙГЭЭР АЯЛАХ ТАНЫ МӨРӨӨДЛИЙГ БИД БИЕЛҮҮЛНЭ

АМЬДРАЛЫН АМТЫГ АЯЛЛААС

WWW.NEWJUULCHIN.MN

7010-9401

Тэтгэврийн шинэчлэл

Тэтгэвэр шийтгэл биш

Араатан амьтан байгалийн шалгарлаар амьдардаг бол ухамсарт хүний нийгэмд үүнээс эсрэг хууль үйлчилдэг нь иргэддээ тэгш боломж олгож, ялгаварлалгүй ханддаг эрх зүйн систем юм. Үүний ачаар нийгэм эмзэг хэсгээ чирээд ч атугай нийтээрээ урагшилж, улс орон хөгждөг. Нийгмийн ийм ололтын нэг нь хөдөлмөрийн үр шимээ шударгаар хүртэж, аз жаргалтай өтөлдөг нь тэтгэврийн систем юм. Бидний үлгэр дууриал авч, хөгжлийн туршлага судалдаг ихэнх оронд ахмад үеийнхэн нь аз жаргалтай, дутагдах гачигдах зүйлгүй аж төрдөг нь тэтгэврийн тогтолцоо нь гурван тулгууртай байдагтай холбоотой. Эхнийх нь улсаас олгодог суурь тэтгэвэр бөгөөд энэ нь тухайн иргэний ажилласан жил, төлж байсан шимтгэлээс үл шалтгаалан өндөр настай болсон иргэн бүртээ олгодог тэтгэмж юм.

Хоёр дахь нь хувийн хэвшлийн оролцоотой хэрэгждэг тулгуур. Ажил олгогч, ажилтан, хувийн тэтгэврийн сангийн гурвалсан гэрээний үндсэн дээр цалингийн тодорхой хувийг сар бүр тэтгэврийн санд бүртгэлтэй нэрийн дансандаа хуримтлуулдаг. Энэ нь заавал даатгуулах журмаар хэрэгжих ба тухайн иргэн хуримтлалаа тогтмол хянах боломжтой. Гурав дахь нь сайн дурын хуримтлалд суурилдаг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн иргэн тэтгэвэрт төлдөг шимтгэлээс гадна хүсвэл орлогынхоо тодорхой хувийг тэтгэврийн санд хуримтлуулж болно.

Хоёр, гурав дахь тулгуурын хувьд иргэдийн хуримтлалыг тухайн тэтгэврийн сангууд санхүү, хөрөнгийн зах зээлээр дамжуулан ашигтай хувьцаанд хөрөнгө оруулж, өндөр өгөөжтэй бонд худалдан авах, хадгаламжид хийх зэргээр өсгөдөг. Үүнээс олсон орлогын тодорхой хувийг үйлчлүүлэгчдэдээ өгөөж болгон хуваарилдаг. Товчхондоо, иргэдийн хуримтлуулж буй мөнгийг өсгөж үржүүлэх нь сангийн үндсэн үйл ажиллагаа юм. Тиймээс тэтгэврийн гурван тулгуурт тогтолцоог дагаад өнөөгийн банкны салбар шиг бүхэл бүтэн цогц систем бүхий сангууд бий болно гэсэн үг. Иргэдийн тэтгэврийн найдвартай байдлыг хангахын тулд тэдгээр хувийн тэтгэврийн сангийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг тухайн улс орны

төв банк зохицуулалт хийж, хяналт тавьдаг. Нөгөө талаас, тэтгэврийн сан болон иргэд, үйлчлүүлэгчийн хоорондын харилцаа нь санхүүгийн зохицуулах байгууллагын хяналтанд байдгийг “Толомт” банкны ерөнхий эдийн засагч Г.Ганзориг тайлбарласан.

Монгол Улсын хувьд тэтгэврийн сангийн үйл ажиллагаа нь ХНХЯ, НДЕГ, Ажил олгогч эздийн холбоо, Монголын үйлдвэрчний нэгдсэн эвлэлийн төлөөллийн удирдлага дор байдаг бөгөөд 130 жилийн тэртээ Германы Канцлер Отто фон Бисмаркын санаачилсан эв хамтын тогтолцоонд суурилдаг. Энэ нь одоо ажил эрхэлж буй хүмүүсийн төлсөн шимтгэлийг ахмад настнуудад хуваарилдаг зарчим бөгөөд тэтгэврийн тогтолцоонд зах зээлийн бус халамжийн бодлого давамгайлдаг гэсэн үг. Тиймээс социалист ►

► систем задран унасны дараа посткоммунист орнууд эв хамтын зарчим бүхий тэтгэврийн тогтолцоогоо зах зээлийн зарчимд нийцүүлсэн “гурван тулгуурт” буюу хуримтлалын хэлбэрт аажмаар шилжүүлж эхэлсэн. Нийгмийн шинжтэй тэрхүү шилжилт улс орон бүрт дардан байсангүй. Зарим нь шинэчлэлийг огцом хийх гэж оролдсоноос, нөгөө хэсэг нь улсын тэтгэврийн сангаа санхүүжүүлэхэд хүнд байснаас шинэчлэлээс буцсан, удаашруулсан тохиолдол бий аж. Тухайлбал, Польшид тэтгэврийн шимтгэлийн 19 хувиас долоог нь хувийн тэтгэврийн сангуудад шууд шилжүүлснээс улсын тэтгэврийн сан алдагдалд орж, алдагдлаа санхүүжүүлэхийн тулд өмч хувьчлал хүртэл явуулж байжээ. Тиймээс үүнээс сургамж авч, эхний ээлжинд шимтгэлийн 0.5-1 хувийг хувийн тэтгэврийн сангуудад шилжүүлэх замаар алгуур хийх нь зүйтэйг тэтгэврийн реформыг түүчээлж буй санхүүгийн мэргэжилтнүүд онцолж байна.

Тэтгэврийн тогтолцоогоо шинэчлэхийг одоо л эрх баригчаас эрчимтэй шаардахгүй бол бид магадгүй 10 жилийн дараа ч тэтгэврийн зээл тэглэлээ гээд алга ташаад сууж байхыг үгүйсгэхгүй. Гунигтай биш гэж үү. Нийтээрээ шаардаж, нийгмийн захиалга болгож чадаагүй учраас монгол хүн бүр тэтгэвэрт гармагцаа амьжиргаа нь эрс мууддаг харгис нийгмийн золиос болсоор ирлээ.

Тэд жонглёрддог бөмбөг биш

Хүүхэд, хөгшид гээд нийгмийн эмзэг бүлэгт чиглэсэн амлалт, шийдвэрүүд нь эрх баригчид улс төрийн оноо авах гэсэн цор ганц итгэл үнэмшилтэйг илтгэдэг. Эрх мэдлийг атгаж чадсан ч эргүүлээд тавьж чадахгүй байгаа улстөрчид байр сууриа хадгалж үлдэхийн тулд ахмад настуудаар үеийн үед жонглёр тоглосоор ирсэн. Хамгийн сүүлийн жишээ бол, зургаа хүртэлх сая төгрөгийн тэтгэвэр барьцаалсан иргэдийн зээлийг төрөөс нэг удаа тэглэх тухай хууль. АН-аас нэр дэвшсэн Ерөнхийлөгч ард түмэндээ хандсан шинэ жилийн мэндчилгээндээ эл шийдвэрийг дайж, МАН-ын үнэмлэхүй олонхтой УИХ хууль болгон баталсан. Эсрэг, тэсрэг үзэл баримтлалтай хоёр намын улс төрийн оноо авч, эдийн засгийн ашиг сонирхлоо хэрэгжүүлэх бай нь тэтгэвэр авагчид учраас тийнхүү “эвлэлдэн нэгдэж”, үзэл баримтлалаараа “сүлэлдлээ”.

Өнгөрсөн 30 жилийн түүхийг харахад ахмад настууд эрх баригчдын хамгийн түрүүнд шүүрээд авдаг жонглёрын бөмбөг байсаар ирэв. Энэ тоглоомд ялагч байхгүй. Харин улсаараа ялагдсаар ирсэн.

Ялагдлын шархыг эрх баригчид мэдэрдэггүй. Чин шударгаар хөдөлмөрлөсөн нь, хөдөлмөрлөж байгаа нь л хамгийн их мэдэрдэг. Энэ оноос Малчин, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчийн тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн төлүүлэх тухай хууль хэрэгжиж эхэлсэн. Уг хуулийг 2017 онд баталсан бөгөөд энэ удаад тэтгэвэрт гарах нас нь дөхсөн малчид, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдээр эрх баригчид жонглёрдох нь. Тэтгэврийн урт хугацааны тооцооллын мэргэжилтэн (актуарч) Б.Гантулга “Энэ хуулийг хоёр талаас нь харж болно. Хувь хүнд маш ашигтай нөхцөлтэй. Ирэх онд тэтгэвэрт гарах ч НДШ огт төлөөгүй иргэн уг хуулийг ашиглан энэ жил таван сая төгрөг төлснөөр сүүлийн 10 жилтээ НДШ төлснөөр тооцуулж, хувь тэнцүүлсэн тэтгэврийн доод хэмжээгээр нас бартлаа тэтгэвэр авах эрхтэй болно.

Өөрөөр хэлбэл, нэг удаа таван сая төгрөг төлөөд л жил бүр 3.2 сая төгрөгийн тэтгэвэр авна гэсэн үг” гэв. Энэ хууль цөөнхөд хожоотой ч нийт тэтгэвэр авагч, одоогийн хөдөлмөр эрхлэгчдэд хорлонтой. Сонгууль угтсан улстөрчдийн ээлжит нэг сюрприз. Иймэрхүү оролдлого хэзээ ч тасрахгүй. Яагаад гэвэл тэтгэврийн тогтолцоонд ирээдүй алга. Энэ бүхний улмаас одоо ажил эрхэлж байгаа, ирээдүйд тэтгэвэрт гарах иргэд илүү хохирч байгааг тэрбээр тодотгосон. Албаны эх сурвалжуудын мэдээлж буйгаар хөдөлмөрийн насны 1.4 сая иргэн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх ёстойгоос 1.1 сая нь төлж байна. Зөрүү болох 300 орчим мянган иргэн нь малчид болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид гэж тооцож буй аж. Хууль хэрэгжих нэг жилийн хугацаанд НДШ төлдөггүй иргэдийн хэчнээн хувийг хамруулж, хэр зэрэг орлого төвлөрүүлэхийг таашгүй. Харин нэг иргэний төлсөн шимтгэл 18 сарын дараачаас тэтгэврийн санд алдагдал болж хуримтлагдах нь баттай. Статистикаас харахад монгол хүний дундаж наслалт 70.1 бөгөөд тэтгэвэрт гарснаас хойш дунджаар 13 жил амьдарч байна. Уг хуулийн үр дүнд НДШ нөхөн төлсөн иргэдийн шимтгэл тэтгэвэрт гарснаас хойших 1.5 жилд л хүрэлцэнэ. Харин үлдсэн 11.5 жилд авах тэтгэвэр нь санд алдагдал болон хуримтлагдах бөгөөд алдагдлыг нь одоо хөдөлмөр эрхэлж буй татвар төлөгчид нуруундаа үүрнэ. ►

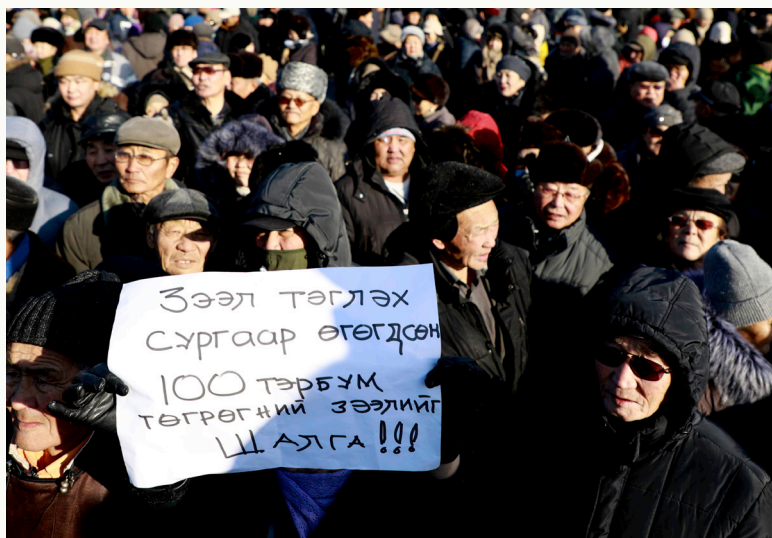
1.4 сая иргэн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх ёстойгоос 1.1 сая нь төлж байна. Зөрүү болох 300 орчим мянган иргэн нь малчид болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид гэж тооцож буй аж

► Яг ийм хуулийг 2012 онд АН засаг барьж байхдаа мөн баталж байв. 2019 оноор дуусгавар болсон Ажилласан жил, тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг нөхөн тооцох тухай хууль тэтгэврийн сан алдагдалтай ажиллахад нөлөөлсөн гэж шинжээчид үздэг. Тухайлбал, хууль хэрэгжсэний дараа жил буюу 2013 оноос Нийгмийн даатгалын санд улсын төсвөөс 268.6 тэрбум төгрөг хуваарилж эхэлсэн. Түүнээс хойш жил бүр тэтгэврийн сангийн татаас нэмэгдэж, хагас их наядыг давсан. 2018 оноос ОУВС-гийн хөтөлбөрийн хүрээнд НДШ-ийн хувь хэмжээг үе шаттай нэмсэн ч татаасын хэмжээ 2019 онд 605 тэрбум төгрөгт хүрэв. Нэг ёсондоо иргэдийн тагвар төлсөн 19-20 төгрөг тутмын нэг төгрөг нь тус сангийн алдагдлыг бууруулахад зарцуулагдаж байна.

Харин энэ хугацаанд тэтгэврийн сангийн орлого жилд дунджаар 35.7 хувиар өссөн ч зарлага нь 36.8 хувиар тэлжээ. Гэтэл тэтгэвэр авагчдын дундаж өсөлт жилд 4.5 хувь байсан атлаа 2014 оноос огцом нэмэгдэж, өндөр насны тэтгэврийн хэмжээ 36.7 хувиар тэлсэн. Энэ нь тус сангийн зарлагын тэлэлттэй дүйж байна. Уг хууль хэрэгжсэнээр тэтгэврийн сан 707 тэрбум төгрөгийн алдагдал хүлээж буйг ХНХЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн дарга Г.Өнөрбаяр өнгөрсөн оны “Хөрөнгө оруулагч үндэстэн чуулган”-ы үеэр мэдээлсэн юм. Үүнээс гадна 2016 онд хэрэгжүүлсэн Эдийн засгийн ил тод байдлын тухай хуулиар 16 мянга орчим хүний цалинг буруу тайлагнаж байсан нь илэрсэн гэдгийг тэрбээр нэмж дурдсан.

Монгол молиго

Нийгмийн даатгалын сангийн мөнгийг удирдах чадавх тус сангийн үйл ажиллагааг хариуцсан төрийн төв байгууллагад алга. Дампуурсан “Капитал” банкинд байршуулсан 105 тэрбум төгрөгийн шимтгэлийг одоог хүртэл олж авч чадаагүй нь хамгийн тод илрэл. Нийгмийн даатгалын тухай хуулиар сангийн хөрөнгийг Засгийн газрын бонд болон төв банкны үнэт цаас худалдан авах, арилжааны банкинд байршуулах замаар арвижуулах боломжтой. Гэвч одоогоор арилжааны банкинд л байршуулж, хадгаламжийн хүүгээс жилд 58-59 тэрбум төгрөг Нийгмийн даатгалын санд хуримтлагддаг. Хоёр жилийн хуримтлалтай тэнцэх мөнгийг “Капитал” банкинд “залгиулжээ”. Бас хүүгийн орлого нь сангийн алдагдлыг бууруулахад нөхөөс төдий явсаар байна. Зах зээлийн тогтолцоонд

олон нийтийн мөнгөнөөс сохор зоос ч дутаалгүй удирдаж, хяналт тавих нь төрийн үүрэг. Энэ үүргээ эс биелүүлж, улстөрчид тэтгэврийн сангийн мөнгөөр дэндүү наадаж байгаагийн улмаас сангийн алдагдал төсөвт дарамт болж, ахмад настнууд тэтгэвэртээ, ажил эрхлэгчид төлж буй шимтгэлдээ сэтгэл хангалуун биш байна. Үүнийг зогсоохын тулд тэтгэврийн тогтолцоогоо илүү хяналттай, шударга, мэргэжлийн удирдлагатай, хуримтлал нь өсөж үрждэг болгох ёстой.

Тэтгэврийн системийг шинэчлэх хэрэгцээ аль эрт үүссэн ч яагаад ч юм энэ ажлыг өнөөг хүртэл хийгээгүй. Анх 1999 онд баталсан “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар 2021 он хүртэл баримтлах үндсэн чиглэл”-ээр бол Монгол Улс өдийд гурван тулгуурт тэтгэврийн тогтолцоонд бүрэн шилжсэн байх учиртай. Гэхдээ эл бодлогоо 2015 онд хүчингүй болгож, оронд нь “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого” баталж, реформыг 2030 он болгож хойшлуулсан юм. Салбар хариуцсан яамны үе үеийн сайд, удирдлагууд хувийн тэтгэврийн сангийн тухай хуулийг боловсруулж байгаа, удахгүй УИХ-д өргөн барина гэх тайлбар өгсөөр ирсэн. Гэтэл Нийгмийн даатгалын сангийн 2018 оны төсвийн гүйцэтгэлд хийсэн аудитын дүгнэлтээр ХНХЯ-нд “Одоогийн нийгмийн даатгалын үр ашиггүй тогтолцоог бүрэн шинэчилж, зах зээлийн эдийн засгийн зарчимд нийцсэн шинэ тогтолцоо бий болгох асуудлыг боловсруулах шаардлагатай” гэсэн зөвлөмж өгсөн байдаг. Тэтгэвэрт гарангуутаа сарын орлого нь хамгийн багадаа гурав дахин буурч, амьжиргаа нь эрс мууддаг хуваарилалтын тогтолцоог халах тухай нийгмээрээ давалгаалж байхад ч эрх баригчид гал унтраасан шийдвэрээ гаргасаар байна. Гэхдээ нийгмийн энэ давалгаанаас хамгийн их эмээсэн хүмүүс нь мэдээж нийгмийн даатгал, тэтгэврийн

Шинэчлэлийг эрчимтэй
шаардахгүй бол
10 жилийн дараа ч
тэтгэврийн зээл тэглэсэнд
баярлаад сууж байхыг
үгүйсгэхгүй

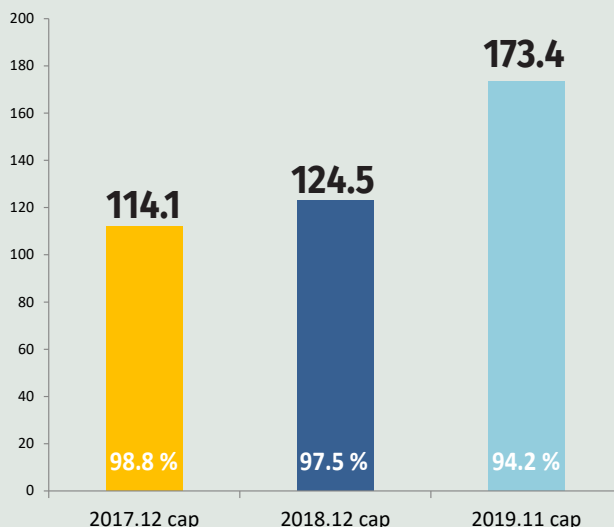
► сангийн хөрөнгийг захиран зарцуулах эрхтэй, нөлөөтэй эрхмүүд байв. Монголтой адил посткоммунист орнууд 2000-аад оны үед тэтгэврийн системээ шинэчлэх оролдлого хийсэн ч одоо эргээд буцаж эхэлсэн, тэтгэврийн сангийн алдагдалд улстөржсөн шийдвэр нөлөөлсөн, дэлхий даяар насжилт нэмэгдэж байгаа нь хөгжингүй тогтолцоотой орнуудын толгойг ч гашилгаж байгаа гэх зэрэг тайлбар өгч эхэлсэн. Энэ бол зайлшгүй давалгааг сөрөх гэсэн тэдний оролдлого төдий. Мэдээж нийгмийн шинжтэй шинэчлэл тул болгоомжтой, ул суурьтай хандах нь зүй. Гэхдээ тэтгэвэр нь хүрэлцээтэй, мөнгийг нь найдвартай хадгалдаг, хуримтлуулсныхаа хэрээр хүртдэг, авах тэтгэврийн хэмжээ нь тодорхой, хуримтлалаа өвлүүлдэг тийм л тогтолцоог бид хүсэж, хийхээр зорьж байгаа.

Зөвхөн бид сорилттой тулгараагүй

Дундаж наслалт нэмэгдэж, төрөлт болон залуучуудын дундах ажил эрхлэлт багассан, хөгжиж буй орнуудын Засгийн газрын өсөн нэмэгдэж буй өр, дэлхий даяар буурч буй бүтээмж гээд тэтгэврийн системд хүн ам зүй, макро эдийн засаг талаас сорилт ирж байгаа нь үнэн. Монголд ч ийм байна. Манай улсад одоогоор 20 хүн тутмын нэг нь 65-аас дээш насныхан байгаа бол 2050 онд энэ тоо таван хүн тутмын нэг болж нэмэгдэнэ. Хэрэв бахь байдгаараа байвал 2100 он гэхэд тэтгэврийн сангийн алдагдал 75 хувьд хүрнэ. Нэг ёсондоо тэтгэврийн сангийн алдагдал зайлшгүй. “Монголтой адил зах зээлийн харилцаанд шилжсэн орнуудтай харьцуулахад манай улс тэтгэврийн шинэчлэлийг нэлээд сүүлд эхлүүлж буйгаараа давуу талтай” гэж Монголын үнэт цаасны арилжаа эрхлэгчдийн холбооны ТУЗ-ийн дарга Б.Өлзийбаяр онцолсон. Магадгүй посткоммунист орнуудтай зэрэгцээд эхлүүлсэн бол шинэчлэлээс буцсан байхыг үгүйсгэхгүй. Гэхдээ уул уурхайн орлого эдийн засагт жин дарж, Ирээдүйн өв сангийн тухай хуультай болсон тэр цаг тэтгэврийн шинэчлэл эхлүүлэх тохиромжтой үе байсныг хэлэх статистикч ч байна. Тиймээс тэтгэврийн сангийн алдагдал татвар төлөгчдийн нуруун дээр улам данхайхыг харсаар суух уу гэдэг шүүлт гарна.

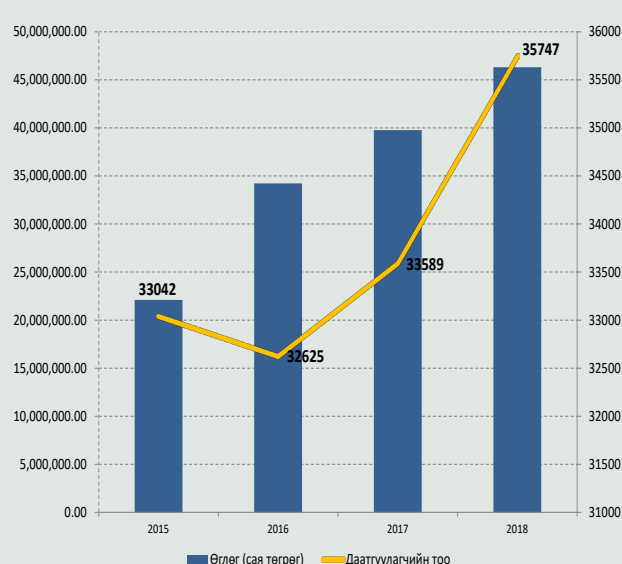
Уул уурхайн орлогоос хангалттай мөнгө цугларч байна. Үүнийг тэтгэврийн сангийн алдагдлыг санхүүжүүлэх замаар шинэчлэлээ хийе. Нэгэнт тэтгэврийн систем гурван тулгууртай болвол хөрөнгийн зах зээлээр дамжин эдийн засгийн маш олон салбарт эерэг нөлөө үзүүлнэ. Хүн бүр хөдөлмөрийн үр шимээ шударгаар хүртэж, сэтгэл хангалуун өтөлдөг болохын төлөө одоо л урагшлах цаг нь. ■

НДС-ийн авлага /тэрбум төгрөг/

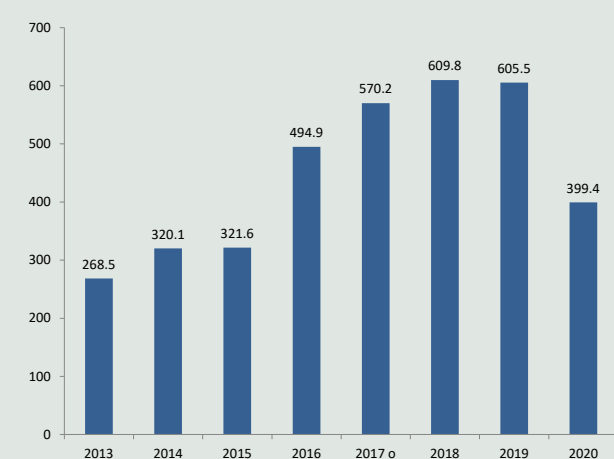
Эх сурвалж:
НДЕГ

ААН-үүдийн НДШ-ийн өглөг /нийслэлд/

Эх сурвалж:
Үндэсний
Аудитын
газар

НДС-ийн татаас /тэрбум төгрөг/

Эх сурвалж:
Нийгмийн
даатгалын
сангийн
төсвийн
тухай хууль

Хуучин тогтолцооны тухай шинэ яриа

*Тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэлийн талаар улс төрийн нам, үйлдвэрчний эвлэл,
мэргэжлийн холбоод, хувийн хэвшил болон судлаач, мэргэжилтнүүд байр сууриа илэрхийлэв.*

Н.УЧРАЛ: Хувийн тэтгэврийн сангийн тухай хуулийг ирэх хаврын чуулганаас өмнө өргөн барина

(УИХ-ын гишүүн, Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг шалгах, цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар санал, шийдвэрийн төсөл боловсруулах ажлын хэсгийн ахлагч)

Нийгмийн даатгалын шинэчлэлтэй холбоотой анхаарах олон асуудал байгаа талаар үе үеийн УИХ, Засгийн газрын түвшинд яригдсаар ирсэн. Нийгмийн даатгалын таван сангийн нэг болох тэтгэврийн санг шинэчлэх цаг ирснийг 2015-2030 онд Төрөөс тэтгэврийн талаар баримтлах бодлогод тодорхой тусгасан. Энэ бодлогын хүрээнд хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах шаардлагатай. Иргэд сар бүр нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн ч тэтгэвэрт гараад түүнтэйгээ дүйцэх хэмжээний тэтгэвэр авч чаддаггүйд бухимдалтай байдаг. Уг харилцаанд орж байгаа гурван субъектийн хэн хэн нь сэтгэл хангалуун биш байна. Төр жил бүр тэтгэврийн санд төсвөөсөө 600 орчим тэрбум төгрөгийн татаас өгдөг. Ажилтан, ажил

олгогч нийлээд 19 хувийг тэтгэврийн даатгалын шимтгэлд төлдөг. Гэтэл ахмад настнууд тэтгэвэртээ сэтгэл дундуур, ажил олгогч ч ялгаагүй дарамт байдлаар хүлээн авдаг. Тиймээс цаашдаа энэ чигээр яваад байвал өнөөгийн 35-40 насныхан тэтгэвэрт гарахад улсын төсөв маш их алдагдалд орно. Одоогоор төсвийн татаас 600 тэрбум төгрөг байгаа бол 10 жилийн дараа хоёр их наяд давна. Тэтгэврийн реформ хийх ажлын хэсэг нөхцөл

байдлыг үнэн бодитоор нь тодорхойлно. Нөгөө талаар, мэдээж шийдэл хэрэгтэй. Шийдлийн хувьд УИХ тогтоол гаргаж Засгийн газарт шаардлагатай чиглэл өгнө. Нийгмийн даатгалын багц хуулийн шинэчилсэн найруулгыг Засгийн газар оруулж ирэх нь зохистой тул ийм үүрэг өгнө. Ажлын хэсгийн зүгээс Хувийн тэтгэврийн сангийн тухай хууль санаачлах шаардлагатай гэж үзэж байгаа. Уг хуулиар иргэд тэтгэвэрт гарахдаа одоогийнх шиг улсын тэтгэврийн сангаас биш улсын ба хувийн гэсэн хоёр сангаас тэтгэврээ тогтоолгодог болно. Тухайлбал, одоо улсад төлж байгаа тэтгэврийн 19 хувиас дөрвийг нь ч юм уу хувийн тэтгэврийн санд хуримтлал хэлбэрээр байршуулдаг болно. Одоогоор зах зээл дээр Ард

лайф, Нэйшнл лайф гэсэн тоотой хэдэн тэтгэврийн сан үйл ажиллагаа явуулдаг ч хуульгүй учраас иргэдийн 19 хувийн тэтгэврийн шимтгэл хувийн санд биш улсын санд төвлөрч байна. Тиймээс хувийн тэтгэврийн санд шимтгэлээ хуримтлуулахыг хуульчилбал иргэн тэтгэвэрт гарахдаа хуримтлалаа хэрхэн захиран зарцуулахаа мэддэг,

Улсын тэтгэврийн сангаас биш улсын ба хувийн гэсэн хоёр сангаас тэтгэврээ тогтоолгодог болно

нас барсан тохиолдолд өвлөгддөг байх ёстой. Иргэн мөн үйлчлүүлэх сангаа өөрөө сонгодог, өөр сангаар үйлчлүүлэх тохиолдолд тэтгэврийн хуримтлал нь шилжиж болдог зохицуулалттай байх хэрэгтэй. Тиймээс хувийн тэтгэврийн сангуудын менежмент маш чухал. Тэрхүү менежмент хөрөнгийн зах зээлтэй холбогдох ёстой. Төрийн өмчийн болон хувьцаат компаниудын хувьцаа, Засгийн газрын бондуудын хамгийн том хөрөнгө оруулагч, худалдан авагчнь тэтгэврийн сангууд байна гэсэн үг. Тиймээс хувийн тэтгэврийн сангийн тухай хуульд энэ талын зохицуулалт ч гэсэн орох ёстой. Хуулиа батлаад, хэрэгжүүлээд эхэлбэл таван жилийн дараа тэтгэврийн сангуудад хуримтлал үүсээд эхэлнэ шүү дээ.

Гэхдээ зарчмын хувьд хувийн компани буюу ажил олгогчдын дэргэд хувийн тэтгэврийн сан байгуулахыг зөвшөөрөхгүй гэсэн байр суурьтай байгаа. Ажил олгогч ажилтнууддаа тулгаж болзошгүй учир ББСБ, даатгалын компаниудтай адил шаардлага өндөртэй, нарийн зохицуулалттай, данс нь шилэн, СЗХ-нд тайлан мэдээгээ тогтмол өгдөг хяналттай систем бий болгох ёстой. Дээрээс нь хувийн тэтгэврийн сангууд эрсдэлээ өөрөө даах ёстой. Жишээлбэл, сангууд 18 хувийн өгөөжтэй Засгийн газрын бондод хөрөнгө оруулна гэж санал болгосон бол амласандаа хүрэх шаардлагатай. Эрсдэл гарахад өөрсдөө дааж, иргэдийг хохироож болохгүй. Нэг ёсондоо хуульд хувийн тэтгэврийн сангийн босгыг өндөр тавина. Олноор байгуулахыг ч дэмжихгүй. Энэ бүхний үр дүнд хуультай болж, иргэд хоёр сангаас тэтгэврээ тогтоолгодог системд шилжинэ гэсэн үг. Эдийн засгийн том дүр зургаараа мөнгөний бодлого, төгрөгийн ханшийг сайжруулах шийдэл нь энэ хуримтлалыг үүсгэх явдал шүү дээ. Нөгөө талаар, тэтгэврийн сан хамгийн том хөрөнгө оруулагч байдаг учир бизнесүүд, компаниуд банк хараад суух бус хөрөнгийн зах зээлд хувьцаа, бонд гаргах замаар санхүүгийн хямд эх үүсвэр татах бололцоо бүрдэх юм. Тиймээс банкны зээл ▶

► хүлээгээд суудаг компани, бизнес эрхлэгч тэтгэврийн сангуудтайгаа ажиллаж, хөрөнгийн зах зээл хөгжиж, хөрөнгийн бирж амь орно. Тиймээс хувийн тэтгэврийн сангийн хуультай болвол урт хугацаанд эерэг нөлөө үзүүлнэ. Харин улсын тэтгэврийн сангаас тодорхой хувийг нь хувийн тэтгэврийн сангуудад шилжүүлэхэд эхэн үедээ төсөвт дарамт үүсэх нь гарцаагүй. Гэхдээ 10 жилийн дараа хоёр их наядын татаас төлөх үү, цаг алдалгүй тэтгэврийн реформ хийх үү гэдгийг шийдэх цаг ирсэн. Аль ч улсад хөдөлмөрийн чадамжтай байхдаа авч байсан цалингаас нь бага тэтгэвэр тогтоодоггүй. Гэтэл Монголд 3-4 дахин багаар тогтоолгодог. Дээрээс нь НДШ-ийг нэмэх, тэтгэврийн насыг уртасгаснаар тэтгэврийн сангийн алдагдлыг бууруулах гэж оролдож байна. Малчдын тэтгэврийн насыг наашлуулах гэх мэт хуулиуд тэтгэврийн санг алдагдалд оруулж байна. Гэтэл энэ бүхнийг уршгийг улсын төсөв, тэтгэврийн сан даахгүй. Тиймээс улс төрийн популизмыг тэтгэврийн реформоос хол байлгах ёстой. Яагаад гэвэл, хувийн тэтгэврийн сангийн тухай хууль өнөөдөр тэтгэвэр авч байгаа хүмүүст бус наанадаж 20 жил ажиллах үеийнхэнд зориулагдсан. Одоогийн ид үеийнхэн ирээдүйд сайн сайхан амьдарч, хувьцааны

эзэн болж, тэтгэвэрээ үр хүүхэддээ өвлүүлмээр байгаа шүү дээ. УИХ-ын олон гишүүн энэ хуулийг дэмжиж байгаа. 2020 оны МАН-ын мөрийн хөтөлбөрт Нийгмийн даатгалын багц хуулийг шинэчлэх, тэтгэврийн реформыг үргэлжлүүлэхийг тусгана. Тиймээс дараагийн Засгийн газар 2015-2030 оны Төрөөс тэтгэврийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнээс гадна МАН-ын гишүүн, УИХ дахь МАН-ын бүлгийн гишүүний хувьд энэ оны сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт тэтгэврийн насыг наашлуулах, зээл тэглэх гэх мэт популист эсвэл аргацаасан амлалт оруулахгүй. Зөвхөн урагшаа хараад 20 жилийн дараа иргэд хоёр тэтгэврийн сангаас тэтгэвэр тогтоолгож, хувьцааны эзэн болж амьдрах боломжийн төлөө өнөөдөр л тэтгэврийн реформ хийх ёстой. Ямар ч байсан энэ ажлын хэсэг ирэх хаврын чуулганаас өмнө нийгмийн даатгалын багц хууль болон төрөөс тэтгэврийн талаар баримтлах бодлогын хууль эрх зүйн орчинд үнэлэлт дүгнэлт өгч, хувийн тэтгэврийн сангийн тухай хуулийг УИХ-ын даргад өргөн барина. Тиймээс тэтгэврийн реформ хөдөлгөөнийхөн, эдийн засагчид, даатгалын компаниудыг хамтарч ажиллахыг хүсэж байна.

С.ЧИНЗОРИГ: Тэтгэврийн шинэ хуулийг ирэх хавар УИХ-ын чуулганаар хэлэлцүүлэхээр ажиллаж байна

(УИХ-ын гишүүн, ХНХ-ын Сайд)

Дэлхийн банк, олон улсын санхүүгийн байгууллагуудтай хамтран дотоодын эрдэмтэн судлаачдын багийг оролцуулаад тэтгэврийн шинэчлэлийн асуудлаар ярьж байна. Мөн Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшилтийн гурван талт үндэсний хорооны шийдвэрийн дагуу эрдэмтэн судлаачид, ажил олгогчид, үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллагуудын төлөөллөөс бүрдсэн ажлын хэсэг ажиллаж эхэлсэн. Нийгмийн даатгалын одоогийн тогтолцоо, хууль тогтоомжид үнэлэлт дүгнэлт өгч, бусад орны туршлагыг судалж, олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоонд шилжих нь зөв гэж бодож байна. Гурван давхарга нь суурь тэтгэвэр буюу хүн бүр ахмад настан болдгийн хувьд ажилласан жил болон төлсөн нийгмийн даатгалын шимтгэлийн хэмжээнээс үл хамаараад бүгдэд нь ижил хэмжээний тэтгэвэр олгодог хэсэг, улсад ажилласан жил, цалингийн хэмжээ, төлсөн шимтгэлээр

тэтгэвэр авдаг хуримтлалын хэсэг, мөн хувийн тэтгэврийн даатгал гэсэн хэсгүүдээс бүрдэнэ. Одоогоор байдлаар судалгааны нэлээд ажил хийсэн бөгөөд бусад улсын туршлагыг ч судалсан. Мөн гадаадын зөвлөхүүд ч хангалттай ажилласан. Хуулийн төсөл боловсруулалтын шатанд явж байгаа учраас тэтгэврийн шинэчлэлийг хэдэн жилийн дотор хийх нь тодорхойгүй, энэ талаар хэлэхэд эрт байгаа. Ямартай УИХ-ын ч хаврын чуулганд өргөн барина.

Ч.ХҮРЭЛБААТАР: Тэтгэврийн шинэчлэлийг өнөөдөр ярих биш өчигдөр хийх ёстой байсан

(УИХ-ын гишүүн, Сангийн Сайд)

Тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэлийг өнөөдөр ярих биш өчигдөр хийх ёстой байсан. Энэ шинэчлэл хэцүү ч бид хийхээс өөр аргагүй. Тухайлбал, ЗХУ задарснаас хойш ОХУ тэтгэврийн шинэчлэл хийхээр тасралтгүй ажилласаар байгаа ч өнөөг хүртэл маргаантай хэвээр л байна. Анх 1998 онд хувийн тэтгэврийн сангийн тухай ►

► хууль, 2001 онд тэтгэврийн реформын багц хууль баталсан ч хуримтлал үүсгэх тогтолцоонд шилжих үйл явц нь амаргүй байна. 2013-2015 онд иргэдэд тэтгэврийн даатгалын болон хуримтлалын хэлбэрээр шимтгэл төлөх сонголт олгож, хувийн тэтгэврийн сангууд байгуулж, үйл ажиллагааг нь жигдэлж, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд боломжийн тэтгэвэр олгохоор зорьсон ч амжилт олоогүй. Сангийн яамных нь хариуцаж боловсруулсан хуулиуд Төрийн думд маргаан үүсгэж, гацсан юм. Тэтгэврийн сан болон холбогдох асуудлуудаа хариуцсан байгууллага нь шинэчлэлийн саналаа хуульд оруулаагүй, дуу хоолой нь бага туссан учраас хүчтэй эсэргүүцэлтэй тулгарсан. Тиймээс 2018 онд хоёр дахь удаагаа хуулийн төсөл өргөн барьж, 2019 оноос хэрэгжүүлсэн тэтгэврийн реформ одоо ч маргаан дагуулсаар байгаа. Думын гишүүд ч санал зөрөлдсөөр байна. Яагаад гэвэл, тэтгэврийн тогтолцоог шинэчлэх нь үлгэр бичиж буйтай адилгүй. Тэгэхээр манай улсын хувьд хариуцсан яам нь олон улсын туршлагыг сайн судалж, хуулиа боловсруулаасай гэж хүсэж байна. Бусад улсын алдааг монголчууд бид давтах шаардлагагүй учраас тэтгэвэр, нийгмийн бодлого хариуцсан яам, холбогдох байгууллага нь шинэчлэлийн үзэл баримтлал, сууриа

босгох хэрэгтэй. Сангийн яам санхүүгийн талаас нь оролцоно гэсэн зарчмын байр суурьтай байна.

Тэтгэврийн реформ хийхгүй байгаа учраас санхүүгийн салбарын мэргэжилтнүүд нийгмийг уриалж, хөдөлгөөн өрнүүлж байна. Тэдний ярьж, дэвшүүлж байгаагаас авах маш олон санаа оноо бий. Гэхдээ уг асуудалд санхүүгийн үр ашгаас илүү тэтгэвэр тогтоолгож байгаа болон тэтгэвэр авч буй хүмүүсийн эрх ашиг эн тэргүүнд тавигдах учраас зохистой харьцааг олох ёстой гэдэг байр сууриа би удаа дараа илэрхийлсэн. Тиймээс салбарын яам нь манлайлахыг хүлээж байна. Сангийн яам энэ ажлыг эхлүүлж болно. Гэхдээ энэ нь төдий л оновчтой алхам биш гэдгийг бусад орны туршлага харуулдаг.

Тэтгэврийн реформ хийхэд анхаарах ёстой хэд хэдэн зүйл бий. Тэтгэврийн сан алдагдалтай ажиллаж болохгүй. Энэ бол нэн тэргүүнд тооцох ёстой эрсдэл. Гэтэл тэтгэврийн сан маш өндөр алдагдалтай ажиллаж байгаа учраас энэ тогтолцоог яах аргагүй шинэчлэх ёстой. **Хоёрдугаарт**, нийгмийн даатгалын шимтгэлд төлсөн мөнгө арилжааны банкуудад байршаад байж болохгүй. Шимтгэлийн мөнгө эдийн засгийн эргэлтэд зөв хэлбэрээр ордог, урт хугацаанд хуримтлагдахдаа тухайн иргэндээ үйлчилдэг санхүүгийн схемийг бодож олох нь чухал.

Гуравдугаарт, тэтгэвэр авагчдын эрх ашгийг маш сайн хангадаг байх ёстой. **Дөрөвдүгээрт**, НДШ-ийн тодорхой хувийг төлдөг аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд нуух, хагас дутуу төлөх, өр үүсгэдэггүй байх эсвэл НДШ-ээс өөр арга хэлбэрээр төлөх механизм үүсгэхгүй тийм схемийг бодож олох ёстой гэсэн байр суурьтай байна.

Д.БАЯРСАЙХАН: Хувийн тэтгэврийн сангуудыг татварын бодлогоор дэмжих шаардлагатай

(Санхүүгийн зохицуулах хорооны дарга)

Цэнхэр, ягаан тасалбар гээд хувьцааны тухай бараг 30-аад жилийн тэртээгээс ярьж эхэлсэн ч монголчууд 1072 хувьцаанаас өөрөөр хөрөнгийн зах зээлийн талаар нарийн ойлголтгүй байна. Монголын хөрөнгийн бирж дээр 200 гаруй компани, Санхүүгийн зохицуулах хороонд 300 орчим компани бүртгэлтэй. Хөрөнгийн зах зээлийн үндсэн тоглогч, гол бүтээгдэхүүн юу вэ гэдгийг мэдээд байгаа атлаа ажил хэрэг болгодоггүй. Хөрөнгийн зах зээлийн хамгийн гол хөрөнгө оруулагч нь хөрөнгө

оруулалтын сан (investment fund), хувийн тэтгэврийн сангууд (private pension fund) байдаг. Гэтэл бодит байдал дээр манай улсын нийгмийн даатгалын тогтолцоонд хувийн тэтгэврийн санг хориглоогүй ч тухайлсан хууль, эрх зүйн зохицуулалт байхгүй. Тийм учраас хууль эрх зүйн орчинд өөрчлөлт оруулж, хувийн тэтгэврийн сангуудыг бий болгох ёстой. Ийм сангууд бий болсноор иргэд нэмэлт тэтгэвэр авах бололцоо бүрдэх, хөрөнгийн зах зээлд урт хугацааны мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчтай болох, хөрөнгийн зах зээл хөгжих үндсэн нөхцөл бүрдэнэ. Үүний зэрэгцээ даатгалын зах зээл ч өргөжих боломж нээгдэх юм. Манай улсад урт хугацааны буюу амьдралын даатгалын нэг компани үйл ажиллагаа явуулж байгаа. Хөгжингүй орнуудын даатгалын зах зээлийн хураамжийн орлогын бүтцэд урт хугацааны даатгал ихэнх буюу 50-иас дээш хувийг эзэлдэг бол манай улсад нэг хувиас бага байна. Даатгалын зах зээлийг тэлэх бололцоо нь хувийн тэтгэврийн сангуудыг хөгжүүлэх юм. Нэг талаар нийгмийн даатгалын болон тэтгэврийн сангийн хөрөнгийг үр өгөөжтэй эргэлдүүлж, хөрөнгө оруулах бүтээгдэхүүн хязгаарлагдмал байгаа ч шууд ингэж ойлгох нь учир дутагдалтай. Сүүлийн хоёр жилд хөрөнгийн зах зээлд арваад компани олон нийгэд нээлттэй хувьцаа гаргалаа. ►

► Эдгээр компанид тулгарч буй гол асуудал нь хоёрдогч зах зээл нээгдсэний дараа урт хугацааны хөрөнгө оруулагчид байдаггүй учраас хувьцааных нь ханш унаж, дараа дараагийн компаниуд хөрөнгийн зах зээлд хөл тавихад сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Хэрэв institutional буюу мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчид байсан бол дараа дараагийн компани нээлттэй болж, хувьцаагаа гаргах байсан болов уу. Тэдгээр 10 компанийн IPO-той холбоотойгоор хөрөнгийн зах зээл 200 хувь өслөө

гэж сүүлийн жил хагас идэвхтэй ярилаа. Магадгүй хувийн тэтгэврийн сан зэрэг мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчид байсан бол энэ өсөлт үүнээс хоёр дахин их болох байсныг үгүйсгэхгүй. Хувийн тэтгэврийн санг хөгжүүлж, тэтгэврийн тогтолцоонд шинэчлэл хийхэд манлайлагчид, салбар дундын ойлголцол их чухал. Уг шинэчлэл өргөн хүрээтэй, нийгмийн томоохон өөрчлөлт тул чиг үүргийн хувьд Хөдөлмөр Нийгмийн хамгааллын яам голлон оролцох хэрэгтэй гэж ойлгож байна. Гэхдээ Сангийн яам даатгалын салбарын гурван хуулийг боловсруулахаар ажиллаж байгаа тул манлайлаад явах байх. Гол нь эргээд хяналт тавьж, зохицуулалт хийх газар нь Санхүүгийн зохицуулах хороо тул бид маш нягт хамтран ажиллана.

Тэтгэврийн тогтолцоог шинэчилж, хувийн сангуудыг бий болгох нь зайлшгүй гэдгийг 2019 оны сүүлийн саруудад ойлгох шиг боллоо. Сүүлийн жил хагаст Азийн хөгжлийн банк дээр хувийн тэтгэврийн санг бий болгож, хөгжүүлэх хуулийн төсөл боловсруулах төсөл хэрэгжиж байна. Би СЗХ-ны удирдлагаар томилогдсоны

Хувийн тэтгэврийн санг хөгжүүлж, тэтгэврийн тогтолцоонд шинэчлэл хийхэд манлайлагчид, салбар дундын ойлголцол их чухал

дараа төслийн багийнхантай уулзахад уг асуудалд хамаарах байгууллагуудын оролцоо маш муу байсныг мэдсэн. Уг төслийн баг зөв бүтэцтэй, маш сайн зөвлөхүүдтэй. Актуарч, сангийн менежер, хуульч, бусад хөрөнгө оруулагчтай ажилладаг зөвлөхөөс бүрдсэн баг зургаан сар ажиллаж, хуулийн төслийн дөрөв дэх хувилбараа өгөх гэж байгаа. Гурав дахь хувилбартай нь танилцахад Монголын нөхцөлд тохирох, тохирохгүй олон зүйл байсан. Гэхдээ шүүмжлэхээс илүү ийм боломжуудыг алдаад байгаа нь харамсалтай санагдсан. Нэгэнт төр засаг болон санхүүгийн салбарын оролцогчид тэтгэврийн сангийн шинэчлэл зайлшгүй гэдгийг ойлгосон тул ийм боломжуудыг хажуугаараа өнгөрүүлэхгүй, хамтарч

ажиллах байх. Тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэлд хувийн тэтгэврийн сангуудыг татварын бодлогоор дэмжих шаардлагатай. Дээр хэлсэнчлэн СЗХ нь хяналт тавьж, зохицуулалт хийх газар. Иймээс тэтгэврийн сангийн үйл ажиллагаанд тавигдах шаардлага, сангийн удирдлага, засаглалын болон санхүүгийн тайлагналын ил тод байдал, хөрөнгө оруулалт, эрсдэлийн удирдлага, төлбөрийн чадвар, хяналт шалгалт зэргийг зохицуулсан журам, заавар, аргачлалыг боловсруулах шаардлагатай болно. Нөгөө талаар, иргэдийн санхүүгийн боловсролыг нэмэгдүүлэх, тэтгэврийн даатгалын ач холбогдлыг таниулах томоохон ажил хийгдэх нь гарцаагүй юм. УИХ-ын даргын 2020 оны 13 тоот захирамжаар Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг шалгаж, цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар санал, шийдвэрийн төсөл боловсруулах үүрэг бүхий ажлын хэсэг байгуулсан. СЗХ-ноос тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэл, хөрөнгийн зах зээл болон даатгалын зах зээлийг дэмжсэн оновчтой хувилбарын талаар санал, дүгнэлт боловсруулах болон уг ажлын хэсгийн ажлыг эрчимжүүлэхэд бүх талаар оролцож, идэвхтэй ажиллах болно.

Х.АМГАЛАНБААТАР: Байдал хүндэрсэн учраас нэрийн дансанд бичилт хийхээс айж байна

(Монголын үйлдвэрчний
эвлэлийн холбооны
ерөнхийлөгч)

Нийгмийн даатгалын таван сан, тэр дундаа тэтгэврийн даатгалын санг шинэчлэх, зохистой болгох шаардлагатайг Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөлийн гишүүний хувьд 2015 оноос хойш хөндөж ирсэн. Энэ хугацаанд Засгийн газар дөрөв, ХНХ-ын Сайд таван удаа солигдлоо. Мөн Дэлхийн банк, Европын холбооны зэрэг олон улсын байгууллагын судалгааны баг энэ чиглэлээр төсөл санал болгож байсан. Монгол Улсын тэтгэврийн тогтолцоог төрийн оролцоо багатайгаар боловсронгуй болгоё гэдэг санал тэд хангалттай гаргаж өгч байв. Гэвч Засгийн газар солигдох бүрт тэдний санал зөвлөмж үнэгүйдэж, дараагийн сайд ирэхэд төслийн баг өөрчлөгдөж энэ асуудал хоормог мэт замбараагүй болсон. Улс төрийн хүчнүүд ч төрийн эрх авах бүртээ шинэ зүйл хийхийн тулд хамтын тэтгэвэр, малчны ►

► тэтгэвэр, цэргийн алба хаагчдын тэтгэвэр зэрэг тэтгэврийн шинэ төрөл зүйл гарган ирж, нийгмийн даатгалын тогтолцоог улам хүнд байдалд оруулж байлаа.

Харин энэ удаа уг асуудал 2020 оны сонгуулийн өмнө улс төрийн шийдэл байдлаар, ахмадуудын тэтгэврийн зээлийг тэглэх шийдвэртэй холбоотойгоор хүчтэй яригдаж эхэллээ. Олон нийтийн анхаарал энэ асуудалд чиглэснийг Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн хороо (МҮЭХ)-ны зөв зүйтэй хэмээн хүлээн авч байна. Ер нь монгол хүний тэтгэврийг эрс нэмэгдүүлэхгүйгээр ахмадуудын амьдралд өөрчлөлт гарахгүй. Гэхдээ шууд, огцом нэмэгдүүлэх нь эдийн засаг, цаг үе мөн боломж бололцооны хувьд хомс юм. Тиймээс тогтолцооны хувьд хэрхэн зохистой, боловсронгуй болгох талаар голдуу банк, санхүү, эдийн засгийн чиглэлийн залуус дуугарч эхэлсэн нь сайн хэрэг. Монгол Улсад нийгмийн даатгалын тогтолцоо 1940 оноос хөгжсөн. Нийгмийн даатгалын тогтолцоог Монголын үйлдвэрчний эвлэлийн төв зөвлөл 1990 он хүртэл төрийн өмнөөс хариуцаж ирсэн юм. Тиймээс МҮЭХ энэ бүх асуудлын алдаа, оноог маш сайн мэддэг. Өнөөгийн тэтгэврийн тогтолцооны алдаа, гажуудал 2013, 2014 оноос илэрч, дохио өгч эхэлсэн. Дохио өгөх

болсон шалтгааныг хэлэх ёстой. **Нэгдүгээрт**, Нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгийг улсын төсөвтэй хольж хутгасан. Хэвийн байсан тус сангийн хөрөнгийг төсвийн алдагдал, зарлага нөхөх хэрэгсэл болгосон. Асуудлын угшил нь энэ мөн. Түүнчлэн улс төрийн болон сонгуулийн өмнөх популист амлалтууд маш их нөлөөлсөн. Эрх баригчид тэтгэврийн шинэчлэлийг өнгөц эсвэл сонгуулиас сонгуулийн хооронд тэсэж үлдэх байдлаар хандсанаас болж ийм хүнд байдал үүссэнийг хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй. Энэ асуудлыг засаж, боловсронгуй болгоход эдүгээ хүлээлт үүсээд байна. Эдийн засагчдын хэлж байгаа шиг шууд байгалийн баялгийн сан байгуулж, эв санааны нэгдлийн зарчим дээр суурилсан тогтолцоог орвонгоор нь өөрчлөхтэй би санал нийлэхгүй байгаа. Цоо шинэ тогтолцоо гарч ирээд нийгмийн суурь тогтолцоог чирч явах нөхцөл, бололцоо өнөөгийн эдийн засагт байхгүй учраас эв санааны нэгдлийн зарчим хэрэгтэй байгаа юм. Өнөөгийн тэтгэврийн даатгалын сангийн хажуугаар хувийн тэтгэврийн сангуудтай, сангийн эх үүсвэр нь баялгийн болон бусад сангаар арвиждаг бодлогыг нэн тэргүүнд хэрэгжүүлэх ёстой гэж бодож байна. Өөрөөр хэлбэл, давын өмнө Тэтгэврийн даатгалын санг

мөнгөжүүлэх ёстой. Дор хаяж “Капитал” банкинд байсан 200 тэрбум гаруй төгрөгийг төлүүлж, бодитой алхам хийх хэрэгтэй.

Хоёрдугаарт, Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хууль бий. Энэ хуулийг үргэлжлүүлж хэрэгжүүлэх эсэхээ УИХ-ын түвшинд шийдэж, тодорхойлох хэрэгтэй. Нэг хэсэг бичилт хийгдэж, идэвхтэй явсан ч сүүлийн хэдэн жилд больсон. Байдал хүндэрсэн учраас бичилт хийхээс айж байна гэсэн үг. Тиймээс улс төрийн, хууль эрх зүйн шийдэл гаргах ёстой.

Гуравдугаарт, одоогийн тогтолцооноос гадна хувийн даатгалын сангуудыг хөгжүүлэх хэрэгтэй. Ийм санд бололцоотой болоод сонирхолтой хүмүүс нь давхар даатгуулдаг, эв санааны нэгдэлд суурилсан үйл ажиллагаа бүхий сангаар тэтгэврийн хувь хэмжээгээ шийдүүлэхгүй байх зэрэг сонголтыг чөлөөтэй болгох хэрэгтэй. Одоогийн тогтолцоог хэвийн хэмжээнд мөнгөжүүлэхийн хажуугаар хувийн даатгалын, хагас хуримтлалын тогтолцоог давхар авч явах хэрэгтэй. Цалинд суурилсан өнөөгийн тэтгэврийн тогтолцооны зэрэгцээ шимтгэл, хувийн тэтгэвэрт суурилсан төрийн тэтгэврийн санг бий болгох саналтай байгаа. Ингэснээр гурван тулгуур бий болох юм. Нийгмийн даатгалын

санг мөнгөжүүлэхэд уул уурхайн ордуудаас улсын төсөвт хөрөнгө төвлөрүүлж, баялгийн сангийн хөрөнгийг Тэтгэврийн болон Нийгмийн даатгалын сангийн алдагдалыг бууруулахад чиглүүлэх нь чухал. Ингэж байж энэ сан бодитой хөрөнгөтэй болно.

О.АМАРТҮВШИН: Эргэн төлөлт нь баталгаатай зээлд хөрөнгө оруулах хэрэгтэй

(МУХАҮТ-ын Ерөнхийлөгч)

Хувийн тэтгэврийн сан байгуулах цаг болсон. Бид магадгүй оройтож байна. Энэ хүрээнд байгууллагаас төлж буй шимтгэлийн 50 хувиар хувийн тэтгэврийн сан байгуулах тухай саналыг МУХАҮТ холбогдох хуулийн төсөлд дэвшүүлсэн. Тус сангийн менежментийг мэргэжлийн баг ил тод байдлаар явуулах бөгөөд танхимын 5000 гишүүнээс сонгож хяналт тавих санал гаргасан. Сантай болсноор жилд хуримтлагдаж буй 400 орчим тэрбум төгрөгийг эргэн төлөлт нь баталгаатай зээлд хөрөнгө оруулахад сангийн хөрөнгө үржих боломжтой. Хамгийн найдвартай төлөгдөж ►

► буй ипотека, ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх сангийн зээл болон компаниудын хувьцаанд хөрөнгө оруулбал эдийн засгийг тэлэхэд том дэвшил гаргана. Шимтгэлд төлж буй мөнгө бидний буцааж авах ёстой хөрөнгө болохоос төрийн мөнгө биш. Гэтэл яагаад энэ мөнгийг төрийн нэг албан тушаалтан давуу эрхээ ашиглан аль нэг банкинд байршуулж, ямар нэг ашиг сонирхлын асуудал гаргах ёстой гэж? Энэ мөнгийг банкинд байршуулах бус хөрөнгө оруулалт хийж өсгөх хэрэгтэй. Хөрөнгө оруулалтын сантай болсон тохиолдолд олон улсын ижил сангуудтай хамтарч илүү өргөн хүрээнд ажиллах боломж ч нээгдэнэ. Цаашлаад үүнийг манайд хөгжихгүй байгаа даатгалын салбартай уяснаар иргэдийн хүлээх эрсдэл тодорхой хэмжээгээр буурах боломж бүрдэнэ. Хувийн хэвшлийг хамгаалах эрх бүхий ТББ-ууд, шимтгэл төлж буй байгууллагууд, үйлдвэрчний эвлэл болон тэтгэврээр авах хүмүүсийн нэгдсэн эрх ашгийг хамгаалах засаглал сайтай төлөөлөн удирдах зөвлөл байгуулаад явбал ямар нэг эрсдэл үүсэхгүй гэж бидний зүгээс үзэж байна. Холбогдох хуулийг баталж, түүний дагуу ажиллаж эхэлсэн тохиолдолд өгөөжөө хагас жилийн дараагаас өгч эхлэх боломжтой.

Х.АЛТАЙ: Урт хугацааны капиталтай болсноор хөрөнгийн зах зээл хөгжинө

*(Монголын хөрөнгийн биржийн
гүйцэтгэх захирал)*

Монгол Улсад өнөөдөр урт хугацааны мөнгөн хөрөнгө байдаггүй. Манай компаниуд бүгд зээлийн санхүүжилтээр үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Бизнесүүдэд байнгын санхүүжилт шаардлагатай байдаг бол манайд буй ганц эх үүсвэр нь банк. Гэтэл банкинд дээд тал нь 12 сарын хугацаатай иргэдийн хадгаламжийн мөнгө хамгийн урт хугацаатай хөрөнгө оруулалт. Төгрөгийн ханш тогтворгүй, үргэлж унаж байдаг учраас банкинд мөнгөө хадгалуулж буй хүмүүс урт хугацаагаар байтугай хоёр жилээр ч хадгалуулдаггүй. Тэтгэврийн реформ хийгдсэнээр 20 жилийн хугацаатай капитал бий болно. Хөрөнгийн зах зээлийн өсөлтийн динамик нь урт хугацааных байдаг. Аливаа компани, бизнес өргөжих гол нууц нь урт хугацааны капиталтай болох явдал. Манайд бизнесүүд хөгжихгүй

байгаа шалтгаан нь энэ. Иймд хувийн тэтгэврийн сангууд бий болсноор эерэг үр дүн гарч олон боломж нээгдэнэ. Юун түрүүнд өнөөдөр ажил хийж буй хүмүүсийн ирээдүй баталгаатай болно. Үүнээс гадна манай улсын эдийн засаг урт хугацааны капиталаар хангагдана. Монголд үйл ажиллагаа явуулж буй компаниудын санхүүжилтийн эх үүсвэр нь өртөг өндөртэй байдаг бол урт хугацааны капитал бий болсноор энэ өртөг багасна. Дэлхийн хөрөнгийн зах зээл дээрх гол хөрөнгө оруулагчид нь томоохон сангууд, тэр дотроо тэтгэврийн сангууд байдаг. Манайд тэтгэврийн сан байхгүй нь хөрөнгийн зах зээл хөгжихгүй байгаагийн гол шалтгаан болдог. Хөрөнгө оруулалтын сангуудын хууль батлагдсан ч сайжруулах зүйл олон байгаа. Сүүлийн

Тэтгэврийн реформ хийгдсэнээр 20 жилийн хугацаатай капитал бий болно

үед даатгалын компаниуд тодорхой хэмжээгээр идэвхжих болсон ч хангалтгүй байна. Олон улсын практикаас харахад тэтгэврийн сан хөрөнгийн зах зээлийн хамгийн гол бүрдүүлэгч болдог бөгөөд иргэдэд ч, компаниудад ч ашигтай байдаг. Жишээ дурдахад, АНУ-ын иргэн өнөөдөр "Оюу Толгой" ордын хөрөнгө оруулагчийн хувьцааг тэтгэврийн сангаар дамжуулан эзэмшиж, үйл

ажиллагаанаас нь ашиг хүртэж байна. Гэтэл Монгол Улсын иргэд зөвхөн татвараар л дамжуулан тус компанийн ашгийг хүртдэг. Энэ мэтчилэн гаднын хөрөнгийн бирж дээр хөрөнгө босгоод үйл ажиллагаа явуулж буй манай томоохон компаниуд гадны тэтгэврийн сангуудад өгөөжөө өгч, монголчууд ашиг хүртэж чаддаггүй. Иймд тэтгэврийн реформ хийснээр бид хөрөнгийн зах зээлээр дамжуулан уул уурхайн баялгаасаа өгөөж хүртэх боломжтой болох юм. Цаашлаад иргэдийн ирээдүйн баталгаа бий болох буюу тэтгэвэрт гарахаараа л нийгмийн эмзэг давхарга болдог хэвшмэл ойлголт үгүй болно. Монголын хүн амын долоо орчим хувийг тэтгэврийн насныхан эзэлдэг. НҮБ-ын судалгаанд 2100 он гэхэд энэ тоо 30 хувьд хүрнэ гэсэн байна. Тэр үед энэ системээр явбал бид тэтгэврээ авч чадахгүйд хүрнэ. Миний харж буйгаар шинэчлэл хийх хамгийн оновчтой арга бол бидний төлж буй ХХОАТ-ын тодорхой хэмжээг хувийн тэтгэврийн санд төвлөрүүлэх. Одоо буй НДШ-ээ төлдгөөрөө төлөөд явахгүй бол хүнд байдалтай байгаа. Энэ хүрээнд "Тэтгэврийн реформ" хөдөлгөөнийг бий болгосон бөгөөд гол зорилго нь нийгэмд энэ асуудлыг таниулах юм. Мөн үүнээс улбаалаад шинэчлэлд шаардлагатай санаануудыг тусгасан хуулийн төслийг боловсруулах зорилготой ажиллаж байна. ►

► Ж.БАТЖАРГАЛ: Тэтгэвэр нь амьдралд хүрэлцээтэй байх ёстой

(Монголын даатгалын
холбооны гүйцэтгэх захирал)

Хүний нөөцийн зөвлөх үйлчилгээний Mercer байгууллагаас гаргасан Дэлхийн тэтгэврийн сангийн индексийн тайланд дурдсанаар улс орнууд тэтгэврийн доод хэмжээг нэмэгдүүлж байна. Ийм чиг хандлага Япон, Тайланд болон томоохон эдийн засагтай орнуудад эрчимтэй өрнөж байгаа бөгөөд манай улсад ч тэтгэврийн доод хэмжээг байнга нэмэгдүүлсээр ирсэн. Гэвч бид тэтгэврийн сангийн менежментийг орхигдуулсан учраас маш бага тэтгэвэр авч байна.

Тиймээс тэтгэврийн тогтолцоонд мэргэжлийн удирдлагатай тэтгэврийн болон хөрөнгө оруулалтын сангуудын оролцоо маш их хэрэгтэй. Олон улсад тэтгэврийн сан болон тэтгэврийн даатгалын сангууд хүмүүсийн хураамжийг хөрөнгийн зах зээл дээр хувьцаанд хөрөнгө оруулах, бонд худалдан авах зэргээр тогтмол арвижуулдаг. Иргэдийн төлж буй хураамж болон авч

байгаа тэтгэврийн хэмжээ зөрүүтэй тул уг зөрүүг нөхөхийн тулд тэтгэврийн сангууд тогтвортой ашигтай ажиллах ёстой. Тиймээс мэргэжлийн засаглалтай, мэргэжлийн хүмүүс удирдах зайлшгүй шаардлагатай. Харин манайд ийм удирдлагагүйн улмаас тэтгэврийн тогтолцоонд улс төрийн оролцоо дэндүү их давамгайлсан. Анзаараад байхад улс төрийн карьер нь дууссан хүмүүсийг тэдгээр сангийн удирдлагаар томилдог. Гэтэл сангийн зарцуулалт шударга, зөв менежменттэй, санхүүгийн зах зээл рүү хөрөнгөө зөв оруулж байгаа эсэх, өгөөжийг нь буцаагаад сандаа хийж байна уу гэх мэт эргэлзээтэй асуудлууд бий. Үүнийг шийдэх хэрэгтэй. Дэлхийд хамгийн сайнд тооцогдох Нидерланд, Дани, Австрали зэрэг орны тэтгэврийн сангууд тогтвортой, баталгаатай, нэгдмэл засаглалтай байх гэсэн үндсэн гурван зарчмаар үйл ажиллагаа явуулдаг. Сүүлийн үеийн хандлагаас харахад хувийн тэтгэврийн сангуудын оролцоо нэмэгдэж байгаа нь засаглал сайнтай холбоотой. Улсын тэтгэврийн сангаас гадна хувийн тэтгэврийн сангуудаа бодлогоор маш сайн дэмждэг бөгөөд үүнд татварын бодлого хамгийн гол дэмжлэг болдог. Татварын дэмжлэгийн ачаар сан иргэдэд өгөөжөө өгч, олон нийтийн анхаарал, сонирхлыг татдаг. Манай улсын хувьд

тэтгэврийн даатгал НДС-гаар дамжин улсын санд төвлөрдөг бөгөөд хувийн тэтгэврийн санд нэмэлтээр л хураамж төлөх зохицуулалттай. Улсын тэтгэврийн санд 200 гаруй мянган төгрөг төлж, нэмээд 100 орчим мянгыг хувийн тэтгэврийн санд төвлөрүүлнэ гэсэн үг. Тэтгэврээ нэмэлтээр хуримтлуулах боломж иргэдийн тодорхой хэсэгт бий ч нийтдээ байхгүй. Уг нь амьдралаа баталгаатай болгохын тулд улсын тэтгэврээс гадна өөрийн хуримтлуулсан тэтгэврээ авах шийдэл юм. Тухайн хүн нэр дээрээ тодорхой хуримтлал үүсгэж, нас барсан тохиолдолд өвлүүлж, хэзээнээс хэдий хугацаанд, ямар хэмжээтэйг авахаа ч төлөвлөж болдог уян хатан систем. Харин улсын тэтгэврийн тогтолцоонд ийм боломж байхгүй. Засгийн газрын хэмжээний том санг удирдах мэдээж амаргүй. Түүнийг ойлгож байгаа. Гэсэн хэдий ч бодлогын тодорхой шийдвэр гаргаад явахаас аргагүй. Тиймээс тэтгэврийн шимтгэлийн тодорхой хувийг засгийн газрын тэтгэврийн санд төвлөрүүлж, үлдсэн хэсгийг нь заавал даатгуулах системээр арилжааны даатгалд даатгуулах боломжийг төр иргэддээ олгох ёстой. Энэ шийдэл нэг талаар тэтгэврийн сангийн хөрөнгийг тараан байршуулах замаар эрсдэлээ бууруулж байгаа хэрэг юм. Хэдийгээр дэлхий нийтээр

хүн амын насжилт нэмэгдэж, baby boomer буюу их төрөлтийн үеийнхэн тэтгэврийн сангуудын суурь дарамт болж байгаа ч тэтгэвэр нь амьдралд хүрэлцээтэй, сангийн хөрөнгө тогтвортой өсөлттэй, сайн засаглалтай байх ёстой. Хөгжингүй улс орнуудын тэтгэврийн сан бусад улсын хөрөнгийн зах зээлд хөрөнгө оруулж, орлогоо нэмэгдүүлэх тухай ярьж байхад манай тэтгэврийн сан төсвөөсөө татаас аваад явж байна. Буруу бодлоготой, буруу менежменттэй явсны улмаас ийм том зардалтай, нүсэр бүтэцтэй болсон. Уг алдааг засахын тулд бодлогын суурь өөрчлөлтүүдээ хийгээд явахаас аргагүй.

Ү.АМАРБАТ: Үр ашгийг дээшлүүлэх, ил тод байлгах ажлыг нүд хууралгүй хийхгүй бол тэтгэврийн систем цаашид ажиллах боломжгүй

(Ананд Адвокатс ХХН-ын ахлах
өмгөөлөгч)

Нийгмийн даатгалын хоёр гол хувилбар бий. Нэг нь эв санааны тогтолцоо буюу нэг хэсгээс хураасан мөнгийг нөгөөд өгдөг, хоёр ►

► дахь нь нэрийн дансны буюу хуримтлалынх юм. Монгол Улс 1990-ээд онд ардчилсан тогтолцоонд шилжихэд 100 мянга гаруй хүн тэтгэвэрт гарч, нөгөө талдаа тэтгэврийн шимтгэл төлөх хангалттай олон тооны хүн байгаагүй. Тийм учраас эв санааны зарчимд тулгуурлаж, тэтгэврийн тогтолцоог байгуулсан. Гэвч 1994 онд батлагдсан Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн гуравдугаар зүйлд тэтгэвэр, даатгал, тэтгэмж, төлбөр зэргийг хамтад нь авч үзсэн. Хууль зүйн талаасаа даатгал, тэтгэвэр хоёр өөр учир энэ нь буруу юм.

Үүнээс гадна жил бүр нийгмийн

даатгалын санд татан төвлөрүүлж буй мөнгийг буцааж олгох үйл явцыг хянах, удирдах харилцааг

Нийгмийн даатгалын тухай хуулиар бүрэн зохицуулж чадаагүй. Нийгмийн даатгалтай холбоотой харилцааг зохицуулах, удирдах үүрэгтэйгээр Нийгмийн даатгалын ерөнхий газрыг байгуулсан. Мөн ижил чиг үүрэгтэй Эрүүл мэндийн даатгалын ерөнхий газар бий. Нөгөө талд Нийгмийн даатгалын үндэсний зөвлөл, Эрүүл мэндийн даатгалын үндэсний зөвлөл гэх хоёр байгууллага сангийн хөрөнгийг удирддаг бөгөөд орон тооны бус гишүүдтэй. Нэгэнт л хөрөнгө хуримтлагдаж байгаа тул

хөрөнгийг үр ашигтай удирдах хэрэгтэй. Гэвч бусад улстай харьцуулахад эдгээр байгууллага эдийн засгийн үр ашигтай ажиллаж чаддаггүй. Ердөө л нийгмийн даатгалын мөнгийг нэг хэсгээс хурааж, нөгөөд олгодог үйл ажиллагаа эрхэлдэг. Нийгмийн даатгалын сангийн чөлөөт үлдэгдлийг нийгмийн даатгалын тухай хуулийн 11-р зүйлд зааснаар “Хуримтлалын сангийн хөрөнгийг Засгийн газрын бонд болон Монгол банкнаас гаргасан үнэт цаас худалдаж авах, арилжааны банканд байршуулж болно” гэж заасан. Үүнийхээ дагуу уг сангийн хөрөнгийг

Төр хувийн хэвшилд ачаагаа шилжүүлэх, эсвэл одоогийн тэтгэврийн системээ сайжруулах шаардлагатай

арилжааны банканд байршуулдаг. Гэвч энэ нь үр ашиггүй арга юм. Энэ бүхнээс үзэхэд, одоогийн нийгмийн даатгалын тухай хууль нь мөнгийг эрхлэн удирдах зохицуулалтыг оновчтой заагаагүй, субъектыг тодорхой болгоогүй, хяналтын механизмыг сайтар хийгээгүй сул талтай. Ил тод хяналт байхгүй учир нас барсан хүмүүсийн өмнөөс тэтгэвэр авах, эмнэлэгт үзүүлээгүй төлбөрийг бичих зэрэг хийдэл, доголдол тогтмол гардаг. Харин нэрийн дансны систем ашиглаж

буй бол тухайн этгээдийн зөвшөөрлөөр л нийгмийн даатгалын сангаас нь мөнгө авдаг.

Эв санааны зарчмыг нэрийн дансны систем руу шилжүүлэх хуулийн төсөл бий. Үүнийг Дэлхийн Банк, ОУВС-аас санаачилсан. Одоо бидэнд хоёр сонголт бий. Нэг бол төр хувийн хэвшилд ачаагаа шилжүүлэх, эсвэл одоогийн тэтгэврийн системээ сайжруулах шаардлагатай. Эрхлэн удирдах, үр ашгийг дээшлүүлэх, ил тод байлгах ажлуудыг нүд хууралгүй маш ойлгомжтой хийхгүй бол одоогийн тэтгэврийн систем цаашид ажиллах боломжгүй.

Д.АМАРБАЯСГАЛАН: Нийгмийн даатгалын системийг бүхэлд нь олон улсын стандартад нийцүүлэн шинэчилнэ

(МАН-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга)

Нийгмийн даатгалын салбарыг шинэчлэх нь МАН-ын нэг чухал зорилт мөн. Шинэчлэл хийх ажлын хэсэг УИХ-д болон эл асуудлыг хариуцсан яам, агентлагт байгуулагдаад

ажиллаж байна. Шинэчлэлийн бодлогын олон хувилбарыг судалгаа, тооцоололтой гаргаж ярилцаж эхэлсэн. Нийгмийн даатгалын сангуудын хуримтлалыг орон сууцжуулах бодлоготой яаж холбох вэ, хөрөнгийн зах зээлтэй яаж уях вэ, олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоог ямар арга замаар нэвтрүүлэх вэ зэрэг олон асуудлыг ажлын хэсэг авч үзэж байгаа. Тэтгэврийн даатгалын сангийн алдагдлыг дунд болон урт хугацаанд бууруулснаар улсын төсвийн ачааллыг багасгах, иргэн, аж ахуйн нэгжид татварын дарамт үүсэхгүй байх гээд олон давуу талтай. Тиймээс бид энэ давуу талуудыг яриад байх биш ажил хэрэг болгохоор ажлын хэсгүүд шуурхай ажиллаж байгаа. Үүний зэрэгцээ нийгмийн даатгалын сангуудын санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангахад онцгой анхаарч, хамрах хүрээг нэмэгдүүлэх ёстой.

Нийгмийн даатгалын байгууллагын тогтолцоо, засаглалыг илүү ил тод болгож, засаглалын сайн зарчмуудыг нэвтрүүлэхэд ч анхаарах нь зүйтэй. Сангуудын орлого, зарлага, хуримтлагдсан үлдэгдлийн мэдээлэл, санхүүгийн тайланг ил тод болгож, олон нийт хяналт тавих бололцоогоор хангаж, даатгалын үйл ажиллагаанд итгэх иргэдийн итгэлийг сэргээх зайлшгүй шаардлага бий. Нийгмийн ►

► даатгалын сангийн чөлөөт үлдэгдлийн менежментийг боловсронгуй болгох, хуулиар нарийвчлан зохицуулах шаардлага амьдралаас урган гарлаа. Мөн нийгмийн даатгалын үйлчилгээг бүрэн цахимжуулахыг холбогдох яаманд үүрэг болгосон. Нийгмийн даатгалын “цаасан” дэвтэр, тэтгэврийн дэвтэргүй болгож, ажил олгогчийн шимтгэл төлөх процессыг манай Засгийн газар бүрэн автоматжуулна. Ерөнхийд нь дүгнэхэд нийгмийн даатгалын системийг бүхэлд нь олон улсын стандартад нийцүүлэн шинэчилнэ. Хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалын тогтолцоог мөн бий болгоно. Үүнд, цөөн тооны хувийн тэтгэврийн сангуудад тусгай шалгуураар зөвшөөрөл олгож, хөрөнгө оруулалтын болон бусад үйл ажиллагаанд нь Санхүүгийн зохицуулах хороо хяналт тавих ёстой. Хувийн тэтгэврийн сангуудын үйл ажиллагаа тогтворжсон үед улсын тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн тодорхой хувийг бодит хуримтлалд оруулах ажлыг бага багаар эхлүүлэх нь зүйтэй. Одоогоор эрх зүйн орчин, санхүүгийн хэрэгсэл бүрдээгүй, тэтгэврийн санд өгөх татаас нэмэгдэх үед зардлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр бага гээд бэрхшээл их байгаа талаар танилцуулгууд сонссон.

Ц.ТУВААН: Манай нам нэрийн дансны тогтолцоог зөв гэж үзэж байгаа

(Ардчилсан намын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга)

Монгол Улсын нийгмийн даатгалын тогтолцоо олон улсын жишгээр явдаг. Иргэд ажиллах хугацаандаа нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөөд тэтгэвэрт гарсан хойноо авдаг эв санааны зарчим манай улсад хэрэгждэг. Мэдээж тэтгэврийн сэдэв маш олон хүчин зүйлээс хамаардаг, их ярвигтай тогтолцоо л доо. Харин нэрийн дансны тогтолцоо нь эв санааны зарчимтай харьцуулахад олон давуу талтай. Тухайн хүн дор хаяж өөрийн данснаас төлбөр төлж, эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах тул дараа нь маргаан гарахгүй. Тиймээс энэ нь харьцангуй шударга тогтолцоо юм. Хэдий нэрийн дансны тухай хууль батлагдсан ч мөнгөгүй гэх шалтгаанаар хэрэгжихгүй байна. Хэрэв мөнгөтэй байсан гэж тооцвол нэрийн данс 13 тэрбум гаруй төгрөгийн алдагдалтай байх байлаа. Тиймээс бид одоогийн эв санааны зарчмаар явж байна. Манай

нам олон улсад хэрэглэгддэг нэрийн дансны тогтолцоог хэрэгжүүлэхээр өмнө нь бодлого боловсруулж байсан санхүүжилт байхгүй учир гацсан. Тодруулбал, 2012-2016 онд Монгол улсын өрийн хэмжээ таазандаа тулсан учраас Ардчилсан нам нэрийн дансанд санхүүжилт татах боломжгүй байлаа. Дэлхий даяар тэтгэврийн томоохон сангууд мөнгөө санхүүгийн зах зээлд эргэлдүүлэх замаар өсгөж байдаг. Тэд маш найдвартай бөгөөд томоохон төсөл хөтөлбөрүүдэд ихэвчлэн хөрөнгө оруулдаг юм. Ингэснээр уг сангийн хөрөнгө өсөж, тэр хэрээр ард иргэдийн тэтгэврийн мөнгө үржиж байдаг. Мөн тэтгэврийн зөрүүний асуудал бий. Олон жилийн өмнө тэтгэврээ тогтоолгосон эсвэл адилхан ажил хийж байгаад тэтгэвэрт гарсан ч зөрүүтэй тэтгэврээ авах зэрэг олон асуудал гардаг.

Б.ТУЛГА: Тэтгэврийг даатгал гэдэг ойлголтоос салгах хэрэгтэй

(МАХН-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга)

1992 оны Үндсэн хууль өнөөгийн бидний

амьдралыг зохицуулах шаардлагыг хангаж чадахаа больсон учраас манай нам Монгол Улсын тавдугаар Үндсэн хууль буюу Шинэ дээд хуулийн төсөл боловсруулсан. Уулзалт бүрт цалин, тэтгэврээ амьдралд нь хүрэлцэхгүй, тэтгэврээ багаар тогтоолгосон асуудлыг иргэд хамгийн их ярьдаг, тулгамдсан асуудал болж байна гэдэг. Үүнийг судлахад өнөөдөр манай улсад үйлчилж байгаа тэтгэврийн тогтолцоо үндсээрээ буруу гэдгийг харуулж байгаа юм. Тэтгэвэртээ сэтгэл хангалуун биш, амьдралд нь хүрэлцдэггүй учраас аргаа бараад маш өндөр хүүтэй зээл авдаг. Нас барсан тохиолдолд ар гэрийнхэн нь тэтгэврийн зээлийг нь барагдуулдаг. Өөрөөр хэлбэл, хадгаламж, хуримтлал бус өр өвлөгддөг тогтолцоо бий болсон байна. Харин энэ бүхнийг залруулахаар бид дараах шийдэл санал болгож байна. Юуны өмнө, тэтгэврээ гэдэг үгийг даатгал гэдэг ойлголтоос салгаж, ойлголтоо нэгтгэх хэрэгтэй. Шимтгэл төлж байгаа л бол тэтгэврийн ямар нэг эрсдэл байх ёсгүй. 800 мянган төгрөгийн цалинтай багш сар бүр цалингийнхаа 17 хувийг төвлөрүүлж байгаа тэтгэврийн санд жилд 1.6 сая гаруй төгрөгийн хуримтлал үүсэж байна. Нийт 30 жил ажиллах хугацаандаа энэ мөнгийг банканд хадгалвал тэтгэвэрт ►

► гарахдаа 150 сая төгрөгийн хуримтлалтай болно. Ийм бололцоо бүрэн бий. Ийм хуримтлалтай өндөр настан сард хоёр сая төгрөгийн тэтгэвэр авна. Харамсалтай нь өнөөдрийг хүртэл ийм тогтолцоо бий болохгүй байгаа шалтгаан бол эрх баригчдад сонирхол байхгүй байна. Уг нь 1999 онд батлагдсан Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн нэрийн дансны тухай хуулиар өдийд нийтээрээ тэтгэврийн гурван тулгуурт тогтолцоонд шилжиж байх учиртай. Харамсалтай нь, тэтгэврийн сангийн мөнгийг нэг бол төсөв бүрдүүлэгч хэрэгсэл болгох эсвэл өөрсдөө хулгай хийн зувчуулж, янз бүрийн банкинд байршуулан хүүлэх явдал дуусахгүй байна. Тэр их мөнгөний хүүг эрх баригчид, эрх мэдэлтнүүд өөрсдөө авч, харин тэтгэвэр авагчид, татвар төлөгчид өрийг нь төлж, балгийг нь үүрдэг болчихжээ. Өнөөдөр Монгол Улсад тэтгэврийн зээл авсан 230 гаруй мянган ахмад настан бий. Тэтгэврийн зээлийн хүү 15 хувь. Гэхдээ энэ бол урьдчилж тооцогддог хүү. Өөрөөр хэлбэл, хоёр жилийн хугацаатай зээл авч байгаа хүн авах ёстой мөнгөө 15 биш 40 хувиар банканд хүүлүүлж байгаа юм. Нэг ёсондоо Монголын төр иргэдээ хүүлдэг тогтолцоо үйлчилж байна. Яг үнэндээ арилжааны банкууд учиргүй их өндөр хүү нэмэхгүй байгаа шүү дээ. Цаанаасаа гарч байгаа зээлийн эх үүсвэр нь

ийм өндөр хувьтай байна. Мөнгө хүүлдэг энэ системийг үндсээр нь өөрчлөх ёстой гэдэгтэй Монголын банкы холбоо ч санал нэгддэг юм билээ. Тэгэхээр бидний байр суурь бол, тэтгэврийн даатгал биш тэтгэврийн сан, тэтгэврийн хуримтлалтай болж, хуримтлагдсан тэтгэврийнхээ өгөөжийг тооцуулж, цаашлаад өвлөгддөг байх, тэтгэвэрт гарсны дараа өөрсдөө захиран зарцуулах эрхтэй байх тогтолцоог бий болгох ёстой. Энэ шинэчлэлийг хийж чадвал өнөөдөр 800 мянган төгрөгийн цалинтай хүн тэтгэвэрт гараад сар бүр хоёр сая төгрөг авах бололцоо үүснэ. Манай нам өмнөх сонгуулиудад энэ загвар, шийдлийг мөрийн хөтөлбөртөө тусгаж ирсэн. Энэ удаагийн сонгуульд ч мөрийн хөтөлбөртөө дэвшүүлж, хэрэгжүүлэхийн төлөө явна.

Д.ГАНТУЛГА: Шинэчлэлээр бий болох алдагдлыг АМНАТ-ийн орлогоос нөхөх боломжтой

*(ХҮН-ын Ерөнхий нарийн
бичгийн дарга)*

Тэтгэврийн тогтолцоог шинэчлэх хэрэгтэй. Одоо

хийхгүй бол цаашид байдал бүр хүндэрч, өнөөгийн залуучууд тэтгэвэрээ одооных шиг хэмжээгээр ч авах боломжгүй болно. Хөдөлмөрийн үндэсний нам тэтгэврийн тогтолцоог гурван тулгуурт болгохоор зорьж буй. Одоо буй тогтолцоогоор ажилтан, ажил олгогч нийлээд 17 хувийн шимтгэлийг тэтгэврийн даатгалын санд төлдөг. Үүнийг жил бүр 1-2 хувиар бууруулан таван хувьд хүргэх бөгөөд одоогийн Нийгмийн даатгалын ерөнхий газар бүтэц, хууль журамтайгаа бүхэлдээ жижгэрч суурь тогтолцоо болно гэсэн үг. Жил бүр нэг хувиар бууруулахад 12 жилийн дараа бидний төлж буй нийт шимтгэлийн 12 хувь хуримтлалын тогтолцоо руу шилжинэ. Харин шинээр бий болох хувийн тэтгэврийн сангийн менежментийг төр компани байгуулаад хийх боломжтойгоос гадна хувийн хэвшилд ч менежмент хийх эрх олгох ёстой. Өөрөөр хэлбэл, шимтгэл төлөгчийн мөнгийг хуримтлуулж, хөрөнгө оруулж өсгөөд тэтгэвэртээ гарах хүртэл нь хадгалдаг сангууд бий болгоно гэсэн үг. Ингэхдээ банкны системтэй адил нарийн зохицуулалттай, санхүүгийн хүндрэлд орсон тохиолдолд хамгаалдаг найдвартай тогтолцоог бий болгох хэрэгтэй. Суурь болон хувийн тэтгэвэр хангалтгүй гэж үзвэл

сайн дурын тэтгэвэрийн хуримтлалыг үргэлж нээлттэй байлгадаг гурван тулгуурт тогтолцоог бий болгохоор бид зорьж байна. Хуулиа л баталчихвал болох юм шиг ярьдаг. Гэтэл эхлээд ямар зарчмаар ажиллах вэ гэдэг схемээ сайн боловсруулах ёстой. Тэтгэврийн тогтолцоонд шинэчлэл хийвэл одоо буй ахмад настнуудад тэтгэврийг нь хаанаас өгөх вэ гэдэг асуудал гарна. Тооцоод үзэхэд жилд нэг хувиар бууруулахад улсын төсвөөс ойролцоогоор 100 тэрбум төгрөг дутна. Шинэчлэлийг нэгэнт хийхээр шийдвэл үүнийг шийдэх аргууд бий. Монгол Улс АМНАТ-өөс 2019 онд 1.3 их наяд төгрөгийн орлого төвлөрүүлж, үүнээсээ 792 тэрбумыг Ирээдүйн өв санд хадгалсан. Монгол Улсыг нэг айл гэж үзвэл эмээ өвөө нь өлсөж үхэх гэж байхад ирээдүйд хүүхдүүдээ зориулан мөнгөө гадны банкуудад хадгалуулаад байгаатай ижил нөхцөл байдалтай байна. Иймд тус санд хуримтлуулах мөнгөнөөс жил бүр 100 тэрбумыг авч алдагдлыг нөхөх боломжтой. Шинэчлэл хийвэл яг хэдэн төгрөг төсвөөс дутах вэ, хаанаас нөхөх вэ зэрэг асуудлыг багтаасан схем гаргаад АХБ, Дэлхийн банк зэрэг олон улсын байгууллагын мэргэжилтнүүдээр тооцоо, судалгаа хийлгэх хэрэгтэй. Одоо өргөн барихаар ►

► төлөвлөж буй Нийгмийн даатгалын тухай хуулийн төслийг боловсруулахдаа АХБ-аас дэмжлэг хүссэн ч бидний яриад буй шинэчлэл талаас биш одоогийн тогтолцоог “сайжруулах” талаас нь хүсэлтээ тавьсан юм.

Б.ӨЛЗИЙБАЯР: Тэтгэврийн реформ хийхээр зорьсон намд л саналаа өгье

(Монголын Үнэт цаасны
арилжаа эрхлэгчдийн холбооны
ТУЗ-ийн дарга)

Хувийн тэтгэврийн тогтолцоо албан журмын байх ёстой. Харин одоогийн эрх зүйн орчноор тэтгэврийн хуримтлалын тогтолцоо сайн дурын статустай байна. Нэг ёсондоо цалингийнхаа 17 хувийг алдагдалтай ажилладаг улсын нийгмийн даатгалын санд өгөхөөс гадна дахиад тодорхой хувийг хувийн тэтгэврийн санд хуримтлуулж болно гэсэн үг. Энэ бол бодит амьдралд хэрэгжих боломжгүй. Тиймээс л хувийн тэтгэврийн санг албан журмынх болгох хэрэгтэй гэж үзээд байгаа юм. Мэдээж тогтолцооны өөрчлөлтийг алгуурхан

хийх хэрэгтэй. Нэг өдөрт биш олон жил хийнэ. Бидэнд байгаа тоо баримт, судалгаанд үндэслэн ярихад эхний ээлжинд тэтгэвэрт өгдөг 17 хувийн шимтгэлийн 1-2 хувийг хувийн тэтгэврийн санд шилжүүлж, иргэн бүрт данс нээе. Дансандаа хуримтлуулж буй мөнгөөр нь тухайн тэтгэврийн сан ямар бүтээгдэхүүнд хөрөнгө оруулж, хэдий хэмжээний өгөөж нэмэгдэж буй зэргийг данс эзэмшигч өөрөө хянаад явах боломжтой. Яг л банкны дансны хуулгаа хардаг шиг хянаа гэсэн үг. Иргэний хувьд мөнгөө хуримтлуулж буй хувийн тэтгэврийн сан хэр зэрэг ажиллаж байгааг тогтмол хянаснаар 30 жилийн дараа тэтгэвэрт гарахад хэдий хэмжээний хуримтлалтай болохоо мэдэж, амьдралаа төлөвлөхөд хэрэгтэй юм. Гэтэл өнөөгийн тогтолцоонд хүн хэдий хэмжээний тэтгэвэр авахаа мэдэхгүй явсаар шууд эмзэг бүлэгт ордог. Миний танил 30 орчим насны нэг бүсгүй гурван хөгшний тэтгэврийн зээлийг өвлөж авч байна. Тэтгэврийн зээлтэй иргэн нас барахад бүртгэлээс хасдаггүй бөгөөд үлдэж хоцорсон хүмүүсээр зээлийг нь барагдуулдаг. Өнгөрсөн 30 жилд бид ийм л хахир хатуу харгис тогтолцоо бий болгож. Өнөөг хүртэл хувийн тэтгэврийн тогтолцооны хууль эрх зүйн орчныг бий болгоогүй улстөрчдийг

хардмаар санагддаг. Тэрхүү санд эргэлддэг асар их мөнгөөр улстөрчид юу хийдэг вэ, ямар нэг далд эрх ашиг, сонирхол байгаа юм биш үү. Тийм учраас л өнөөг хүртэл тэтгэврийн реформ хийх сонирхолгүй байна. Нөхцөл байдал ийм байгаа тул тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэлийг эхлүүлбэ. Бид үүнийг түүчээллээ. Одоо ард иргэд өөрсдийнхөө төлөө дуугараач ээ. Нийгмээрээ хөдөлж энэ өөрчлөлтийг эхлүүлэхгүй бол улстөрчид хэзээ ч хийхгүй нь ойлгомжтой.

Бүгдээрээ энэ удаагийн парламентын сонгуульд улс төрийн аль нам тэтгэврийн реформ хийхээр мөрийн хөтөлбөртөө

тусгасныг харъя. Ийм реформ хийхээр зорьсон намд л саналаа өгье. Мөрийн хөтөлбөрөө боловсруулахдаа мэргэжлийн хүмүүсийн саналыг тусгасан эсэх, ард иргэдийн хүсээд байгаа зүйлийг дэмжиж байгаа эсэхийг харж саналаа өгье. Сонгуулиас өмнө амжаад тэтгэврийн реформын хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлбэл сайн л байна. Хэрэв үгүй бол мөрийн хөтөлбөрийг нь харах хэрэгтэй. 2020 оны сонгуульд ялсан намын эхний хийх ажил тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэл байх хэрэгтэй. Үүнийг ч олон нийт

шаардах хэрэгтэй. Хүн бүр хөгширдөг. Тиймээс өнөөдрийн Дорж, Дулмаад тулгарч байгаа асуудлыг үл тоож, надад хамаагүй гэж болохгүй.

Тогтолцооны шинэчлэл хийхэд эрсдэл бий. Ер нь ямар ч тогтолцоо эрсдэлтэй. Төрийн удирдлага, хяналттай нийгмийн даатгалын тогтолцоо ч алдагдалтай ажиллаж, найдваргүй банканд сангийн мөнгийг хадгалуулаад дампуурч байна. Эрсдэлийг яаж,

Төрийн удирдлага, хяналттай нийгмийн даатгалын тогтолцоо ч алдагдалтай ажиллаж, найдваргүй банканд сангийн мөнгийг хадгалуулаад дампуурч байна

хэрхэн удирдах, урьдчилан зохицуулах нь хамгийн чухал. Зарим улс хувийн тэтгэврийн тогтолцоонд шууд 100 хувь орчихсон. Харин бид тэтгэврийн тогтолцоонд төрийн оролцоо тодорхой хэмжээгээр байх ёстой гэж үзэж байгаа. Иргэдийнхээ нийгмийн баталгааг хангах нь төрийн үүрэг. Хувийн тэтгэврийн тогтолцоонд шууд бүрэн шилжсэн орнуудын хувьд санхүүгийн зах зээлийн өөрчлөлт, хямралд өртөмтгий эсвэл зохицуулалт муу байснаас зарим сан дампуурсан байдаг. Монгол Улс энэ реформыг хожуу эхлүүлж байгаа нь нэг талаар давуу ►

► тал юм. Бусад улс орны туршлагаас суралцаж, юун дээр алдсаныг нь судлах хэрэгтэй. ОХУ жишээ нь тэтгэврийн шинэчлэлээ сайжруулаад л яваад байна. Хөгжингүй улс орнуудад хувийн тэтгэврийн сангууд нь банк шиг том байгууллага байдаг. Хөрөнгө оруулдаг санхүүгийн институт болтлоо хөгжсөн. Тиймээс төв банк, санхүүгийн зохицуулагч байгууллага, хувийн менежментийн компаниуд гол оролцогчид байдаг. Яг л банкны систем шиг тул сайн чадавхтай төдийгүй төр сайн хянаж, зохицуулах ёстой. Сангийн хөрөнгийн эргэлтийг зөвхөн дотоод гэж хязгаарлаж болохгүй бөгөөд тухайн улсын санхүүгийн салбарын хөгжил ямар түвшинд байгааг харгалзаж үзэх ёстой. Сангууд дотоодод үйл ажиллагаа явуулах бол санхүүгийн зах зээл дээр хөрөнгийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх ямар бүтээгдэхүүн байна вэ. Ядаж л Засгийн газрын бондыг гадаадад биш дотоодын зах зээлд гаргадаг байх ёстой. Ам.доллараар гаргасан бондын ашиг огт алга. Долларын төгрөгтэй харьцах ханш “Чингис” бондыг гаргаж байсан үеэс хоёр дахин чангарсан. Валютын ханшны хэлбэлзлийг харвал дотоодод гаргасан нь ашигтай байв. Засгийн газрын бондоос гадна үндэсний томоохон аж ахуйн нэгжүүд олон нийтэд хувьцаагаа арилжиж,

нээлттэй компани болох ёстой. Ирэх жилээс банкууд нээлттэй болохоор ярилцаж байна. Тэгэхээр энэ зах зээл рүү тэтгэврийн сангууд урт хугацааны хуримтлал хийдэг, эрсдэлээ маш сайн тооцдог болох хэрэгтэй. Мөн гадаадын хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй том компаниудад ч хөрөнгө оруулж болно шүү дээ.

Д.ХУЛАН: Тэтгэвэрт гарах сонирхолгүй хүмүүс олширч байна

(Lhamour ХХК-ийн үүсгэн
байгуулагч)

Одоогийн тэтгэврийн тогтолцоо бидэнд үр өгөөжөө огт өгөхгүй байгааг тэтгэврийн зээл гэх мэт олон жишээ бэлээхэн харуулж байна. Германд хүмүүс тэтгэвэрт гарахаараа хүссэн зүйлээ худалдаж авч, дураараа аялдаг бол манайд насаараа үнэнч хөдөлмөрлөж, шимтгэл төлсөн хүмүүсийн тэтгэвэр хаанаа ч хүрдэггүй төдийгүй нас барвал өр нь үр хүүхдэд нь өвлөгддөг. Тэтгэвэрт гараад хүн амар тайван

амьдрах ёстой атал өнөөгийн тогтолцооны улмаас улам их дарамтад ордог боллоо. Сүүлийн үед хүмүүс тэтгэвэрт гарах сонирхолгүй болох хандлага ажиглагдаж байна. Жишээлбэл, манай компанид тэтгэвэрт гарах нас нь болсон ч үргэлжлүүлэн ажиллах хүсэл, сонирхолтой хүн бий. Учир нь тэтгэвэртээ сууснаас ажлаа хийгээд явах нь илүү ашигтай тусч байна. Эрч хүчтэй, ажлаа сайн хийдэг төдийгүй өөрөө тэтгэвэрт гарах хүсэлгүй байгаа тул бид ч ажиллуулаад явж байна. Иймд аль болох олон хувилбар, сонголт бүхий системтэй болох ёстой бөгөөд хувийн тэтгэврийн тогтолцоог нэвтрүүлэх нь зөв гэж бодож байна. Энэ утгаараа манай компани ч хүмүүсийг хуримтал бий болгохыг уриалдаг бөгөөд энэ нь ирээдүйд ямар үр өгөөж өгөх тухай сургалтыг ч дотроо зохион байгуулж байгаа. Хүн заавал их мөнгөтэй болсон хойноо биш боломжтой хэмжээгээрээ хуримтлуулаад явах хэрэгтэй. Хувийн

Одоогийн тэтгэврийн тогтолцоо бидэнд үр өгөөжөө огт өгөхгүй байгааг тэтгэврийн зээл гэх мэт олон жишээ бэлээхэн харуулж байна

тэтгэврийн тогтолцоо нэвтэрч, өөр боломжууд бий болвол бид хэрэгжүүлээд явахад бэлэн байгаа.

Д.ЖИГЖИДНЯМАА: Манай байгууллага хувийн тэтгэврийн сангийн хөтөлбөр боловсруулсан

(УБТЗ ХНН-ийн дарга)

Улаанбаатар Төмөр Зам ХНН ажилчин, албан хаагчдынхаа нийгмийн баталгааг хангах үүднээс хувийн тэтгэврийн сангийн хөтөлбөр боловсруулсан. Гэхдээ бид албан ёсоор сангаа нээж, хуримтлал үүсгэж эхлээгүй. Учир нь одоогоор манай улсад хувийн тэтгэврийн сангийн эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна. Хэрэв хууль батлагдвал манай байгууллага уг хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэхэд бэлэн. Өнөөгийн тэтгэврийн тогтолцоо орчин үеийн нийгмийн шаардлагад нийцэхээ байсан учраас уг тогтолцоог аль болох хурдан шинэчлэх ёстой гэж боддог. Ингэхдээ хоёр зүйлийг нэн түрүүнд өөрчлөх ёстой. Нэгдүгээрт, тухайн хүн шимтгэл төлсөн үр шимээ эргээд хүртдэг байх ёстой. Хоёрдугаарт, хүн тэтгэвэрт гараад нас барлаа гэхэд үр хүүхэд нь тэтгэврийг нь өвлөдөг болох хэрэгтэй. ►

► Ч.ГАНХУЯГ:

Эв хамтын тогтолцоо бол сүйрлийн тойрог

(“Ард Санхүүгийн Нэгдэл”-ийн гүйцэтгэх захирал)

Өнөөгийн тэтгэврийн тогтолцоо болохгүй болсныг бид 2004 оноос хөндөж, судалж, ярьж эхэлсэн. “Хас” банк 2002 онд хүүхдэд зориулсан урт хугацааг “Ирээдүйн саятан”, 2004 онд таван жилийн хугацаатай “Насны нүнжиг” хадгаламжийн бүтээгдэхүүн гаргасан нь хувийн тэтгэврийн анхны бүтээгдэхүүнийг банкны салбараар дамжуулан зах зээлд нэвтрүүлэх оролдлого байв. 2007 онд “Хас” банкны ажилтнуудын хувийн тэтгэврийн санг байгуулж, “Монголын тэтгэврийн нэгдсэн данс” буюу МТНД компани үйл ажиллагааг нь хариуцаж эхэлсэн. МТНД компани ажилтнуудынхаа урт хугацааг хуримтлалыг банкинд хадгалахгүй, хөрөнгийн зах зээлээс хувьцаа авч, хөрөнгө оруулж тэтгэврийн санг сонгодог утгаар нь ажиллуулсан. Тэрхүү компани өнөөдөр “Ард лайф” ХХК болсон бөгөөд тэтгэврийн реформд зориулж тус компанид 20 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгээд байна.

Иргэд одоо л тэтгэврийн реформ чухал гэдгийг ойлгож, хөдөлгөөн өрнүүлж, УИХ Ажлын хэсэг байгууллаа. Тэтгэврийн тогтолцооны шинэчлэл маш олон зүйлийн зангилааг тайлна. Би Сангийн дэд сайдаар ажиллаж байхдаа тэтгэврийн тогтолцоог шинэчилж, хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэхийг зорисон. Гэвч

чадаагүй, боломж олгогдоогүй.

Тухайн үед баялгийн сангийн

асуудлыг хөндөж

тавьж байлаа. Норвегийн баялгийн сан бол тэтгэврийн сан, Темасек бол ирээдүйд сингапурчуудын сайн сайхан амьдралыг тэтгэх сан.

Хүмүүс өнөөгийн банкны зээлийн хүү өндөр байгааг шүүмжилдэг. Нэг жилийн хугацаатай, өндөр хүүтэй хадгаламжийн хүүгээр санхүүждэг учраас зээлийн хүү өндөр байх нь аргагүй.

Гэтэл хөрөнгийн зах зээлийн өдрийн арилжааны эргэлтийг банкныхтай харьцуулахад “Нарантуул” захын нэг лангууны өдрийн орлоготой дүйхээр бага байна. Тэгэхээр хөрөнгийн зах зээл хөгжихгүй байгаа шалтгаан нь тэтгэврийн сантай холбоотой. Миний олон жил ярьж, зүтгэж, хөөцөлдөж байгаа ажил бол төрийн тэтгэврийн сан бий болгох явдал. Төрийн тэтгэврийн сан хөрөнгө оруулалт хийдэг байх ёстой. Тухайлбал, “Түмэн шувуут” компани өндөгний үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлж, тахианы мах, тэжээлийг Монголдоо үйлдвэрлэхийн

тулд банкны өндөр хүүтэй зээл авбал дампуурна. Банкны зээлийн хүү өндөр байгаа нь цаанаа шалтгаантай, механик аргаар хязгаарлах боломжгүй. Тиймээс бизнесүүдийн мөнгө босгодог газар нь хөрөнгийн зах зээл юм. IPO гаргах замаар хэрэгцээтэй санхүүжилтээ босгож, үйлдвэрлэлээ өргөжүүлдэг

Ирээдүйдээ итгэлтэй алхдаг болохын тулд энэ алхмыг одоо хийх хэрэгтэй

жишээг сүүлийн нэг жилд харлаа. “Монос хүнс”, “Түмэн шувуут”, “Монгол базальт” компани хөрөнгийн зах зээлээс босгосон хөрөнгөөрөө технологио шинэчилж, хүчин чадал, ажлын байр нэмэгдүүлж, шинэ бүтээгдэхүүн бий болгож, орлого, ашиг нь сайжирч улмаар улсад төлсөн татвар нь нэмэгдсэн. Ийм тойргоор үр өгөөж нь гарч байна. Эдгээр үйлдвэр гадагш урсах байсан асар их валютыг хэмнэж байгаа. Гэхдээ тэтгэврийн сангийн мөнгөтэй харьцуулахад эдгээр компанийн босгосон санхүүжилт маш бага. Тиймээс тэтгэврийн сангийн мөнгө бол улстөрчдийн халаасанд орж, авлигаар дамжин банкны нэг жилийн хугацаатай хадгаламжид байршдаг хөрөнгө биш. Харин манай улсад байгаа хамгийн урт хугацааны санхүүжилтийн эх үүсвэр юм. Өөрөөр хэлбэл, 20, 30, 40 жилээр ч төсөл санхүүжүүлэх боломжтой мөнгө. Айлаас эрэхээр

авдраа уудал гэдэг зүйр үг бий. Бид жилдээ нэг их наяд гаруй төгрөгийг нийгмийн даатгалын шимтгэлээр цуглуулж байна. Үүнийг зөв зохистой зарцуулах ёстой. Янз бүрийн намын дарга нар авч, найз нөхдөөрөө дамжуулан хувийн бизнесээ санхүүжүүлж, дампуурах гэж буй банкинд хийдэг явдлыг зогсоох ёстой.

Нөгөө талаар, тэтгэврийн сангийн тагаас нэг их наяд хүрэх аюул ойрхон байна. Бидний төлж байгаа тэтгэврийн шимтгэл одоо тэтгэвэр авч буй ахмадуудад шууд очдог эв хамтын тогтолцоотой. Энэ нь сүйрлийн тойрог. Энэ чигээрээ явбал 20 жилийн дараа ажил эрхэлж байгаа хүмүүс тэтгэврийн сангаа дийлэхээ больж, тэтгэвэр авагчид нь гуйлгачин болно. Тэр цагт төсвөөс ямар ч хөрөнгө оруулалт, ажил үйлчилгээ хийгдэхгүй, зөвхөн хөгшчүүдээ тэжээдэг төсөв болох аюул бий. Тиймээс үүнийг одоо залруулаач ээ гэж байгаа юм. Үүний төлөө би 16 жил тууштай явж байна. Тэтгэврийн реформын асуудал өнөөдөр нийгэмд гал мэт дүрэлзсэн хурц асуудал болж байгаа нь манай хамт олны ажлын үр дүн гарч байгаа хэрэг. ЗГХЭГ-ын дарга Л.Оюун-Эрдэнэ, УИХ-ын гишүүн Н.Учрал, Б.Жавхлан нарын эрүүл ухаанаар сэтгэдэг улстөрчид, залуучуудтай хамтарч тэтгэврийн шинэчлэл хийнэ. Үүний тулд нэрийн дансанд бичигдсэн 18 их наяд гаруй төгрөгийн өрийг яаралтай ►

► мөнгөжүүлэх шаардлагатай байна. Үүний тулд төрийн шахаатай, авлигад идэгдсэн, улстөрчдийн тоглоом болдог төрийн 100 аж ахуйн нэгжийг төрийн тэтгэврийн санд харъяалуулж, ногдол ашиг, хувьцаа, хувьчлалын орлогоор нь нэрийн дансны алдагдлыг нөхөж, тэтгэврийн сангийн хөрөнгийг өсгөх ёстой. Уг нь нэрийн дансанд цугласан хуримтлал өгөөж тооцдог байсан бол өдийд хэд дахин өсчихсөн, бид ирээдүйдээ итгэлтэй алхах байлаа. Үүний тулд энэ алхмыг одоо хийх хэрэгтэй. Энэ шийдэл төсөвт ямар нэг байдлаар дарамт үүсгэж, цоорхой гаргахгүй, гагцхүү улстөрчдийн эрх мэдлийг л хумина.

Тэтгэврийн реформыг нэг нам парламентад 63 суудалтай, УХүрэлсүх гэдэг цавчиж чаддаг Ерөнхий сайдтай энэ цаг үед л хийвэл хийнэ. Чадахгүй бол хэзээ ч хийхгүй. Тиймээс эрх мэдэлтэй хүмүүс тохиролцоонд хүрч, биднээс зөвлөгөө аваад, эх орныхоо төлөө өөрийгөө золиослоод ч хамаагүй хийх ёстой. Үгүй бол түүх биднийг өршөөхгүй.

Нэмж хэлэхэд, Дэлхийн банк, НҮБ, ОУВС-ийн тусламжтай хөгжсөн улс байдаггүй. 40, 50 жил доноруудаар тэжээлгэсэн Африк хөгжөөгүй, Хятадыг гадны зээл тусламж авраагүй. Дотооддоо тэтгэврийн сан, баялгийн сангаа хөрөнгийн зах зээлтэйгээ холбож бизнесүүдээ дэмжиж байж л хөгжинө. ■

Тодруулга

Хуулийн төсөлд гадаад болон дотоодын үнэт цаас гаргагчдын шалгуурыг тусгасан

АХБ-ны буцалтгүй тусламжаар санхүүжүүлж буй техникийн тусалцааны төслийн хүрээнд Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төсөл боловсруулж буй. Энэ талаар тус банкны Зүүн Азийн газрын Төрийн удирдлагын асуудал хариуцсан ерөнхий мэргэжилтэн Ханс Ван Райнаас тодрууллаа.

Монгол Улсад хэд хэдэн хувийн тэтгэврийн сан байдаг. Хуулийн төсөл болон СЗХ-ны батлах холбогдох зохицуулалтууд нь эдгээр сангийн үйл ажиллагаанд хатуу хяналт тавих тогтолцоог бий болгохын зэрэгцээ ирээдүйд Монгол Улсын хувийн нэмэлт тэтгэврийн салбарт өсөлтийг бий болгох тогтвортой институцийн суурийг тавих юм.

Эрх зүйн орчин бүрэлдсэнээр хувийн нэмэлт тэтгэврийн сангууд нь нас өндөр гарахад шаардлагатай нэмэлт хадгаламжийг (нийгмийн даатгалын хүрээнд олгох мөнгөнөөс гадна) бий болгох баталгаатай хэрэгсэл гэх иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх боловч хувийн тэтгэврийн тогтолцоонд оролцох оролцооны түвшин гадаад хүчин зүйлсээс ихээхэн хамаарна. Одоогийн байдлаар нийгэм хамгааллын найдвартай арга хэрэгслүүд байгаа тул хувийн тэтгэврийн тогтолцоо аажмаар хөгжих хандлагатай байна.

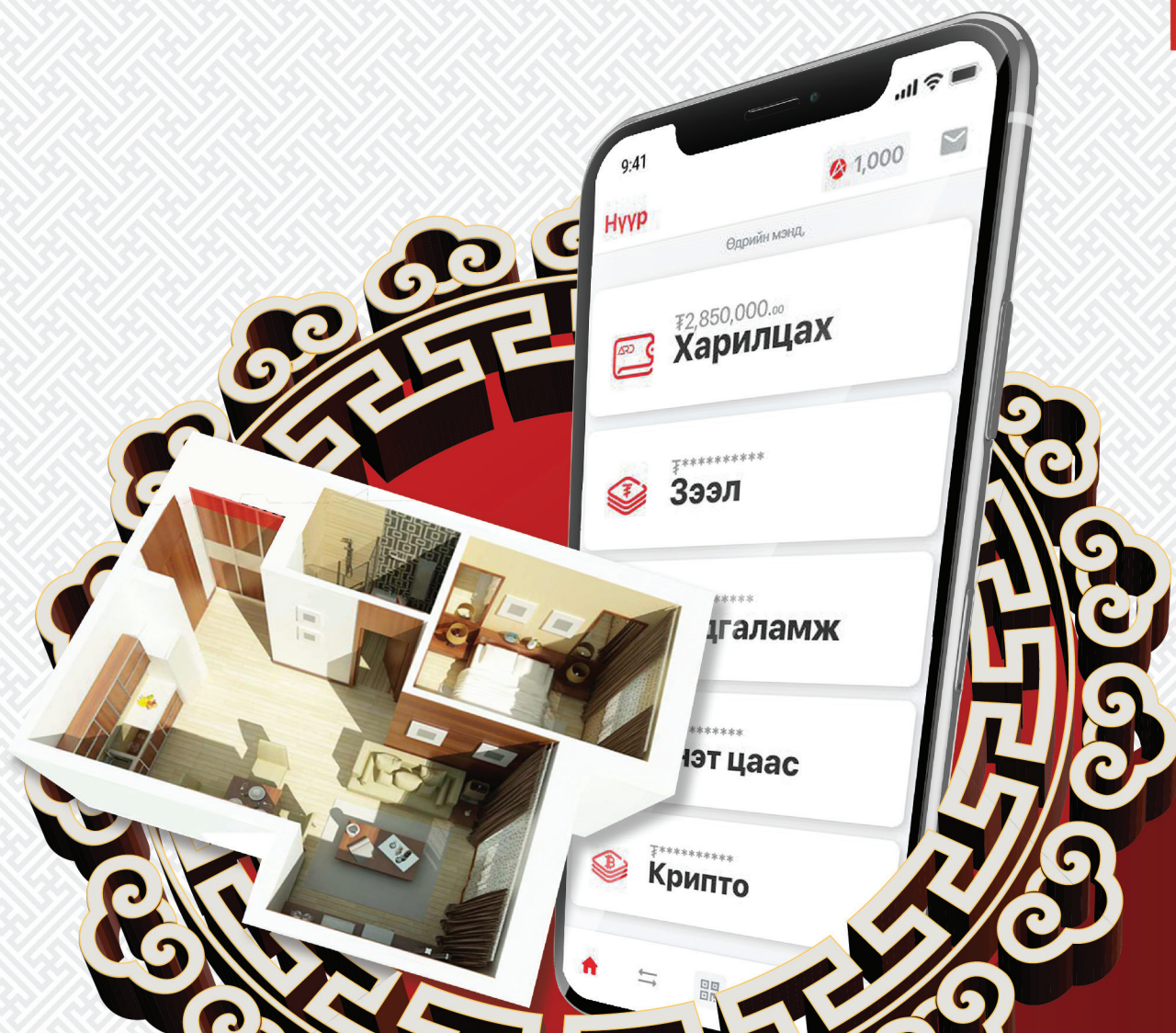
Хувийн тэтгэврийн сангууд тус хууль болон СЗХ-оос нарийвчлан зохицуулах дүрэм, журмын хүрээнд үйлчлүүлэгчдийнхээ ашиг сонирхол, хэрэгцээнд нийцсэн хөрөнгө оруулалтын бодлого, стратегия боловсруулж болно. Хөрөнгийн аюулгүй байдал, хөрөнгө оруулалтын багц бүрдүүлэлт болон хөрөнгийн хөрвөх чадварын зохих түвшинг харгалзан зөвхөн тэтгэр авагчдад ашигтайгаар, өгөөжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор хөрөнгө оруулалт хийх нарийн зарчмыг бий болгохоор хуулийн төсөлд тусгасан.

Тус хуулийн төслөөр гадаад болон дотоодын үнэт цаас гаргагчдын шалгуурыг тогтоохоос гадна бүртгэлгүй компани, санхүүгийн үүсмэл хэрэгсэл (эрсдлийн

менежментийн зорилгоор ашиглахаас бусад), ТУЗ-ын гишүүд, хөрөнгө оруулалтын менежментийг компани эсвэл хувийн тэтгэврийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн кастодианы эзэмшдэг компанид хөрөнгө оруулахыг хориглосон. СЗХ эдгээр хориг, хязгаарлалтын талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг дүрэм, журамдаа тусгах болно. Хувийн тэтгэврийн удирдах зөвлөл нь хөрөнгийн тодорхой ангилал, нэг ба бүлэг үнэт цаас гаргагчдад тулгарч болзошгүй хамгийн өндөр эрсдэлийг зохицуулсан Хөрөнгө оруулалтын бодлого болон Эрсдэлийн менежментийн бодлогыг батлах ёстой.

Уг хуулийн төсөл нь 2016 онд Монгол Улсын баталсан Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн тухай баримтлах бодлого (2015-2030)-той уялдаатай бөгөөд нэмэгдэж буй зардал, хүн амын өөрчлөлтийн хандлагыг харгалзахын зэрэгцээ зохистой тэтгэврийг олгох тэтгэврийн шинэчлэл хийх суурийг тавьж буй. Нэмэлт тэтгэвэр бий болгох нь тэтгэврийг нэмэх болон хувийн хэвшлийн санхүүжилтээр дамжуулан эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих гэр бүлийн урт хугацааны хадгаламжийг нэмэгдүүлэх зорилготой. Хуулийн төсөлд иргэний болон ажил олгогчийн гэх хоёр төрлийн хувийн нэмэлт тэтгэврийг бий болгохоор тусгасан. Иргэд цалин эсвэл хувийн хуримтлалаасаа нэмэлт тэтгэвэрээ бүрэлдүүлэх боломжтой.

Хувийн нэмэлт тэтгэврийг СЗХ-ны зөвшөөрөлтэй хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулдаг Тэтгэврийн тусгай сан болон Урт хугацааны даатгалын компаниар дамжуулан олгохоор хуулийн төсөлд заасан. Тэтгэврийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь хөрөнгө оруулалтын менежментийн шилдэг жишигт нийцүүлэн эрх бүхий хөрөнгө оруулалтын менежментийн компани болон кастодиануудтай ажиллана. Ажил олгогчид ажилчиддаа зориулсан өөрсдийн тэтгэврийн санг байгуулж болох бөгөөд хувь хүнд зориулсан сангуудыг ч ашиглах боломжтой. ■

Сугалаагаа аваад

БАЙРХОЖ

Сар шинээр
Шинэ Байртай

info@ardholdings.com

ardholdings.com

цэнэг.эрдэмтэй.өнгөлөх

7700 3322

АРД лайф

Б.Гантулга: Тэтгэврийн шинэчлэл хийснээр компаниуд Монголдоо хөрөнгө босгох боломжтой

Тэтгэврийн тогтолцооны нэг гол багана нь хувийн тэтгэврийн сан билээ. Манай улсад анхны хувийн тэтгэврийн сангийн үйлчилгээ үзүүлэгч Ард Лайф ХХК-ийг (хуучнаар МТНД) 2007 онд Ард Санхүүгийн Нэгдэл ХК байгуулж байв. Ард лайф ХХК 2016 оны арваннэгдүгээр сард тэтгэврийн хуримтлалын бүтээгдэхүүнээ шинэчилж, хөрөнгө оруулалтын өгөөжөөс хамааран өсөх сонголттой, эрүүл мэнд, гэнэтийн ослын даатгалтай хосолсон шинэ бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нэвтрүүлсэн юм.

Дэлхийн жишигт хүрсэн тэтгэврийн сангийн тогтолцоог Монголын онцлогтой уялдуулан нутагшуулах зорилготой тус компанийн гүйцэтгэх захирал Б.Гантулгатай тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар ярилцлаа.

-Тэтгэврийн тогтолцоог шинэчлэх хэрэгтэй гэдэгтэй сүүлийн үед маш олон хүн санал нийлж байна. Таны бодлоор өнөөгийн нөхцөл байдалд хүрэхэд юу нөлөөлөв, тэтгэврийн тогтолцооны гажиг чухам юундаа байна вэ?

- Юун түрүүнд бид ойлголтоо тодорхой болгох нь зөв болов уу. Хүмүүс татвар болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийг хооронд нь хольж ойлгоод байна. Учир нь нэг дор цалингаас нь авчихдаг болохоор нийгмийн даатгалын шимтгэлийг татвар гэж ойлгодог. Татвар төлөх нь нийгэмдээ оруулж байгаа иргэний хувь нэмэр бол нийгмийн даатгалын

Манай тэтгэврийн тогтолцоог дампуурсан компанитай зүйрлэж болно

шимтгэл нь улсаас тухайн иргэнд үзүүлэх даатгалын үйлчилгээ юм. Манай улсын тэтгэврийн даатгалын сан сүүлийн долоон жил алдагдалтай ажилласан. Үүнээс сүүлийн таван жилд дунджаар 500 тэрбум төгрөгийн алдагдал хүлээж байгаа. Ийм

нөхцөл байдал үүссэн гол шалтгаан бол тэтгэврийн даатгалын систем алдаатай, гажигтай байгаатай холбоотой. Олон улсад сан эсвэл даатгал хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулдаг байтал манайд энэ хоёрыг хольсон тэтгэврийн даатгалын сан ажилладаг. Тэтгэврийн даатгалын санд хуримтлагдаж буй мөнгийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулдаггүй, санхүүгийн хэрэгсэлтэй ч уяадаггүй.

Мөнгөний ханш унахын хэрээр нэрийн дансанд хуримтлагдах тэтгэврийн үнэ цэн буурч байдаг. Графикаар төсөөлбөл, тухайн хуримтлалын хүү маш удаанаар өсөж байхад ханшийн уналт нь дээшээ үсрээд явчихна гэсэн үг. Ингэснээр мөнгө ►

► үнэгүйдэж, зах зээлийн нийгэмд шилжихээс өмнө шимтгэл төлж байсан хүмүүсийн мөнгө үнэ цэнгүй болчихож байгаа юм. Тухайн үед шилжилт хийхдээ тэтгэврийн тогтолцоог ч мөн шинэчлэх хэрэгтэй байсан. Олон улсын туршлагаас харахад тэтгэврийн даатгал болон хуримтлалын сангууд тусдаа байдаг. Тухайн иргэн 60 нас хүртлээ хувийн тэтгэврийн санд хуримтлал үүсгээд, үүнээс хойш уг үйлчилгээг тэтгэврийн даатгалын бүтээгдэхүүн залгаж аваад тухайн санд хуримтлагдсан хөрөнгийг нь хангамж хэлбэрээр олгодог. Харин манайд даатгал гэдэг үг орсноор хуримтлагдаж буй мөнгийг өсгөх, үр өгөөж нэмэх үүргээс нийгмийн даатгалын санг чөлөөлж байгаа юм. Ингээд энэ сан ямар ч зохицуулалтгүй, мөн яаж ч удирдах боломжтой болчихоод байна. Үүнээс гадна даатгалтай хольсноор тухайн хуримтлалыг үр хойчдоо өвлүүлэх боломжгүй.

-Тэтгэврийн даатгалын сангийн өнөөгийн байдал ямар байна вэ? Одоо буй тогтолцоог хэрхэн шинэчлэх ёстой вэ?

-Нийгмийн даатгалын сан нь тэтгэврийн, тэтгэмжийн, эрүүл мэндийн, ажилгүйдлийн болон үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчлөлийн гээд таван даатгалын сангаас бүрддэг. Даатгал нь эрсдэлтэй уялдан үүсдэг бөгөөд эрүүл мэндийн асуудал, хөдөлмөрийн чадвараа түр алдах зэрэг урьдчилан тооцоолох боломжгүй эрсдэлийг даадаг. Тэтгэврийнхээс бусад дөрвөн сан эрсдэл дээр тулгуурласан даатгалын бүтээгдэхүүн учир бүгд ашигтай ажиллаж байгаа. Харин тэтгэврийн даатгалын бүтээгдэхүүн хамгийн их буюу 24 хувийн шимтгэлээс 17-г нь авдаг мөртлөө алдагдалтай ажилладаг. Гэтэл тэтгэвэр өөрөө даатгалын бүтээгдэхүүн мөн үү гэвэл үгүй. Учир нь манай улсын хуульд тухайн хүнийг хэзээ тэтгэвэрт гарахыг заасан байдаг бөгөөд хүн хэдэн настайдаа тэтгэвэрт гарахаа мэддэг. Хэрэв хүн хэзээ тэтгэвэрт гарахаа мэддэггүй, гэнэт тийм шийдвэр гаргадаг байсан бол даатгалын бүтээгдэхүүн байж болох юм. Тэгэхээр нэн түрүүнд энэ хоёр ойлголтыг салгах хэрэгтэй бөгөөд тэтгэврийн даатгалын санг бусдаас нь тусдаа авч үзэж, тэтгэврийн реформ гэж ярих хэрэгтэй. Тэгэхгүй бол төрийн төлөөллүүд нийгмийн даатгалын сангийн дөрөв нь ашигтай ажилладаг, ямар ч асуудал байхгүй гэж ярих нь элбэг. Гэтэл энэ дөрвөн сангийн шимтгэл нийлээд долоон хувийг л эзэлдэг.

Манай тэтгэврийн тогтолцоо нь төлсөн бүх 17 хувийн шимтгэлээ улсад тушаадаг, нэг тулгуурт

систем юм. Энэ тогтолцоог дампуурсан гэж үзэж болно. Учир нь тус сан сүүлийн долоон жил алдагдалтай ажилласан. Хувийн бизнестэй зүйрлэвэл ийм хэмжээний алдагдалтай ажиллаж байгаа компани аль хэдийн дампуурчихсан байгаа. Энэ тогтолцооны ёроол нь задарчихсан гэсэн үг. Задарсан ёроолыг нөхөхийн тулд шимтгэлийн хувь хэмжээ болон тэтгэврийн насыг нэмж байна. Энэ нь эргээд хөдөлмөрийн зах зээлдээ сөрөг нөлөөтэй. Өндөр насалсан ч хүмүүс тэтгэвэрээ авахын тулд ажилласаар байх ёстой болно. Өөрөөр хэлбэл, албадан хүчилсэн аргаар асуудлыг шийдэх гээд байна.

Энэ ухаалаг шийдэл биш. Иймд нэг биш гурван тулгуурт тогтолцоо буюу улсын, компанийн болон хувийн даатгалын системийг бий болгох хэрэгтэй бөгөөд энэ боломжийг улс хуулиар олгох ёстой. Тэгсэн тохиолдолд аль нэг багана ганхахад нөгөө хоёр нь түших болно.

-Тэтгэврийн реформыг амжилттай хэрэгжүүлж яваа улсуудын жишээнээс дурдана уу?

-Хамгийн сайн тэтгэврийн тогтолцоо бүрдүүлсэн улсаар Дани, Нидерланд, Норвеги тооцогддог бол Азид Сингапур тэргүүлдэг. Тэд тэтгэврийн реформыг шат дараалалтай хийсэн. Шинэчлэл хийхэд одоо тэтгэвэр авч байгаа хүмүүс яах вэ гэдэг асуудал гарч ирдэг. Тэгэхээр шат дараалалтайгаар, эхлээд 2-3 хувийг юм уу, бага багаар хувийн санд шилжүүлэх хэрэгтэй. Хувийн эсвэл улсын санд хуримтлуулах сонголтыг 2021 онд ажлын гараагаа эхлүүлж буй залуучуудад олгох зэргээр шилжилтийг аажмаар эхлүүлэх боломжтой.

Шилжилт шаардлагатайг харуулж буй бас нэг зүйл нь хүн амын насны бүтэц. Монгол Улсын нийт хүн амын 70 хувь нь 35-аас доош насныхан бөгөөд ахмад настан багатай. Залуучууд давамгайлсан бүтэцтэй байхдаа жил бүр дунджаар 500 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай байгаа бол цаашид энэ тогтолцоогоор явахад байдал улам хүндэрнэ. Одоо хоёр залуу хүн нэг ахмад настны тэтгэврийг дааж байгаа бол цаашдаа нэг залуу нэг хүнийхийг төлдөг болно. Тэгэхээр тухайн үед хүмүүс одоогийнхоос даруй нэг дахин бага тэтгэвэр авна эсвэл нийт орлогынхоо 70 хувийг тэтгэврийн даатгалын шимтгэлд төлнө гэсэн үг. Одоогийн тогтолцоо үүгээрээ аюултай. ►

Одоо хоёр залуу хүн нэг ахмад настны тэтгэврийг дааж байгаа бол ирээдүйд нэг залуу нэг хүнийхийг төлдөг болно

► Манай улсын тэтгэврийн насныхны 53 хувь 270-310 мянган төгрөгийн тэтгэвэр авдаг. Гэтэл хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 320 мянган төгрөг. Өөрөөр хэлбэл, та ямар ч ажил хийж, хэчнээн өндөр шимтгэл төлсөн ч ядуу амьдар гэж байгаагаас ялгаагүй. Харин гурвантулгуурт системд шилжсэнээр иргэн улсаас тодорхой хэмжээний тэтгэмж авах, компани болон хувь хүн өөрөө хувийн тэтгэврийн санд давхар хуримтлал үүсгэж, өгөөжийг нь хүртэх боломж бүрдэнэ. Нидерланд, Дани, Норвеги зэрэг улс тэтгэврийн хуримтлалын

сангийн мөнгийг хөрөнгийн зах зээлд эргэлдүүлж компаниудын хувьцаатай уяж өгдөг. Сайн компанийн хувьцаа удаан хугацаанд үнэ цэнээ алддаггүй, мөнгөний өсөлтөөс үргэлж илүү байдаг.

-Манайхтай ижил тогтолцоотой 30 орон шинэчлэл хийсэн боловч 18 нь хүлээсэн үр дүндээ хүрээгүй тул хуучин тогтолцоондоо шилжсэнийг

Дэлхийн банкны төлөөлөгч дурдсан. Үүнд хүргэсэн шалтгаан болоод шилжилт хийхэд гарч болзошгүй эрсдэл юу вэ?

-Бүтэлгүйтсэн шалтгаан маш олон. Жишээлбэл, зарим улс 1990-ээд онд реформ хийсэн бөгөөд орчин цагийн санхүүгийн мэдлэг дутмагаас болж алдсан. Манай улсад 2000-аад оны эхээр тохиосон хадгаламж зээлийн хоршооны түүх шиг зүйл тэдгээр улсын тэтгэврийн санд тохиолдсон юм. Хэтэрхий задгай өрсөлдөөнд орсон компаниуд бие биенээ дампууруулж, өндөр өгөөж амлаж авсан мөнгөө эргүүлж өгч чадахгүйд хүрсэн. Тэтгэврийн хуримтлал нь энгийн хуримтлалаас өөр бөгөөд тухайн байгууллага дампуурсан тохиолдолд нөхөн төлбөрийг хүлээх цаг хугацаа, орлогоо нөхөн олох ажиллах хүч тэтгэвэртээ гарсан хүнд байдаггүй. Иймд тэтгэврийн хуримтлал маш сайн хяналттай байх ёстой. Өөр нэг алдаа бол улсынхаас хувийн сан руу шууд шилжсэн явдал юм. Энэ тохиолдолд улсын тэтгэврийн сангийн орлого тасарч, төсөвт хэт их ачаалал ирснээр хуучин тогтолцоо руугаа буцсан. Тухайн улсын эдийн засаг тогтчихсон, өсөлтгүй учраас шилжилтийг удирдахад хүндрэлтэй байсан. Зарим улсын хувьд шилжилт хийгээд хуримтлагдсан мөнгийг

компаниудын хувьцаатай уясан боловч 1990-ээд оны үед хувьчлагдсан компаниуд бэлтгэлгүй буюу хувьцааны төвлөрөл ихтэй байсан нь нөлөөлсөн. Төвлөрөл ихтэй компаниудын хувьцааг авбал олон хүнд хүргэх давуу талаа алдаж, үр өгөөж нь компанийн ихэнх хувийг эзэмшиж буй нөхдийн халаасанд орно гэсэн үг. Тэгэхээр энэ тухай бодлогын бичиг баримтдаа тусгах хэрэгтэй. Тухайлбал, хөрөнгө оруулалт хийх компанийн нийт хувьцааны 25-аас дээш хувь нь зах зээл дээр чөлөөтэй арилжаалагддаг байх, сангийн хэдэн хувийг хөрөнгийн зах зээлд, тогтмол орлоготой бонд, хадгаламж эсвэл үл хөдлөх хөрөнгөд оруулах ёстой зэргийг хуулиар тодорхойлж өгөх ёстой.

-Хувийн тэтгэврийн тогтолцоог нэвтрүүлэх эрх зүйн орчин бүрдэхгүй байгаа, шинэчлэлийг хийхээс цааргалж байгаа гол шалтгаан юу вэ?

-Шинэчлэл хийх цаг болсныг олон зүйл харуулж байна. ОУВС төсөвт дарамт үзүүлж буй энэ тогтолцоог сайжруулах хэрэгтэйг зөвлөсөн. Гэтэл манайхан шимтгэлийн хувь болон тэтгэврийн насыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авлаа. Миний ойлгож буйгаар одоогийн алдагдлаа яаж нэмэгдүүлэхгүй байх вэ гэдэгт гол анхаарлаа хандуулж байна. Удаан хугацааны турш шинэчлэл хийлгүй явсны шалтгаан нь үүнийг төсөв бүрдүүлэгч нэг хэсэг гэж үзсээр ирсэнд байгаа юм. Улстөрчид өөрсдийнх нь мэдэлд орж ирэх мөнгөнөөс салах сонирхолгүй нь мэдээж. Харин алдагдал нь жил бүр нэмэгдээд, дарамт болоод ирэхээр ойлгож байгаа бололтой. Тэд шимтгэлийн хувь хэмжээг нэмэгдүүлэхийг завдсан ч олон нийтийн эсэргүүцэлтэй тулгарлаа. Тийм болохоор дараагийн шинэ парламентаар ч шимтгэл нэмэгдүүлэх талаар ярихааргүй нөхцөл бүрдчихлээ. Энэ шийдвэрийг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч харин сайн ажиглаж хориг тавьсан бөгөөд МАН үүнийг нь хүлээж авсан. Үүнээс харахад улстөрчид буруу замаар явж буйгаа ойлгож, шинэчлэл хийх сонирхолтой байгаа болов уу.

-Гурван тулгуурт тогтолцооны үр өгөөж юу вэ?

-Гурван тулгуурт тогтолцоог ашиглан эдийн засгаа 10 дахин томруулсан Сингапурын жишээгээр бидэнд ямар боломж байгааг тайлбарлая. Тус улс нэг хүнд ноогдох ДНБ-ий хэмжээгээр Азид нэгдүгээрт ордог. Өргөн уудам газар нутаг, байгалийн баялаг, олон сая ажиллах хүчний аль нь ч байхгүй тус улсын өнөөгийн хөгжилд хүрсэн нэг гол суурь нь 1965 онд үүсгэсэн төр болон хувийн тэтгэврийн хуримтлалын тогтолцоо юм. Сингапур ►

Ард Санхүүгийн Нэгдлийн хөрөнгө оруулагчид, хамтран ажилладаг 20 гаруй компанийн 1300 ажилчдын тэтгэврийн хуримтлалын дансыг удирдан ажиллаж байна

► улс орлогынхоо 20 хувийг тэтгэврийн хуримтлалын санд хадгалаад, хувьцаанд хөрөнгө оруулж, өндөр өгөөж хүртдэг.

Тэтгэврийн сангийн хуримтлал нь жил бүр нэмэгдэхээс гадна хөрөнгийн удирдлагын үйлчилгээнээс нэмж орлого олдог. Энэ хэмжээгээр хөрөнгийн бирж рүү орох мөнгөн урсгал нэмэгдэнэ. Сингапурын хөрөнгийн бирж томроод ирэхээр Зүүн Өмнөд Ази, Австрали, Энэтхэг гээд дэлхийн өнцөг булан бүрээс компаниуд ирж, хөрөнгө босгох болсон. Хонконг мөн адил.

Компаниудын босгож буй хөрөнгийн тодорхой хувьд хуримтлалын сангууд хөрөнгө оруулж байдаг. Сингапур, Хонконгийн аль аль нь байгалийн баялаггүй боловч Вьетнам, Австрали, Монгол зэрэг улсын уул уурхайн компаниудаас ашиг хүртэж, бүтээмжээ нэмэгдүүлж байна. Бид ч тэтгэврийн шинэчлэл хийснээр компаниудад Монголдоо хөрөнгө босгох боломжийг тэтгэврийн хуримтлалын санд суурилан бий болгох боломжтой.

-Хувийн тэтгэврийн сангийн үйлчилгээ үзүүлдэг Ард Лайф компани хэдэн төрлийн ямар бүтээгдэхүүн санал болгодог вэ?

-Ард Лайф ХХК 2007 онд Хасбанкны ажилчдын ирээдүйн тэтгэврийн хуримтлалын данс хэлбэрээр үйл ажиллагаагаа эхлүүлж байсан. Одоо Ард Санхүүгийн Нэгдлийн хөрөнгө оруулагчид, хамтран ажилладаг 20 гаруй компанийн 1300 ажилчдын тэтгэврийн хуримтлалын дансыг удирдан ажиллаж байна. Бид гурван төрлийн бүтээгдэхүүн санал болгодог. Тухайлбал, нэг сая нэг зуун мянган төгрөгийн цалинтай хүн сард 187 мянган төгрөгийг тэтгэврийн даатгалын санд төлдөг. Хэрэв энэ мөнгийг жилийн 13 хувийн өгөөжтэй манай бүтээгдэхүүнд хөрөнгө оруулбал 30 жилийн хугацаанд 827 сая төгрөг болж өснө. Уг хуримтлагдсан мөнгөнд бодогдох сарын хүү нь есөн сая төгрөг. Энэ мөнгө тухайн иргэн нас барсан ч үр хойчид нь өвлөгдөхөөс гадна нэг дор бүгдийг нь эсвэл хэсэгчлэн тодорхой хувийг нь авах боломжтой. Мөн бид эл бүтээгдэхүүндээ эрүүл мэндийн даатгалыг багтаасан бөгөөд харилцагчид маань 10-20 сая төгрөгийн эрүүл мэндийн хамгаалалтад орсноор улсын эсвэл хувийн эмнэлэгт үйлчлүүлэх боломж нээгддэг.

-Урт хугацаанд хуримтлуулж буй мөнгийг ханшийн өсөлтөд идүүлэхгүйн тулд та бүхэн юу хийдэг вэ?

-Бид Монголын хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй

хувьцаат компаниудад хөрөнгө оруулдаг. Одоогийн байдлаар бүртгэлтэй 180 гаруй хувьцаат компани байдгаас 30 орчим нь идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж, санхүүгийн тайлангаа олон нийтэд нээлттэй танилцуулдаг. Бид эдгээр 30 компани тус бүрт эдийн засгийн шинжилгээ хийгээд сонгосон 15-20 компанид хөрөнгө оруулаад явж байгаа.

- Иргэд улсын нийгмийн даатгалаас татгалзаж, хувийн хуримтлал үүсгэхийг хүсдэг ч орлогын эх үүсвэрийг баталгаажуулах гол баримт болж байгаа учир татгалзаж чадахгүй байх шиг. Энэ тал дээр ямар шийдэл байгаа вэ?

-Тогтмол орлоготой, хуримтлал үүсгээд явж буй хүмүүст компаниуд хөрөнгийн баталгаа гаргаж өгөх боломжтой. Олон улсад ч ийм туршлагыг хүлээн зөвшөөрдөг. Жишээ нь, Сингапурт орон сууц худалдаж авах, урьдчилгаа өгөхөд баталгаа гаргах үйлчилгээг тэтгэврийн сангууд үзүүлдэг. Энэ асуудал одоохондоо эртэднэ. Гэхдээ шинэчлэл хийсний дараа бүрэн боломжтой гэдгийг хэлэх хэрэгтэй.

-Урт хугацаанд их хэмжээний мөнгөө хувийн компанид хадгалуулахдаа иргэдийн итгэл сул байх хандлагатай. Танайх харин ямар баталгаа өгөх вэ?

-Итгэлцэл сул гэдэгтэй санал нийлэхгүй байна. Учир нь мөнгөө хадгалуулж, өсгөх боломжтой хамгийн баталгаатай аж ахуйн нэгж юу вэ гэж хүмүүсээс асуувал арилжааны банк гэж хариулна. Гэтэл арилжааны банк хувийн компани биз дээ. Зарим нь бүр нэг эзэнтэй байдаг бөгөөд энэ нь иргэд тэр хүнд итгэж мөнгөө хадгалуулж байна гэсэн үг. Засаглалын шаардлагаа зөв тавиад, хяналтын тогтолцоог сайжруулбал удаан хугацаанд баталгаатай компани болж чадна. Бидний хувьд тэтгэврийн сан гэдэг утгаараа банкнаас илүү шаардлага хангаж, илүү сайн хяналт шалгалт давж үйл ажиллагаа явуулдаг.

-Гурван тулгуурт тогтолцоо нэвтрүүлэхэд хамгийн түрүүнд ямар алхам хийх хэрэгтэй вэ?

-Эхлээд гуравдагч тулгуур буюу хувийн тэтгэврийн санг зохицуулах хууль гарч, эрх зүйн орчин бүрдэх ёстой. Дараа нь байгууллагуудад сонголт бий болгох буюу өөрсдийн төлдөг 8.5 ►

Сингапур, Хонконгийн
аль аль нь байгалийн
баялаггүй боловч
Вьетнам, Австрали,
Монгол зэрэг улсын уул
уурхайн компаниудаас
ашиг хүртэж, бүтээмжээ
нэмэгдүүлж байна

► хувиа улсад бүгдийг нь тушаахгүйгээр хоёр дахь давхаргыг бий болгох хэрэгтэй. Улс ч илүү ашигтай, өгөөжтэй бүтээгдэхүүн санал болгож хувийн хэвшилтэй өрсөлддөг болох хэрэгтэй. Байгууллагууд ажилчдынхаа тэтгэврийн хуримтлалын санг аль компанид байршуулах вэ гэдгээ сонгодог болсноор гурав дахь багана бий болно. Өмнө хэлсэнчлэн эрсдэлээ тооцох нь хамгийн чухал. Энэ хүрээнд компаниудад хөрөнгийн багалгаа болон олон нийтийн компани байх зэрэг засаглалын шаардлагуудыг тавих ёстой. Дээрээс нь тухайн тэтгэврийн хуримтлалын сан ямар орчинд, хэд хүртэлх хувиар хөрөнгө оруулах боломжтойг заасан хязгаарыг тодорхой олох хэрэгтэй.

Хувийн тэтгэврийн сангийн өгөөж их байх нь улс төрд ч нөлөөтэй

-Шинэчлэл хийхэд гарч болзошгүй эрсдэл болон давуу тал юу вэ?

-Биднийг дэмжигч олон байгаа боловч нөгөө талаас эрсдэл ч цөөнгүй байна. Компаниудыг шууд өрсөлдүүлээд явах нь буруу юм. Учир нь тэтгэвэр бол хуримтлалын онцгой бүтээгдэхүүн учраас зохицуулалт нь ч тусдаа байх ёстой. Иймд эрсдэлээ тооцоод шийдэх чиглэлд бид ажиллаж байна. Мөн хувийн тэтгэврийн сан Монгол Улсын хувьд шинэ зүйл учир энэ салбарт 12 жил үйл ажиллагаа явуулсны хувьд Ард Лайф ХХК-д манлайлах боломж харьцангуй их байгаа гэж бодож байна. Гэхдээ зөвхөн бид хийнэ гэлгүйгээр ийм боломж, сонголт байгааг хүмүүст мэдээлэхийг чухалчилж байгаа.

-Энэ тал дээр хүмүүсийн хандлага ямар байна вэ?

-Олон хүн дэмжиж байгаа. Одоо төлж буй 17 хувиас тэтгэвэртээ гараад хүртэх өгөөж маш бага, мөнгө нь өвлөгдөхгүй хэрнээ өр нь өвлөгддөгт хүмүүс бухимддаг. Зарим улстөрч манай тэтгэврийн шимтгэл бусад улстай харьцуулахад бага гэдэг. Энэ бол маш буруу харьцуулалт. Бусад орны хүмүүс өгөөж нь өндөр учраас сайн дураараа орлогынхоо 30 хувийг хувийн тэтгэврийн санд өгдөг. Гэтэл сайн дурын үндсэн дээр өгч буй өндөр хувьтай харьцуулчихаад бага гэж байна. Улсад төлж буй албан хувиар нь харьцуулбал манайх өндөр. Нөгөө талаас иргэдийн эдийн засаг, санхүүгийн суурь мэдлэг муу байна.

-Тэтгэврийн шинэчлэл хийснээр бусад салбарт ямар үр нөлөө үзүүлэх вэ?

-Жилд 50-60 сая төгрөгийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эрх олгох манай хувийн тэтгэврийн

сангийн нэг бүтээгдэхүүнийг авч үзье. Ингэвэл Монгол Улсын иргэн бүр эрүүл мэндийн үйлчилгээг хамгийн сайн эмчтэй, тав тухтай хувийн эмнэлгээс авахыг хүсэх нь тодорхой. Гэтэл манайд ийм эмнэлэг хангалттай олон биш тул эмнэлгүүд өвчтөн, үйлчлүүлэгчээр дүүрэн байна. Тэгэхээр эмнэлгүүд үнээ нэмнэ. Тухайн эмнэлгийн ашиг нэмэгдэхийн хэрээр хөрөнгө оруулалт, хүчин чадал, багтаамжаа нэмэгдүүлэх бөгөөд бусад компани эл ашигтай салбарт орж эхэлнэ. Хувийн болон улсын бусад эмнэлэг иргэдийг татахын тулд хамгийн сайн эмч, асрагч, сувилагчийн төлөө өрсөлдөнө. Ийм маягаар нэг талаас эрэлт, нөгөө талаас нийлүүлэлт байхад олон жил яригдсан эрүүл мэндийн салбарын бүх алдаа, дутагдал үгүй болох боломжтой. Эрүүл мэндийн салбар хөгжих, эс хөгжих нь хэн нэг улстөрчийн амлалт эсвэл сайдаас хамаарахгүй болно.

Үр шимийг нь хүртэх дараачийн салбар бол боловсрол. Тэтгэвэрт 60 настайдаа 827 сая төгрөгийн хуримтлалтай гарсан ямар ч хүн үр хүүхэд, ач зээгээ гадаадын их, дээд сургуульд сургах боломжтой болно. Хүн бүр энэ хэмжээний, магадгүй үүнээс илүү хэмжээний хуримтлалтай болоод хүүхдүүдээ гадаадад сургаж эхэлбэл манай сургуулиуд ч чанартай боловсрол олгохын тулд хичээж эхэлнэ. Ингэснээр гадаадад 50-60 мянган ам.долларын төлбөртэй сургуульд биш эх орондоо 10-20 мянган ам.доллараар чанартай боловсрол эзэмших боломж бүрдэх юм. Сайн багшийг татахын тулд сургуулиуд цалингаа нэмнэ, ийм маягаар боловсролын салбар ч хөгжинө. Цаашлаад эмч, багшийн цалин өндөр болох үед чадварлаг сурлага сайтай хүүхдүүд ч энэ мэргэжлийг түлхүү сонгож энэ салбарын боловсон хүчний залгамж халаа ч сайн бүрэлдэнэ.

Хувийн тэтгэврийн сангийн өгөөж их байх нь улс төрд ч нөлөөтэй. Учир нь тухайн өгөөжийг би хэн нэг улстөрчөөс үл хамааран хүртэх болно. Одоо бидний тэтгэвэр тэднээс хамааралтай байгаа тул хүмүүс улс төрд хэт их оролцож байна. Харин улс төрөөс хамааралгүй хуримтлал үүсгээд, амьдрал нь тогтвортой болвол улс төрд одоогийнх шиг оролцоод байх шаардлагагүй болно. Санал худалдах явдал ч тэр хэмжээгээр буурна. Улстөрчид зөв бодлого, сайн зохицуулалт ярихаас бус тэтгэвэр, халамж нэмнэ, үнэгүй мөнгө тараана гэх мэт утгагүй амлалт өгөхөө болино. Тэтгэврийн шинэчлэл энэ мэтчилэн олон салбарт эерэг өөрчлөлт авчрах юм. ■

ЦАГААН СУГАР

ЦАХИМ ЭКСПО
2020/2.2-2.22

ardshop.MN

МОНГОЛЫН ХАМГИЙН ТОМ ОНЛАЙН ДЭЛГҮҮР

Инфо

Монгол Улсын нийгмийн даатгалын өнөөгийн нөхцөл байдал

ЦАЛИН

НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН САН

24%

Ажил олгогч болон
даатгуулагч нийгмийн
даатгалын санд 5
төрлийн даатгал төлдөг

ТЭТГЭВРИЙН
ДААТГАЛ

17%

АЖИЛ ОЛГОГЧ

8.5%

ДААТГУУЛАГЧ

8.5%

Өнгөрсөн 7 жилийн хугацаанд
ТДС 2.8 их наяд төгрөгийн
алдагдалтай ажилласан.

Сүлийн 5 жилийн хугацаанд
жил бүр дунджаар **500 тэрбум**
төгрөгийн алдагдал
үүсгэж байна.

500 тэрбум төгрөгийн
алдагдлыг нөхөхийн тулд
НДС-ийн бусад сангаас
болон төсвөөс нөхдөг.

ТДС-ийн буруу ажиллагаа
НДС-ийн бусад хэвийн
ажиллаж байгаа сангуудын
хүртээмжид нөлөөлж байна.

ЭРҮҮЛ
МЭНДИЙН ДААТГАЛ

4%

ТЭТГЭМЖИЙН
ДААТГАЛ

1.8%

АЖИЛГҮЙДЛИЙН
ДААТГАЛ

0.4%

Үйлдвэрлэлийн
осол, мэргэжлээс
шалтгаалах
өвчний даатгал

0.8%

Монгол Улс **хоёр тулгуурт** тэтгэврийн тогтолцоотой гэдэг боловч албан
байгууллага өөрийн Тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийг шууд улсын
Тэтгэврийн даатгалын сан (ТДС)-д шилжүүлж байгаа болохоор
нэг тулгууртай гэж үзэж болно.

Засгийн
газар ТДС-
ийн нэрийн
дансанд
бодсон
үлдэгдэл
өр **18 их
наяд төгрөг.**

Жил бүр
улсын төсвөөс
500 тэрбум
төгрөгийн
татаас өгч
байна.

Тэтгэвэр
60-65 нас

1.2 сая ажил
хөдөлмөр эрхлэгч

400.000
гаран тэтгэвэр,
тэтгэмж авагч

Хөдөлмөрийн
хөлсний доод хэмжээ
420.000 төгрөг

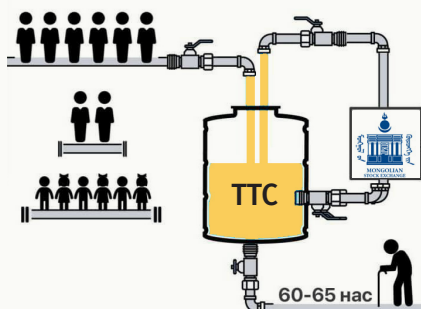
Цалингийн
дундаж хэмжээ
1,200.000 төгрөг

Нийт тэтгэвэр, тэтгэмж авагчдын **80-**аас дээш хувь нь
420.000 төгрөгөөс доош хэмжээний тэтгэвэр авч байна.

Гурван тулгуурт тэтгэврийн тогтолцоог бүрдүүлэх гурван шинэчлэл

ТӨРИЙН ТЭТГЭВРИЙН САН

- НДС-аас ТДС-г тусад нь гаргаж **ТӨРИЙН ТЭТГЭВРИЙН САН** байгуулах.

- ТӨРИЙН ТЭТГЭВРИЙН САНГ **ХӨРӨНГӨЖҮҮЛЭХ** (1072 хувьцааг ТТС-ийн дансанд шилжүүлэх, төрийн өмчит компаниудыг ТТС-өрөнд шилжүүлэх)

КОМПАНИЙН ТЭТГЭВРИЙН САН

Тухайн компани албан журмаар төлж байгаа **8.5%-ийг** Төрийн тэтгэврийн сан эсвэл хувийн тэтгэврийн санд байршуулах сонголт хийнэ.

Компанид сайн дурын үндсэн дээр үүсэж байгаа тохиолдолд зөвхөн өөрийн үндсэн ажилтанд хуримтлал үүсгэхийг зөвшөөрч, компанийн үйл ажиллагаанд зарцуулахыг хориглоно.

АЖИЛ ОЛГОГЧ
(албан)

ДААТГУУЛАГЧ
(албан)

ТЭТГЭВРИЙН
ДААТГАЛ

$$8.5\% + 8.5\% = 17\%$$

ХУВИЙН ТЭТГЭВРИЙН САН

Хувийн тэтгэврийн сан байгуулах зөвшөөрлийг Санхүүгийн зохицуулах хорооноос олгох нь зүйтэй бөгөөд тухайн сан харилцагч нарт багадаа таван жилийн хөтөлбөр санал болгох үүрэг хүлээнэ. Ийм сан байгуулах лицензийн дээд хязгаарыг зайлшгүй тогтоох шаардлагатай.

Хувийн тэтгэврийн санд тавигдах шаардлага:

- Олон нийтийн хувьцаат компани
- Мэргэжлийн, туршлагатай удирдлага болон өөрийн хөрөнгөтэй
- Багадаа 25 хувийг олон нийтэд санал болгох
- Нэг эзэмшигч зөвхөн 5-10 хувийг эзэмших
- Хяналтын зөвлөлтэй

ДААТГУУЛАГЧ
(албан)

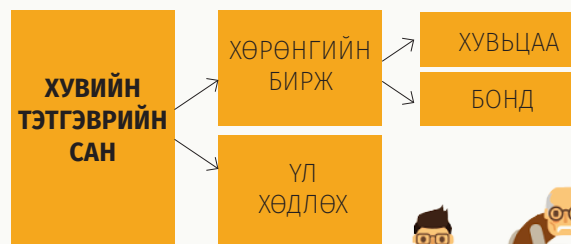
АЖИЛ ОЛГОГЧ
(албан)

ХТС
(сайн дур)

Хувийн тэтгэврийн сангийн баримтлах бодлого

- Тухайн сан хөрөнгө оруулалтын бодлогоо бие даан батална
- Хувьцааны хөрөнгө оруулалт нийт сангийн 70 хувиас хэтрэхгүй
- Тогтмол өгөөжтэй
- орлого (бонд, хадгаламж) нийт сангийн 30 хүртэл хувь
- Үл хөдлөх хөрөнгөд хийх хөрөнгө оруулалт 10 хувь хүртэл
- Сангийн нэг хувиас

- илүү хөрөнгийг нэг компанид оруулахгүй
- Хувьцаат компанийн эзэмшлийн 10-аас хэтрэхгүй хувийг худалдаж авах

Хөгжиж буй улсууд бүтээмжийн “хямрал”-д өртөж байна

Өнөөгийн инновацын хөгжил өнгөрсөн үеийнхээс илүү байж чадах уу? Нордвестерн их сургуулийн Роберт Гордон нарын эдийн засагчийн үзэж буйгаар жолоочгүй машин, 3D хэвлэгч зэрэг нь Аж үйлдвэрийн өмнөх хувьсгалуудын үр шим, өгөөжтэй харьцуулахад ач холбогдлын хувьд шалихгүй зүйл ажээ. Тийм ч учраас эдийн засагчдын үзэж буйгаар АНУ-д бүтээмжийн хямрал зогсолтгүй үргэлжилж, баян улсуудад санхүүгийн хямрал гүнзгийрч байгаа аж.

Харин бусад улсад байдал ямар байна вэ? Онол ёсоор бол хөгжиж буй орнууд технологийн хөгжил дэвшлээр баян улсуудаас хол хоцордог. Гэвч тэдэнд нэг давуу тал бий нь өмнөх нээлт, инновацыг бүрэн дүүрэн ашиглах боломж юм. Ийм орнуудын эдийн засгийн хөгжил, ДНБ-ийн өсөлт нь шинийг бүтээх бус хэр сайн хуулбарлаж, дуурайхаас илүү шалтгаалдаг. Иргэдийн дийлэнх нь сүүтэр, дугуй унадаг улсын хувьд Теслагийн дараачийн загвар хугацаандаа хүргэгдэх эсэхэд санаа зовохгүй нь лав.

Гэсэн ч хөгжингүй орнууд ч бүтээмжийн хямралд өртөөд байна. Дэлхийн банкны шинэ судалгаанаас үзвэл эл хямрал сүүлийн дөрвөн арванд тохиож буй хамгийн “гүнзгий, удаан, өргөн цар хүрээтэй” болоод байна. Бүтээмжийн өсөлт эрчээ алдсанаас хөгжиж буй орнуудын нэг ажилтанд ногдох ДНБ-ий хэмжээ байх ёстой хэмжээнээс даруй 14 хувиар бага байна.

Хөгжиж буй орнууд баян улсуудын санааг зовоосон “урт хугацааны зогсонги” байдалд ямар нэг байдлаар өртөж эхэлснийг “Олон улсын санхүүгийн институт” тинк-танк үзэж байгаа юм. Хөгжиж буй зах зээл нь өөрчлөмтгий шинж болон эрч хүчийн аль алийг нь алдсанаар “тогтвортой байдлын таагүй горим”-д шилжлээ гэж “Оксфорд экономикс” консалтинг фирм дүгнэсэн. Өөр нэг зөвлөх фирм болох “Капитал экономикс”-ийн тооцоогоор “сүүлийн хорь гаруй жил үргэлжилсэн

Satoshi Kambayashi

хөгжиж буй зах зээлийн давшингүй өсөлт тун удахгүй төгсгөл болох” гэнэ. Тус байгууллагын судалгаанд хамрагдсан хөгжиж буй орнуудад нэг хүнд ногдох ДНБ-ий хэмжээ өнгөрсөн жил АНУ-ынхаас доогуур байсан аж. Уг нь дуурайх нь нээлт хийхээс хялбар байх ёстойсон. Гэвч тэргүүлэгч эдийн засагтай орнуудын хувьд шинэ зам мөргаргах нь амаргүй болж буй учир дагагч болох ихэнх улс ч зам мөрөө ийн алдаж эхэлсэн бололтой.

Яагаад ийм зүйл болов оо? Баян орнуудыг ажиглавал үндэстэн дамнасан компаниудын ажиллах орчин дэндүү таатай болсон гэж зарим эдийн засагч үзэж байна. Ширүүн өрсөлдөөн байхгүй учраас шинийг санаачлах эсвэл хөрөнгө оруулах сэдэл бараг үгүй болсон бололтой. Харин ядуу орнуудад үйл ажиллагаа явуулдаг том компаниудын байдал тийм амар биш. Нийт 15 мянга орчим компанийг хамарсан Дэлхийн банкны судалгаанаас үзвэл ядуу улсад үйл ажиллагаа явуулдаг том компаниуд илүү бүтээлч төдийгүй жижиг өрсөлдөгчидтэйгээ харьцуулбал илүү их экспорт хийдэг байна. Өмнө нь энэ компаниуд

Хөгжиж буй
орнуудын хувьд
2010-аад
он урам хугарам
үе байв

► гадаад дахь хамтрагч болон өрсөлдөгчдөөсөө олж авсан ноу-хау болон технологийг дамжуулах суваг болж, дотоодын ханган нийлүүлэгч, дуурайгчдад дамжуулдаг байв. Гэвч өсөн нэмэгдэж буй протекционизм, олон улсын үнэ цэнийн гинжин хэлхээний тэлэлт буурснаар “технологи дамжуулах эл суваг улам давчуу” болж буйг тус банк онцолжээ.

Технологи дамжуулах явдал ийн саарах болсон нь асуудлын нэг л хэсэг. Сүүлийн жилүүдэд хөдөлмөр-бүтээмжийн өсөлт буурах болсон өөр нэг шалтгаан бол хуулбарлах бус хуримтлуулах явдал багассантай холбоотой. Хөрөнгө оруулалт буурч байгаа учраас ажиллах хүчинд хийх, бүтээх зүйл “олдохоо больж” байна. Хөрөнгө оруулалт тагарсан нь Өмнөд Ази, Ойрхи Дорнод, хойд Африк, Европ болон Төв Азийн ихэнх улсад бүтээмж буурах болсон гол шалтгаан билээ. Энэ нь ноцтой асуудал боловч нөгөөтэйгүүр санаа зовних шаардлагагүй хэвийн үзэгдэл гэж хэлж болно. Зээл эсвэл итгэлцэл буурснаас шалтгаалж хөрөнгө оруулалт багасдаг ч санхүүгийн шарх эдгэрч, хүмүүсийн итгэл сэргэсэн үед нэмэгдэх нь тодорхой юм.

Бүтээмж буурах болсон шалтгааныг энгийнээр хэлбэл саяхнаас саарч эхэлсэн эдийн засгийн сэргэлт юм. Хятад улсын эдийн засаг таван жилийн турш гайхалтай өсөлт үзүүлж, таваар экспортлогч орнуудыг “нуруундаа үүрсэн”. Эл бахдам амжилт нь Азийн эл супер улсыг алдах эрхгүй төдийгүй өсөлтөө нэмэгдүүлэх цаашдын орон зайг нь хумиж орхисон. Өөрөөр хэлбэл, бууралтын үе ирэх нь зайлшгүй байв.

Хятад улсын өсөлтийн хурд өөрчлөгдөж эхэлсэн нь таваар экспортлогчид, тэр дундаа Латин Америк, Ойрхи Дорнодын хөгжиж буй олон орны хувьд айдас төрүүлж, бүтээмж нь эрс буурав. Харин бусад хөгжиж буй оронд зогсонги байдал нүүрлэж, эдийн засгийн өсөлт буурна гэж дүгнэх нь хэтрүүлсэн хэрэг болох юм. Тэдгээр улсад бүтээмжийн өсөлт 25 жилийн дундажтай ойролцоо байгаа төдийгүй баян улсуудтай харьцуулахад илүү байна. Бүтээмжийн сааралт зөвхөн дэлхийн санхүүгийн хямралын дараах болон 2019 оноос өмнөх огцом өсөлтийн он жилүүдтэй харьцуулахад л ажиглагдаж байгаа гэж үзэж болно. Хөгжиж буй орнуудын хувьд 2010-аад он урам хугарам үе байсан ч сүүлийн 50 жилийн хоёр дахь өндөр өсөлттэй арванд тооцогдсон хэвээр байна. ■

Анхны “амьд робот”-ыг бүтээв

Тэд энгийн үйлдэл хийхээс гадна хожмын нэг өдөр өөрийгөө хувилах боломжтой болно.

Дэлхий дээр зүсэн зүйлийн робот бий. Зарим нь хүн төрхтэй. Зарим нь амьтантай төстэй. Ихэнх нь үйлдвэрийн шугамд зогсоо зайгүй ажилладаг төмөр гарнууд. Роботууд биологийн бус механик төхөөрөмжүүд гэдгээрээ ижил. Тэднийг метал, хуванцраар бүтээж, төрөл бүрийн чип, цахилгаан хэлхээгээр тоноглодог. Гэвч цаашид ийм байхаа болих цаг айсуу. АНУ-ын хэсэг судлаач биологийн эсийг ашиглаж шинэ төрлийн организм бүтээх арга нээсэн байна. Ийм организм нь олон төрлийн үүрэг гүйцэтгэх боломжтой төдийгүй нэг л өдөр өөрийгөө хувилах чадвартай болж мэдэх.

Амьд организмыг өөрчлөх, шинэчлэх хэд хэдэн арга зам бий. Үржил селекцийн аргаас гадна биотехнологи нь хөдөө аж ахуй, цэцэрлэгжүүлэлтийн салбарт шинэ ургамал, амьтны үүлдэр угсаа бий болгох түгээмэл аргад тооцогддог.

Эсүүд бидний огт мэдэхгүй аргаар бие биедээ дохио өгдөг байх боломжтой

Түүнчлэн эм турших, эрхтэн шилжүүлэн суулгах зорилгоор эрхтэн ургуулах аргыг олж нээхээр эрдэмтэн, судлаачид чармайн ажиллаж буй.

Харин Вермонтын их сургуулийн Жошуа Бонгард, Массачусетс дэх Тафтсын их сургуулийн Майкл Левин эдгээрээс тэс өөр, шинэ арга нээжээ. “Proceedings of the National academy of Sciences” сэтгүүлийн нийтлэлээс үзвэл тэд органик роботын эсийн бүрэлдэхүүн хэсгээр робот бүтээх загварчлал бүтээсэн бөгөөд тэрхүү загварыг Африкийн Xenopus laevis гэх мэлхийн үүдэл эстэй нэгтгэсэн байна. Доктор Ж.Бонгард, М.Левиний бүтээсэн ердөө нэг миллиметрийн хэмжээтэй эл хиймэл организм (тэд бүтээлээ зенобот гэж нэрлэсэн) тавган дээрх үртэс түлхэх зэрэг энгийн үйлдэл хийж чадна. Бие даан хөдөлгөөн хийх чадамжтай, төрөл бүрийн үүрэг гүйцэтгэх эсүүд агуулдаг учраас зенобот нь биологийн хувьд организм гэсэн ►

► тодорхойлолттой тун дөхнө. Хэдий зеноботын боломж одоогоор хязгаарлагдмал боловч цаашдаа олон үүрэг гүйцэтгэдэг болох бүрэн боломжтой аж. Тухайлбал, хүний эсээр үүсгэж, бүтээсэн ботыг ийм аргаар хувиргаж, артерийн судасны бөглөрсөн хана цэвэрлэх эсвэл хорт хавдар илрүүлэхэд ашиглаж болно. Түүнчлэн олон тооны ботыг далай тэнгис дэх хуванцар хог хаягдлыг цэвэрлүүлэх зэргээр хүрээлэн буй орчны бохирдол, хортой хог хаягдлыг илрүүлэх, идэж устгах зорилготой програмчилж болох ажээ.

Ботын загварчлалыг бүтээхийн тулд Ж.Бонгард, М.Левин эрс шинэчлэгч алгоритм гэж дүгнэж буй компьютерийн програм ашигласан. Эл програм тодорхой үүрэг гүйцэтгэх эсийг бий болгохын тулд олон мянган хувилбарыг виртуал байдлаар үүсгэдэг юм. Улмаар тэдгээр хувилбарыг зенопус эсийн биофизик чанарыг ашиглаж, тухайн үйлдлийг гүйцэтгэх боломжтой эсэхийг нь туршжээ.

Эрдэмтдийн туршилтын үр дүнгээс үзвэл бот нь өөрт буй мэлхийн зүрхний булчингийн эсийг ашиглаж тавагны гадаргуу дээр хөдөлж байсан аж. Нэг бот үртэс түлхэхээс гадна бүлэг бот нь тойрог болж хөдлөх, үртсийг тодорхой хэлбэрээр цуглуулах зэрэг үүргийг хамтач байдлаар гүйцэтгэсэн нь анхаарал татжээ. Чухам хэрхэн ийм зүйл болж буй цаад шалтгааныг хараахан тогтоогоогүй байна. “Эсүүд бидний огт мэдэхгүй аргаар бие биедээ дохио өгдөг байх боломжтой” гэж Ж.Бонгард тайлбарлав. Тэрхүү боломжийг судлах нь түүний багийнхны цаашдын гол зорилго аж.

Зеноботыг практикт ашиглахын тулд хялбар аргаар бүтээх шийдэл олох шаардлагатай. Одоогоор бичил мэс заслын аргаар буюу эрдэмтэд олон цагийн турш микроскопын ард сууж, жижиг хямсаагаар бот тус бүрийг “байрлуулж” буй. Түүнчлэн эл шинэ организмыг шинэчлэх, “амьдруулах” арга олох ёстой. Зенобот одоогоор дээд тал нь хоёр долоо хоног амьдарч

буй. Энэ нь тэднийг хооллох тусгай аппарат байхгүйтай холбоотой. Аюулгүй байдлын хувьд энэ нь сайн мэдээ юм. Нөгөөтэйгүүр, арваас олон хоног амьдардаг бот илүү үр ашигтай учраас судлаачид насыг нь уртасгах арга хайна гэдгээ мэдэгдээд байна.

Өөр нэг маргаан дагуулж мэдэх санал бол зеноботуудад үржлийн эрхтэн суулгах тухай юм. Хэрэв үржлийн эрхтэнтэй болвол зеноботууд

өт шиг өөрсдөө хоёр хуваагдах гэх мэтээр маш хялбар аргаар үржиж, олшрох боломжтой болно. Гэхдээ зенобот хүний хараа, хяналтаас гарч байгальд ямар ч хяналтгүй өсөж, үржих нь таагүй үр дүн авчрах магадлалтай.

Энэ бүх сорилт, асуудлыг тооцож үзвэл ирээдүйд бий болох амьдралын төрөл бүрийн хэлбэрийг бүтээх үйл явцыг зохицуулахад бодлого боловсруулагчидтай зайлшгүй хамтран ажиллах шаардлагатай гэж доктор Ж.Бонгард үзэж байна. ■

© 2020 The Economist Newspaper Limited. Бүх эрх хамгаалагдсан.

The Economist сэтгүүлээс олгосон лицензийн дагуу **Mongolian Economy** орчуулав. Нийтлэлийн эхийг англи хэлээр www.economist.com сайтаас уншина уу.

SINCE 2001

METRO EXPRESS

Official Distributor

Health & Beauty
Dead Sea Minerals

method

Дэлхий 2020

The Economist-ийн тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч *Mongolian Economy* сэтгүүл
Дэлхий 2020 сэтгүүлийн **САНХҮҮ** булангаас хүргэж байна.

Өмнөд Тэнгисийн ТҮҮХҮҮД

Дараагийн том хөөс байж
болзошгүй гурван “нэр дэвшигч”

Райан Авент Free Exchange булангийн тоймч, *The Economist* ВАШИНГТОН

Их Британийн парламент 300 жилийн өмнө Хөөсний тогтоол гаргаж байв. Энэ үед баруун хойд Европт тухайн үед “Хөөсний компани” гэгдэж байсан шинэхэн хувьцаат компани маш олноороо байгуулагдаж байв. Энэ дундаас хамгийн алдартай нь South Sea компани байлаа. Хөөсөрсөн компаниуд ашигтай мэхээрээ хөрөнгө оруулалт татаж хийрхүү хөрөнгө оруулагчдын хором зуурын сэтгэл хөдлөл дээр тоглосон юм. Хөөсний тогтоолоор шинээр байгуулагдсан компаниудыг албан ёсны зөвшөөрөл авахыг шаардаж эмх цэгцэнд оруулахыг оролдсон юм. Энэ бүх шунаг үйлдэл бүтэлгүйтэж юутай ч оны эцэс гэхэд South Sea компанийн (Өмнөд Америктай хийх худалдааг зохицуулахаар байгуулагдсан мэт боловч бодит байдал дээр Засгийн газрын бондыг эзэмших санхүүгийн луйврын машин байлаа) хувьцаа 80 гаруй хувиар унасан юм.

1720 оны энэхүү сүйрэл олон улсын томоохон санхүүгийн хөөсийн анхны “хагарал” байлаа. Гурван зууны дараа хөрөнгө оруулагчид орон сууцны зээлийн хямралаас авсан үнэтэй сургамжийг үл хайхран шунаж байна. Эдийн засагчид ийнхүү ашиг сонирхол гэнэт ихэссэнд ямар нэгэн учир бий гэж үзэж байна. Эдийн засагт өөрчлөлт орсноор хэрхэн өндөр ашиг олж болох түүхээс хөөс анх үүсдэг. Нээлттэй хувьцаат болон хязгаарлагдмал

2020 онд хэд хэдэн
боломжит хөөс хагарч
болзошгүй

хариуцлагатай компанийн өсөлттэй зэрэгцэж South Sea-ын хөөс үүссэн цаг үе Америкт худалдаа хийх боломжийн талаарх итгэлтэй давхцдаг. Хөөсөрч харагдаж буй зах зээлүүд өнөөдөр ижил суурь дээр боссон юм. 2020 онд хэд хэдэн боломжит хөөс хагарч болзошгүй.

Хамгийн ойлгомжтой эхний хөөс бол Америкийн технологийн салбарын өндөр өсөлт юм. Сүүлийн арван жилийн турш Цахиурын Хөндий болон бусад технологийн төв гарааны бизнесүүдийг тогтмол бойжуулсаар буй бөгөөд тэдгээр старт ап шинэ салбарт ноёрхохыг эрмэлздэг. Технологийг гар хөлөө болгосон Uber, Slack, Wework болон Airbnb зэрэг компанийн бизнесийн шинэ загвар нь өндөр өгөөж дагуулдаг “Ялсан нь бүхнийг авдаг” дүрмээр зах зээлүүдийг ажиллуулж байна. Чинээлэг хөрөнгө оруулагчид энэ бүх компанид хөрөнгө оруулж “Ганц эвэрт” (нэг тэрбум ам.долларын үнэлгээтэй хувийн стартап) үзэгдлийг бий болгоод байна. Энэ бүхэн өрнөснөөр урьд нь ховорт тооцогддог байсан “Ганц эвэрт”-үүдийн тоо хэд дахин нэмэгдээд байна. Одоо л үнэн ил гарч, ашиг олох, зах зээлийг эзлэх нь бодсоноос ч хэцүү гэдэг нь батлагдаж байна. Хувьцаагаа 2019 онд нээлттэй арилжаалснаас хойш Uber болон Slack-ын хувьцааны үнэ тогтмол унасаар, технологид эргэлзэх хандлага ихэсч буй өнөө үед Wework гэх мэт бусад компани хувьцаагаа нээлттэй арилжихаа хойшлуулав. Яг л доткомын солиорол ▶

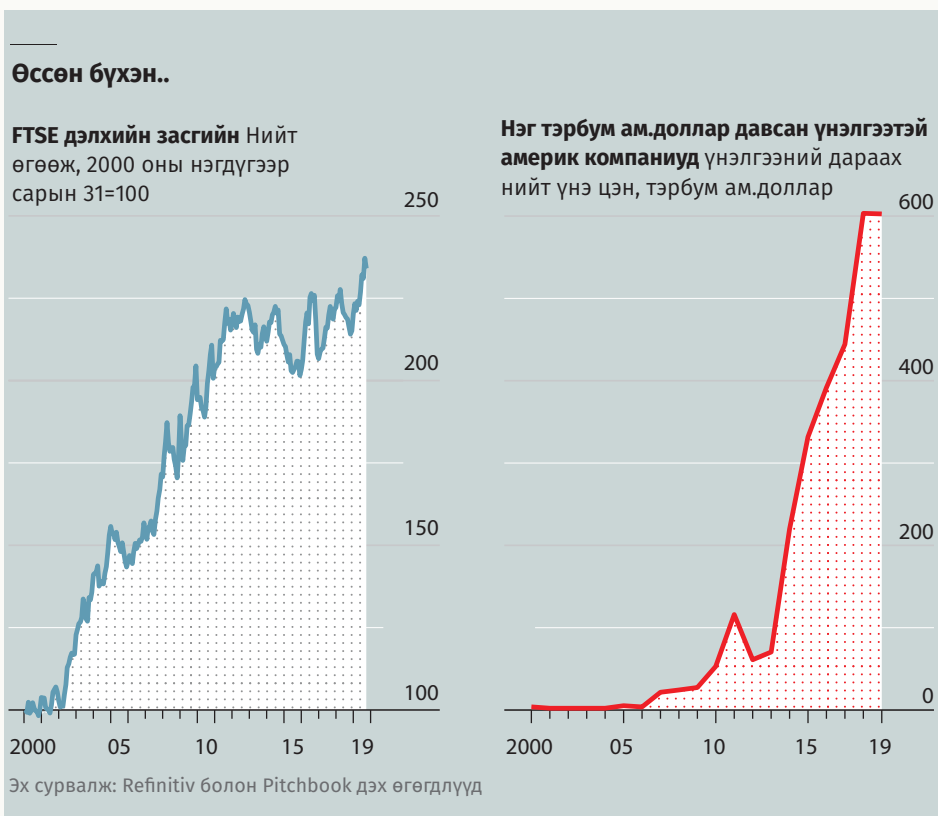
► шиг “Ганц эвэртийн тэсрэлт” нь өндөр өсөлт мега компаниудын нэг хэсэг болоод дуусна. Гэвч 2020 онд дүр эсгэгчид санхүүгийн хямрашгүй шинж төрхөө алдсанаар олон хөрөнгө оруулагч алдагдал хүлээж, өөрчлөлт гарна.

Харьцангуй тогтуун байдаг Засгийн газрын бондын зах зээлд ч мөн хөөсрөлт үүсээд байна. Бондын өгөөж тасралтгүй өссөөр өнгөрсөн жил хувьцааны өгөөжийг гүйцэв. Сүүлийн хэдэн жил Засгийн газрын бондын эрэлт огцом нэмэгдэв. Ингэснээр засгийн газруудын санал болгох хүү хурдтай буурахын зэрэгцээ бондуудын нэрлэсэн үнэ ч огцом өсөв. Хэдий түүхэн бага түвшиндээ байгаа ч Америкийн бондуудын өгөөж Герман, Франц, Японд санал болгоод буй хасах түвшний өгөөжтэй харьцуулахад өндөр юм. Бонд худалдан авагчид инфляцийг маш бага, эдийн засгийн өсөлтийг доогуур байна гэсэн хүлээлттэй байна. Зарим хэсэг нь Америк Хятад худалдааны дайнтай, дэлхийн эдийн засгийн өсөлт удааширч буй тодорхой бус нөхцөлд аюулгүй хөрөнгөтэй байхыг хүсэж байж ч мэднэ. Ханшинд мөрий тавьснаар маш бага хүү төлж засгийн газрын бондоос их хэмжээний өгөөж хүртэх тэтгэврийн сангийн менежерүүд болон даатгалын сангууд гэх мэт томоохон хөрөнгө оруулагчид бондыг мөн ихээр худалдаж авсаар байна.

Бондын хүү урт хугацааны турш өссөнөөр хөрөнгө оруулагчид бондын зах зээл нэг л чиглэлд явдагт үнэмшдэг бөгөөд энэ нь ихэвчлэн хөөсрөлтийн шинж тэмдэг байдаг. Эсрэгээрээ бондын үнэ буурах эсвэл валютын ханшинд огцом өөрчлөлт орох зэргээс болж бонд худалдаж авсан санаа зовомтой хөрөнгө оруулагчид мөрийгөө орхиход хүрч, зах зээл замбараагаа алддаг. Өөрчлөлтийн цаг үед Америкийн Засгийн газрын бонд зэрэг зарим эрсдэлгүй бонд сайн арилжаалагдана. Харин нэг хувиас бага хүүтэй урт хугацааны зээл авах боломжтой Итали зэрэг бусад улс барцадтай байх болов уу.

Нийтийн соёл

Хамгийн муугаар төсөөлөхөд, гурав дахь хөөс нь ерөнхийдөө нийт хөрөнгийн үнэ юм. Европын хувь заяа, Ойрхи Дорнод дахь зөрчил болон Америк, Хятадын сөргөлдөөн гэх мэт геополитикийн тодорхойгүй байдлыг үл харгалзан

Хөрөнгө оруулагчид “цаг цагаараа байдаггүй”-г олж нээнэ

зах зээлүүд хямралыг тойрч гараад байна. Хөрөнгө оруулагчдын хүлээж байсны дагуу нөхцөл байдал тайван байгаа бөгөөд глобалчлагдсан хэвээр байвал зах зээл тогтуун, хувьцааны үнэ өндөр байхад гайхах зүйлгүй. Харин өөр нөхцөл байдал үүсвэл орон сууцны үнээс авхуулаад хувьцааны үнэ хүртэлх бүх л хөрөнгийн үнэлгээг өргөн хүрээнд дахин тооцох нь зөв байж мэднэ. Нэгэн цагт South Sea Company-ийн хөрөнгө оруулагчид Шинэ Ертөнцийг (Америкийг) “цөм” ашиг өгөх зах зээл хэмээн үзэж байлаа. 1720 оны энэхүү нөхцөл давтагдахгүйг өдгөө 2020 онд хөрөнгө оруулагчид ойлгож, “цаг цагаараа байдаггүй” гэдгийг олж нээнэ. ■

Төлөв

Д.ГАН-ОЧИР: Системийн ач холбогдолгүй банкуудад шат дараатай арга хэмжээ авна

Монголбанкны ерөнхий эдийн засагч Д.Ган-Очиртой эдийн засгийн энэ оны төлвийн талаар ярилцлаа.

-2020 оны сонгуулийг эдийн засгийн нэг том эрсдэлээр нэрлэж байна. Эдийн засагт үзүүлэх сонгуулийн нөлөөг Монголбанк хэрхэн дүгнэж байгаа вэ?

-УИХ сонгууль угтсан төсөв баталсан учраас төсвийн урсгал зардлууд нэмэгдэж, улмаар инфляц өсөх, төгрөгийн ханш суларснаар эдийн засагт хэт халалт бий болох эрсдэлтэй хэмээн хөндлөнгийн эдийн засагчид, олон нийт өмнөх жилүүдтэй харьцуулан үзэж байна.

Энэ онд төгрөгийн ханш болон инфляцад том дарамт ирэхгүй гэсэн хүлээлттэй байна

Харин бидэнд байгаа хамгийн сайн мэдээлэлд үндэслэж хэлэхэд урьдын жишиг давтагдахгүй. Бараг хоёр их наяд төгрөгийн алдагдалтай баталсан 2019 оны төсвийг тухайн үед Монголбанк, олон улсын байгууллага, шинжээчид эдийн засгийн өсөлттэй нийлээд хэт халалт бий болгож, инфляц өдөөж, импортыг хэт тэлснээр валютын ханшаа сулруулах вий гэж

болгоомжилж байсан. Угаасаа ийм байдалтай явж ирсэн учраас болгоомжлох нь аргагүй. Гэтэл 2019 оны төсвийн бодит зарцуулалт баталсан дүндээ хүрээгүй тул төсөөлж байсан шиг эрсдэл төсвийн талаас ирсэнгүй. ДНБ-ий өсөлт оны эхэнд 8.6 хувь байсан бол гуравдугаар улиралд 6.3 хувь болж, импортын жилийн өсөлт ч 3-4 хувьтай л байна. Өөрөөр хэлбэл, төсөв баталсан дүн нь том болохоос биш гүйцэтгэл нь бага учраас дээр дурдсан эрсдэлүүд үүссэнгүй.

Тиймээс 2019 оных шиг гүйцэтгэл нь төлөвлөлтдөө хүрэхгүй явбал энэ онд ч төгрөгийн ханш болон инфляцад том дарамт ирэхгүй гэсэн хүлээлттэй байна.

-Цалин, тэтгэврийг инфляцтай уялдуулж нэмнэ гэж Сангийн сайд мэдэгдсэн. Ийм орон зай хэр байгаа вэ?

-Цалин, тэтгэвэр нэмэх нь инфляц өдөөж, сөрөг үр дагаварт хүргэх зүйл биш, харин ч одоо зайлшгүй хийх зүйл гэж бодож байна. Хэрэглээний зээл хэт өссөнөөс өрхийн өрийн дарамт нэмэгдэж буйг Монголбанк 2018 оноос эрчимтэй ярьж, санхүүгийн системд эрсдэл хуримтлагдахаас сэргийлэх зорилгоор 2019 оноос өрхийн өр, орлогын харьцааг 30 хувь, зээлийн дээд хугацааг 30 сар болгож бууруулсан. Хэдийгээр тодорхой ахиц дэвшил гарч байгаа боловч өрхүүд ирээдүйд орж ирэх орлогоосоо жилийн 18-20 хувийн хүү төлсөөр байна. Иргэдийн орлого нэмэгдэж байж энэ байдал арилна. Өөрөөр хэлбэл, багахан орлогоо өрөнд өгөхөөс илүү орлогоо тэлэх нь чухал бөгөөд өрхийн өрийн дарамт ДНБ-ий 40 хувьд дөхсөн энэ үед орлого нэмэгдэх нь зайлшгүй.

Нөгөөтэйгүүр, сүүлийн гурван жилд эдийн засагт бий болсон өсөлт төсвөөр дамжин дахин хуваарилагдаж байгаа нь эерэг нөлөөлөл юм. Бидний тооцоогоор энэ өсөлтийн инфляцад үзүүлэх дарамт нь өмнөх жилүүдтэй харьцуулахад түүхэн хамгийн бага түвшинд байх тул макро эдийн засагт ▶

► сөрөг үр дагаваргүй, нийт иргэдийн амьжиргаа болон өрхийн өрийн дарамтыг шийдвэрлэх нэг гарц гэж үзэж байна.

-Ирэх онд банкны салбарын төлөв ямар байх вэ?

-Хоёр жилийн өмнө зээлийн өсөлт 20 гаруй хувьтай байсан бол өнөөдөр саарч байна. Өнгөрсөн оны аравдугаар сарын статистикаас харахад өсөлт 10.6 хувь болж буурсан. Сааралт энэ онд ч үргэлжилнэ. Монголбанк макро зохистой бодлогын хүрээнд хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээний үр дүнд өрхийн хэрэглээний зээл ирэх онуудад хэт өсөхгүй болов уу. Хэрэглээний зээлийн арга хэмжээ авч эхлэхээс өмнө буюу 2018 оны сүүлчээс хэрэглээний зээлийн дийлэнх эрэлт гүйцсэн бөгөөд ихэнх зээлийн хугацаа 30 орчим сар байгаа.

Харин хувийн сектороос уул уурхай болон түүнийг дагасан салбарын зээлүүд түүхий эдийн үнийн өөрчлөлтийг даган саарахын зэрэгцээ чанаргүй зээл харьцангуй өндөр буюу 20-30 хувьтай байна. Ийм нөхцөлд богино хугацаанд бизнесийн зээл эргээд өндөр түвшинд хүрэх боломжгүй. Актив удирдлагын тухай болон холбогдох 5-6 хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийн хүрээнд чанаргүй зээлийг барагдуулах хүртэл хугацаанд зээлийн хэмжээ төдий л өсөхгүй.

-Нүүрсний экспортыг энэ онд мөн л 42 сая тонноор төлөвлөсөн. Өнгөрсөн жилтэй харьцуулахад ямар өөрчлөлт харагдаж байна вэ?

-Дэлхий дахинд геополитикийн тодорхой бус байдал, технологийн дайн өрнөж байна. Гурван жилийн өмнөх тооцоогоор 2030 он гэхэд Хятадын ДНБ-ий өсөлт АНУ-ынхаас давна гэж үзэж байсан бол Дональд Трампын явуулж буй бодлого 2030 оны таамгийг хойшлуулахад нөлөөллөө. Бас Хятадын эдийн засгийн өсөлт саарч байгаа. Дэлхийн өсөлтийг сааруулж байгаа гол зүйл нь бүтээмж бөгөөд үүнд технологи нөлөөлж эхэлсэн. Өөрөөр хэлбэл, технологийн салбарт хэн нөлөөллөө хадгалж чадсан нь эдийн засгийн хүчирхэг өсөлтөө хадгална.

Энэ өрсөлдөөнд тэргүүлэх гэсэн АНУ, Хятадын өрсөлдөөний илрэл нь худалдааны дайн болж, улмаар манай экспортын орлогын гол эх үүсвэр болох түүхий эдийн үнэд нөлөөлж байна. Өнгөрсөн оны эхний зургаан сард нэг тонн нь 93 ам.доллар байсан коксжсон нүүрсний үнэ оны сүүлийн

саруудад 10 орчим хувиар буурлаа. Тиймээс экспортын орлого өмнөх жилүүдийнхээс саарах дүр зураг бууж байна. Харин нүүрсний экспортын биет хэмжээ нэг хэсэгтээ хадгалагдах болов уу. Эдийн засаг нь саарч байгаа ч БНХАУ төсвийн тэлэлтээр өсөлтөө тэтгэх бодлого хэрэгжүүлж байна. Үүний гол илрэл нь “Бүс ба зам” санаачилгын хүрээнд өрнөж буй дэд бүтцийн томоохон төслүүд юм. Эдгээр төсөл гангийн эрэлтийг дэмжиж, улмаар коксжсон нүүрсний хэрэглээ хадгалагдах учраас манай нүүрсний экспорт 34-36 сая тонн хэвээр байна.

-Оюутолгойн хөрөнгө оруулалт энэ онд саарах нь тодорхой боллоо. Томоохон төслүүдээс энэ онд хөдлөх боломжтой ямар төсөл байгаа вэ?

-Оюутолгойн гүний уурхайн бүтээн байгуулалтыг дагаад 2022 он хүртэл Монгол Улсад жилд 1.5 тэрбум ам.долларын гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт орж ирэх байсан бол хугацаа нь хойшилсноор жилд нэг тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт орж ирэх төлөв харагдаж байна. Үүнээс гадна экспортод гарч байгаа эрдсийн үнэт металлын агууламж өнгөрсөн жилүүд болон оны эхэн үетэй харьцуулахад багассан. Геологийн онцлогоосоо шалтгаалаад энэ байдал хэсэг хугацаанд үргэлжилнэ.

Тэгэхээр нэг талаас төсөв тэлж байгаа боловч нөгөө талаар гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт, түүхий эдийн үнэ, зээлийн өсөлт, экспортолж буй эрдэс буурсан зэрэг нь эдийн засагт хэт халалт үүсгэх бус харин ч өсөлт саарах нөхцөл давамгайлж байна. Монголбанк эдгээр нөхцөл байдлыг тооцоод үзвэл энэ оны эдийн засгийн өсөлт тав орчим хувьтай, инфляц 7-8 хувьд тогтворжино гэсэн дүр зураг буусан.

-Энэ бүхэн төлбөрийн тэнцэлд ямар эрсдэл дагуулах вэ, тэрхүү эрсдэлүүдийг хэрхэн удирдахаар төлөвлөсөн бэ?

-Төлбөрийн тэнцлийн тухайд экспортын орлого буурч, эдийн засгийн идэвхжилээ дагаад импорт ч саарах хүлээлттэй байгаа тул урсгал тэнцлийн алдагдал одоогийн түвшинд хадгалагдаж байгаа. Гадаад өрийн төлбөрүүд гардагаараа гарна. Нийт хэмжээгээр буурах ч гэсэн баланс эерэг, сөрөг байх нь доноруудын санхүүжилтээс ихээхэн ►

Өрхийн өрийн дарамт
ДНБ-ий 40 хувьд дөхсөн
энэ үед орлого нэмэгдэх
нь зайлшгүй

► хамаарна. Ялангуяа, ОУВС-ийн Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөр тавдугаар сард дуусах бол Дэлхийн банктай эхлүүлсэн хөтөлбөр энэ оны арванхоёрдугаар сар хүртэл үргэлжилнэ. Мөн ЖАЙКА-тай хамтран хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр бий. Тиймээс ОУВС-ийн хөтөлбөр амжилттай хэрэгжиж, доноруудын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэх эсэх нь чухал нөлөө үзүүлнэ. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр байгууллагаас эх үүсвэрүүд орж ирвэл төлбөрийн тэнцлийн алдагдал тийм өндөр байхгүй. Харин эсрэг тохиолдолд, төлбөрийн тэнцлийн алдагдал тэлж, валютын нөөц хуримтлагдах бус харин ч дундрах эрсдэл харагдаж байна.

-Өрийн эргэн төлөлтүүд эхэлнэ. Хятадын Ардын банктай байгуулсан своп хэлцлийн тодорхой хувийг эргүүлж төлөөд, хугацааг нь сунгана гэж байсан. Хэд орчмыг барагдуулах вэ?

-Ирэх тавдугаар сард ХХБ-ны Засгийн газрын баталгаатай 500 сая ам.долларын бондын эргэн төлөлт, наймдугаар сард Хятадын Ардын банктай байгуулсан юанийн своп хэлцлийг шийдэх гээд томоохон сорилтууд байна. Свop хэлцлийг ямар ч хэлбэрээр зохицуулж болно. Тодорхой дүнгээр төлнө гэдэг байж болох нэг хувилбар.

Гэхдээ үнийн дүн тодорхой болоогүй. Макро эдийн засгийн нөхцөл байдлыг харгалзаж үзвэл тодорхой дүнг төлөх нь цаг хугацааны хувьд хэр зэрэг оновчтой вэ гэдэг асуудал гарч ирж байна. Тухайлбал, саарал жагсаалт зэрэг үүсээд буй шинэ нөхцөл байдлууд өмнө нь хийсэн тооцооллоо эргэж харахаас аргагүйд хүргэлээ.

Ирэх 4-5 жилд барагдуулах ёстой гадаад өр төлбөрүүдийн асуудал тулгамдаж, дахин санхүүжүүлэх стратеги баримталж буйн хувьд бондын хүүг аль болох бага байлгах хэрэгтэй. Үүний тулд эдийн засаг бяртай, дархлаа сайтай байх хэрэгтэй бөгөөд үүнд валютын нөөц, эдийн засгийн өсөлт, ДНБ-д эзлэх Засгийн газрын өрийн хэмжээ, засаглалд гарсан ахиц дэвшил зэргийг харгалзан олон улсын зэрэглэл тогтоогч байгууллагууд манайд зээлжих зэрэглэл тогтоодог. Тиймээс бид ямар ч байсан нөхцөл байдлыг ажиглахын зэрэгцээ бусад арга хэлбэрийг ч эрэлхийлж байна.

-2019 онд нэг банк дампуурлаа. Энэ онд ч

ийм байдал давтагдана гэсэн мэдээлэл бий. Та үүнд албан ёсоор тайлбар өгнө үү?

-Монголбанкны зорьж буй зүйл бол хүчирхэг, эрсдэл даах чадвартай санхүүгийн систем буюу банкны салбартай болох явдал. Энэ нь зүгээр нэг уриа, лоозон, тунхаг биш. Макро эдийн засгийн дараагийн мөчлөг ирэх үед санхүүгийн зуучлал, эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэх шаардлагатай зээлийг гаргаж чаддаг банктай байхын тулд одооноос дархлаа суулгах нь зайлшгүй хийх ёстой ажил. Нөгөөтэйгүүр, ОУВС-ийн Өргөтгөсөн санхүүжилтийн хөтөлбөрийн хүрээнд банкны салбарыг эрүүл болгоход бүтцийн өөрчлөлтийн арга хэмжээ ав гэдэг шаардлага тавьж байгаа. Бид өнгөрсөн гурван жил хагасын хугацаанд банкны салбарт олон улсын стандарт шаардлагынх нь дагуу оношилгоо, эмчилгээ хийж үзлээ. Эмчилгээ хэр зэрэг үр дүнтэй байгааг мэдэхийн тулд forensic буюу магадлан шалгах аудит хийж, нөхцөл байдлыг маш тодорхой харж байгаа. ОУВС-тай хамтран цаашид ямар арга хэмжээ авахаа тохирсон бөгөөд банкуудад 2019 оныг дуустал өөрийн хөрөнгийн дутагдлаа нөхөх хугацаа өгсөн.

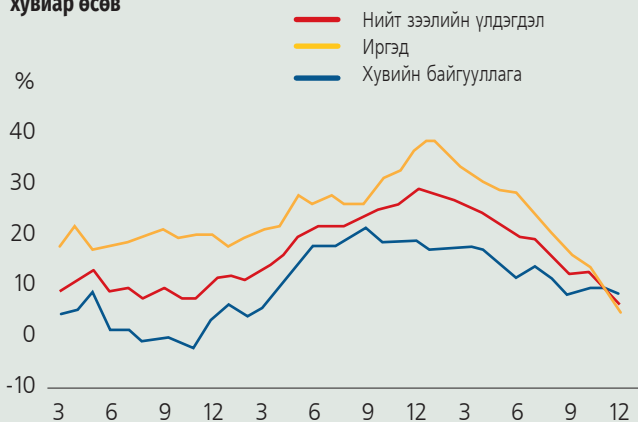
Дараа нь буюу энэ оны 1-2 дугаар сард дахин магадлан баталгаажуулах аудит хийж, нөөцөө нэмэгдүүлсэн эх үүсвэр нь Монгол Улсын хууль дүрэм журам, олон улсын стандартад нийцэж буй эсэхийг тогтооно. Харин энэ бүх шалгуурыг хангаж чадахгүй бол Банкны тухай хуулийн дагуу ажиллана. Үүнд үйл ажиллагааны зарим хэсгүүдийг хязгаарлах хүртэл арга хэмжээ авч болно гэж заасан бөгөөд зарим банкинд хэрэгжүүлж эхэлсэн. Эдгээр арга хэмжээний календарчилсан төлөвлөгөөг ОУВС-тай эцэслэж байгаа.

-Тэгэхээр банк санхүүгийн салбарт гарсан ямар нэг эрсдэлийг удирдах алхмууд тодорхой, бэлтгэл хангагдсан гэж ойлгож болох уу?

-Банкны тухай хуульд зааснаар системийн ач холбогдолгүй банкуудад шат дараатай арга хэмжээ авна. Системийн ач холбогдолтой банкинд ялгаатай арга хэмжээ авна. Энэ бол яг одоо ярилцаж байгаа асуудал. Тиймээс энэ оноос арга хэмжээгээ аваад явна. Эдийн засгийн дараагийн мөчлөгийн үед дархлаатай байх, мөн ОУВС-гийн хөтөлбөрийг амжилттай дүгнэхэд ч гэсэн ач холбогдолтой. Энэ оны тавдугаар сар гэхэд нөхцөл байдал тодорхой болно. ■

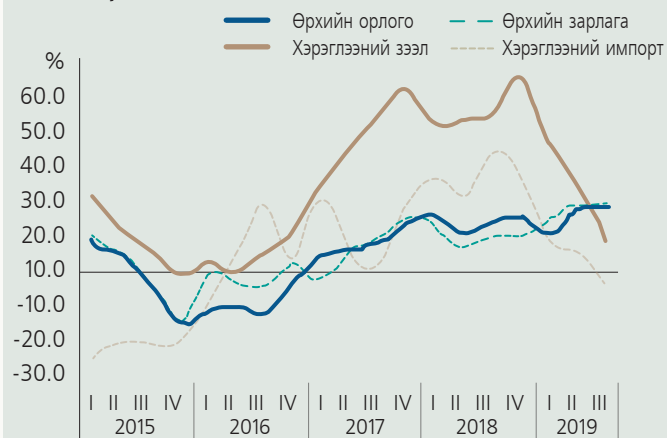
Төлбөрийн тэнцэл
ээрэг эсвэл сөрөг
байх нь доноруудын
санхүүжилтээс ихээхэн
шалтгаална

Нийт зээлийн үлдэгдэл 17.9 их наяд төгрөгт хүрч жилийн 5.0 хувиар өсөв

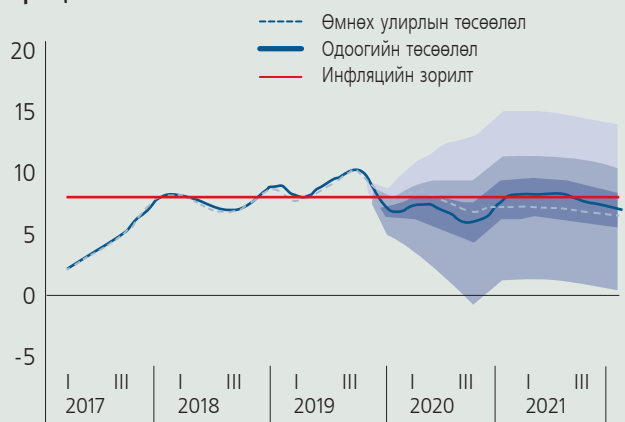
Эх сурвалж: Монголбанк

Өрхийн орлого 11 улирлын дараалан өссөн ч өрхийн зардлаас бага хэвээр байна

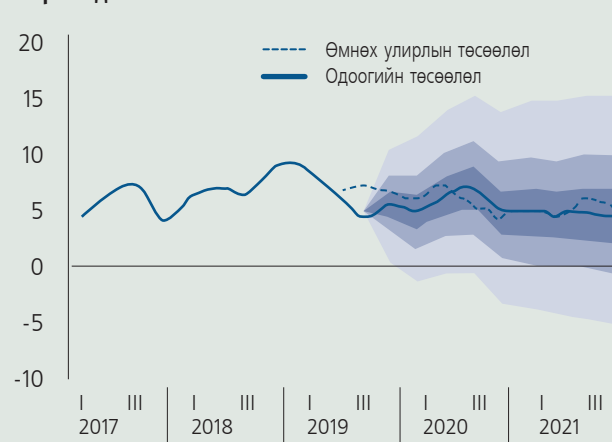
Эх сурвалж: УСХ, Монголбанк

Инфляцийн төсөөлөл

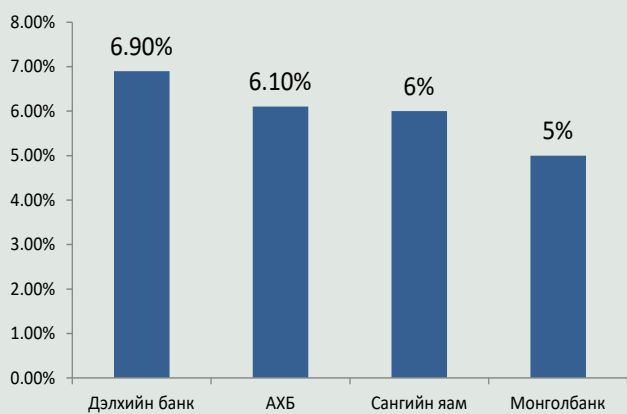
Эх сурвалж: Монголбанк

Улирлын ДНБ-ий жилийн өсөлтийн төсөөлөл

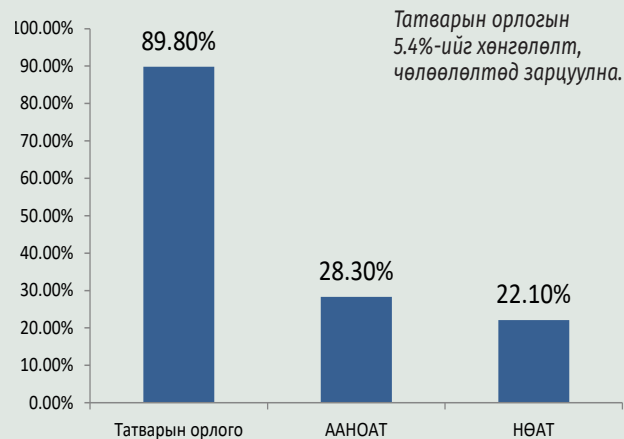
Эх сурвалж: Монголбанк

ДНБ-ий өсөлтийн таамар

Эх сурвалж: Албан ёсны мэдэгдэл

Татварын орлогын төсөөлөл

Эх сурвалж: ТЭГ

Засаглал

Нийгмийн хөгжлийн эхний алхам

Иргэд оршин суугаа газартаа тав тухтай, эрүүл энх амьдрах хамгийн дөт зам бол хороо, сумынхаа хөгжилд идэвхтэй оролцох юм

Ардчиллын амин сүнс бол иргэдийн оролцоо

Дэлхийн хот болгонд өөрийн асуудлууд бий. Улаанбаатар хотод ч мөн адил. Явган хүний замыг хааж тавьсан машинууд, гэрэлтүүлэггүй гудамж талбай, ил хогийн цэгүүд, хаа сайгүй машин зам, алга дарам цөөн хүүхдийн талбай, ногоон байгууламж. Гэрээсээ гараад л бид энэ бүх дүр зургийг олж хардаг. Гэвч амтай болгон муулдаг ч хөлтэй болгон үүнийг өөрчлөхийн төлөө явдаггүй. Амьдарч буй хорооноосоо эхэлж өөрчлөлт хийх нь иргэн бүхний хийж чадах ажил. Хорооныхоо хөгжилд иргэд оролцож буй эсэхийг маш энгийн асуулгаар мэдэж болно: Та амьдарч буй хорооныхоо хуралд сууж үзсэн үү?

Сайхан амьдрал хүн бүрийн оролцооноос эхэлнэ. Ардчилсан засаглалын амин чухал шинж нь төрийн үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоог бий болгох явдал юм. Иргэдийн оролцоо нь нэг талт харилцаа биш бөгөөд хоёр талын идэвх санаачилга хангагдаж байж жинхэнэ оролцоо болдог. Жеймс Крейтон судлаачийн “Олон нийтийн оролцооны гарын авлага”-нд оролцоог иргэд санал бодлоо илэрхийлж шийдвэр гаргахад нөлөөлөх үйл явц гэж тодорхойлдог. Тэгвэл иргэд оролцохдоо ямар хэмжээнд оролцох хэрэгтэй вэ гэх асуулт зүй ёсоор тавигдана. Шерри Арнштейн хэмээх судлаач 1969 онд томьёолсон оролцооны түвшинг илэрхийлсэн шатлалуудыг Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага болон дэлхийн бусад орон жишиг болгон ашигладаг. Түүний үзэж буйгаар оролцоо хангагдаагүй үе, оролцоог хэлбэрдэх үе болон оролцоо хангагдсан үе гэх гурван шатлал бий.

1. Оролцоо хангагдаагүй буюу оролцоогүй үе. Шийдвэр гаргагчид аливаа шийдвэр гаргах, бодлого боловсруулахдаа иргэдийн саналд тулгуурлалгүй асуудлыг шийдвэрлэж, эрх мэдлээ хэрэгжүүлдэг. Энэ үед ихэвчлэн иргэдийн дэвшүүлсэн асуудал, мэдээллийг үгүйсгэх, худал мэдээлэл өгөх, заль мэх хэрэглэх явдал ажиглагддаг.

Иргэд хорооныхоо зураглалыг гаргаж байгаа нь

1989 онд Монгол
Улсын хүн амын 26
хувь нийслэл хотод
оршин суудаг байсан
бол өнөөдөр 46 хувь
амьдарч байна

2. Оролцоог хэлбэрдэх үе. Иргэдийн саналыг шийдвэрлэх гэж буй дүр үзүүлэх, иргэдийн бүлэг, олон нийтийн байгууллагатай уулзалт зохион байгуулах замаар мэдээлэл өгч, иргэдийн санал санаачилгад тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэнэ гэх мэтээр тайлбарлах байдал давамгайлна. Гэхдээ эдгээр нь хэлбэр төдий байх бөгөөд иргэдийн саналыг тусгахгүй, зөвхөн өөрсдийн саналаар эцэслэн шийдвэрлэх байдал давамгайлдаг.

3. Оролцооны идэвхтэй үе буюу оролцоо хангагдсан үе. Шийдвэр гаргагчид орон нутгийн болон улс орны аливаа асуудлыг хэлэлцэх, шийдвэрлэх, хэрэгжүүлэх зэрэг үйл явцад иргэдийг идэвхтэй оролцуулж, тэдгээрийн санал, зөвлөмжид тулгуурлан шийдвэр гаргадаг. Мөн хэрэгжүүлж буй бодлого, хөтөлбөрийн хэрэгжилт, үр дүнд иргэд болон иргэний нийгмийн байгууллагаар хөндлөнгийн хяналт үнэлгээ хийлгүүлдэг. Ингэхдээ төр болон иргэдийн хооронд бодит харилцаа, харилцан хамтын ажиллагаа үүсэж, тогтвортой оршин тогтнож, түүнчлэн иргэдээс гарсан санал, санаачилгыг бодлого, шийдвэртээ тусгасан цагт иргэдийн оролцоо жинхэнэ утгаараа хангагдана. Өөрөөр хэлбэл, ямарваа үйл ажиллагаа, хөтөлбөрт олон нийт өөрсдөө эцсийг нь хүртэл хувь нэмрээ оруулах ёстой. ►

► Алхам, алхмаар хөгжье: хорооны хөгжлөөс улсын хөгжил лүү

1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хуульд хүн бүр амьдрах газраа чөлөөтэй сонгож, оршин суух боломжтой болов. Ийнхүү ардчиллаас өмнөхөн 548 мянган иргэн амьдардаг байсан Улаанбаатар хотын хүн ам 30 жилийн дараа нэг сая шахуу оршин суугчдаар нэмэгдэв. Өөрөөр хэлбэл, 1989 онд Монгол Улсын хүн амын 26 хувь нийслэл хотдоо оршин суудаг байсан бол өнөөдөр 46 хувь нь амьдарч байна. Энэ бол хотжилт, хүн амын шилжилт хөдөлгөөний үр дүн. Олон Улсын Шилжилт Хөдөлгөөний Байгууллагаас 2018 онд гаргасан судалгаанд, хөдөө, орон нутгийн иргэд амьдралын нөхцлөө сайжруулах, чанартай боловсрол, төрийн хүртээмжтэй үйлчилгээ, тав тухтай амьдрах орчинг хүсэж хот руу нүүснээр дэд бүтэц, эрүүл мэндийн үйлчилгээнээс авахуулаад олон сорилтыг засгийн газарт бий болгосныг онцолсон байна. Зөвхөн Засгийн газарт ч биш, иргэдэд амьдрах орчноо хамтдаа өөд нь татах сорилт мөн тулгараад буй.

Иргэд амьдарч буй хорооныхоо асуудлыг мэддэг, оновчтой илэрхийлж чаддаг байх хэрэгтэй. Эс тэгвээс хэн нэгэн өмнөөс тань хамгийн их зардлаар хамгийн оновчгүй шийдэл санал болгоно гэдгийг “Ger community mapping center”-ын судлаач Г.Батдорж хэлж байна. Үүний нэг жишээ бол Сүхбаатар дүүргийн 6-р хорооны хогийн цэг юм. Иргэдээс огт асуулгүй тус хороо болон хог ачилтын төрийн өмчит компани хоорондоо хамтарч ажилладаг байв. Үр дүнд нь хог ачилтын машин сард ганц ирэх хооронд иргэд замбараагүй хогоо хаясаар хогийн цэг хогондоо дарагддаг байлаа. Харин иргэд амьдрах орчныхоо шийдвэр гаргалтад өөрсдөө оролцсоноор ямар үр дүн гарсныг доорх зургаас харж болно. Тэд нийлж хог ачих хуваарь гаргаж, хогийн машин хэзээ ирдгийг бүгд мэддэг болсноор амьдрах орчноо эрс сайжруулав.

2012 онд Сангийн сайдын 244 тоот тушаалаар иргэдийн санал, бодлыг хорооны хөгжилд тусгах анхны алхам хийгдсэн. Улмаар 2013 онд Төсвийн тухай хуулиар иргэдийн оролцоотой тухайн аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн хөрөнгө оруулалтын санхүүжилтийг шийдвэрлэх арга хэрэгсэл анх удаа батлагдсан юм. Ингэснээр Орон Нутгийн Хөгжлийн Сан (ОНХС) бий болж, тухайн орон нутаг, хороодын иргэд амьдарч буй орчиндоо хэрэгжих төсөл, хөтөлбөрийг санаачлах, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох боломжтой болсон.

2016 оны Азийн Сангийн санал асуулгаар нийт

33 хорооны иргэдийн 82 хувь нь ОНХС-гийн талаар зохих түвшний ойлголтгүй байв. Уг сан нь НӨАТ, газрын тос, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр болон хайгуул, олборлолт хийх тусгай зөвшөөрлийн

2016 оны Азийн Сангийн санал асуулгаар нийт 33 хорооны иргэдийн 82 хувь нь ОНХС-гийн талаар зохих түвшний ойлголтгүй байв.

орлого зэрэг эх үүсвэрээс бүрддэг. Орон нутгийн хөгжлийн нэгдсэн сангаас жил бүр аймаг, нийслэл, сум, дүүрэгт хуваарилдаг. Тус санд 2013-2019 онд нийт 895 тэрбум төгрөг хуваарилсан байна. Орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгөөр дэд бүтэц, нийтийн эзэмшлийн талбайн тохижилт, гэрэлтүүлэг сайжруулах, бэлчээр хамгаалах, инженерийн хийцтэй худаг гаргах, булаг, шанд хамгаалах

зэрэг олон төсөл, арга хэмжээг санхүүжүүлж ирсэн.

2013 онд Төсвийн тухай хууль шинэчлэгдэн батлагдсанаас хойш улс даяар иргэдийн саналыг ►

Өмнө нь зургаан сая төгрөгөөр бүтсэн хогийн цэг болон хоёр сая төгрөгөөр, иргэдийн оролцоотой бүтсэн хогийн цэгийн ялгаа

► авах олон аргыг туршиж, хэвлэмэл асуулгыг жил болгон өрхүүдээс авсан ирсэн. Гэвч шинэ технологи ашиглаж мөнгө болон цаг хэмнэх бүрэн боломжтой. Ийм жишээ ч олон бий. 2018, 2019 онд амьдарч байгаа орчноо сайжруулах талаар зорилтот хороодын иргэдээс ОНХС-гийн хөрөнгөөр жил дараалан цахимаар санал авч, иргэдийн саналыг богино цаг хугацаанд нэгтгэн холбогдох газарт хүргэсэн билээ. Өмнө нь хэсгийн ахлагч өрх бүрээр орж санал авдаг байсан бол цахим руу шилжсэнээр нэг өрхийн 18-аас дээш насны хэдэн ч хүн, хаанаас ч санал өгөх боломжтой болов. Ингэснээр хэсгийн ахлагч нар өгөгдлийг шивж оруулах зэрэг илүү зардал байхгүй болсноос гадна нохойд хөөгдөх, хальгарч унах зэрэг урьд нь гардаг байсан эрсдэл ч үгүй болжээ. SmartUb ухаалаг гар утасны аппликейшнээр 2018 онд есөн дүүргийн 19 хорооны 13,000 иргэдийн санал, 2019 онд зургаан дүүргийн 42 хороо хамрагдсанаас нийт иргэдийн 43 хувь буюу 76 мянган иргэн цахимаар саналаа өгчээ. ММCG компанийн судалгаагаар Монгол Улсын 15-60 насны иргэдийн 99.6 хувь буюу 2.1 сая хүн гар утас ашиглаж байгаа бөгөөд үүнээс 1.7 сая нь ухаалаг гар утастай аж. Гэвч тавхан хором зарцуулаад гар утсаараа хорооныхоо хамгийн тулгамдсан асуудлыг тодорхойлоход иргэдийн ердөө 43 хувь оролцсон нь чамлалттай үзүүлэлт юм. Үүний шалтгааныг Виллиам Райкер болон Петер Ордешоокын 1968 оны санал асуулгын онолоор тайлбарлах гэж оролдъё.

$$M + \Theta > Y > Z$$

М=Санал асуулгын дүнд нөлөөлөх **магадлал**
 Θ=Санал асуулгын үр дүнд хүртэх **өгөөж**
 Y=Санал өгөх **үүрэг хариуцлага**, бахархал
 Z=Санал өгөхөд учрах **зардал** (Цаг хугацаа, мөнгө)

Уг онолын дагуу, санал асуулгын дүнд нэг хүний нөлөөлөх магадлал болон үр дүнд нь хүртэх өгөөжийн үржвэр дээр тухайн иргэний санал өгөх үүрэг хариуцлагыг нэмнэ. Энэ нийлбэр үнэ цэн нь

санал өгөхөд гарах зардлаас давсан тохиолдолд санал өгөх нөхцөл бүрдэх аж. Шийдвэрт нөлөөлөх нэг хүний саналын магадлал (М) маш бага тул М х Θ (өгөөж) ихэвчлэн маш бага утгатай гарна. Тэгэхээр Y (үүрэг хариуцлага) буюу иргэн бүр саналаа үнэлэх үнэ цэн нь санал өгөхөд гарах зардалтай шууд тулдаг. “Саналаа өгсөн” гэх мэдрэмж

иргэдийн хувьд өндөр байх тусам тухайн иргэн нийгмийнхээ хөгжлийн нэг хэсэг болж чаддаг. Харин зардал гэдэгт, очиж саналаа өгөх цаг, санхүүгийн хүчин зүйлс бүгд багтана. Харин цахимаар санал авах нь энэхүү зардлыг бууруулж улмаар санал өгөх үйл явцыг илүү хялбаршуулах юм.

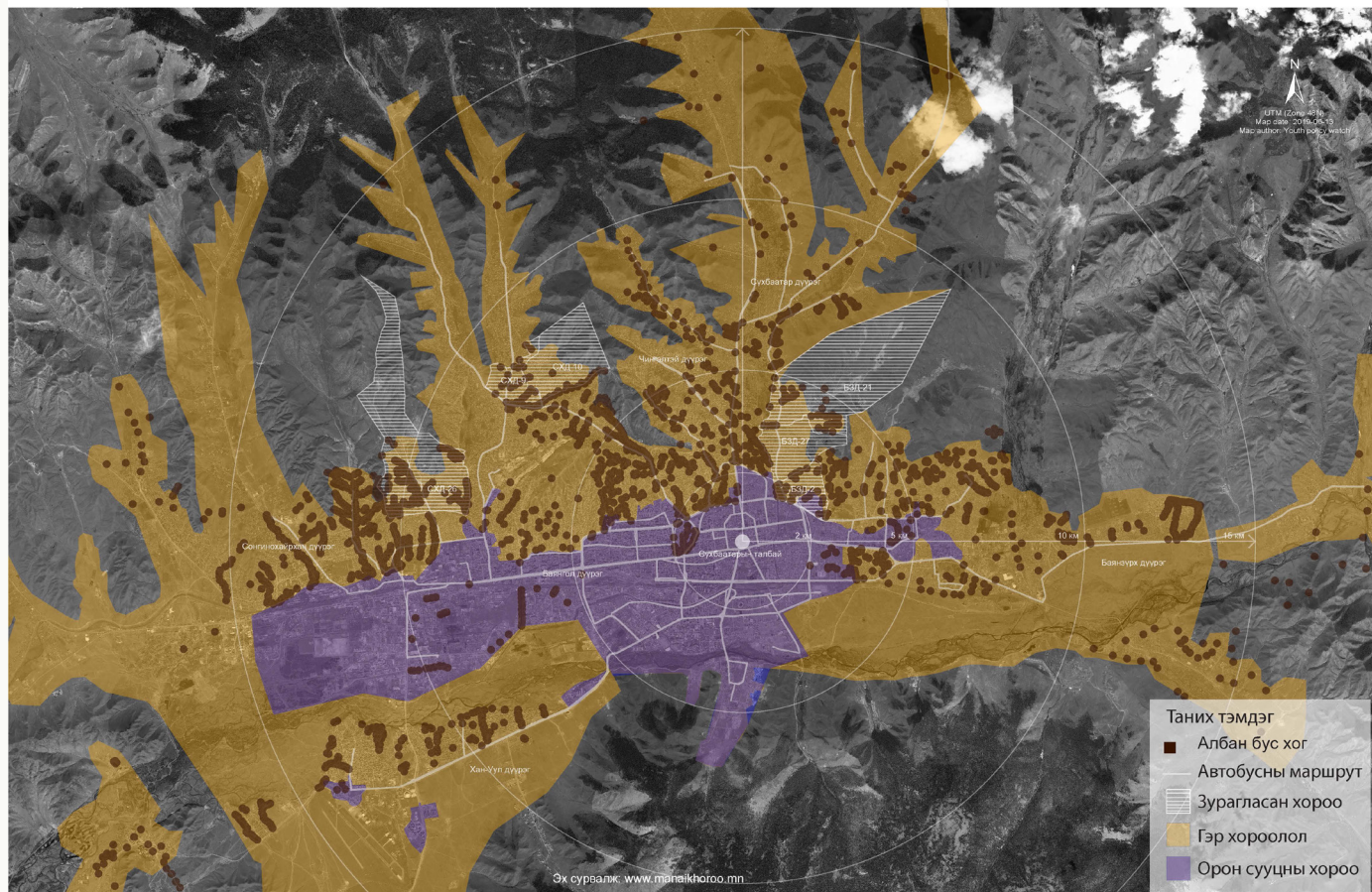
Нийт 129 сая хүн амтай АНУ-ын сонгуульд нэг хүний нөлөөлөх магадлал тэгтэй ойролцоо. Харин Монгол Улсад, нэн ялангуяа хорооны санал асуулгад нэг хүний оролцоо, нөлөөлөх магадлал харьцангуй өндөр юм. Тиймээс дээрх онолын дагуу санал өгөх зардлын хүчин зүйлсийг бууруулж, үүрэг хариуцлагыг нь иргэдэд ойлгуулж, мөн хорооныхоо хөгжилд нэг хүний санал ч маш хүчтэй нөлөөтэй гэдгийг ухамсарлуулах нь санал хураах үйл явцыг идэвхжүүлж, сайжруулах учиртай. Эцэст нь дурдахад, бүх зам Ром хүрдэг гэдэгтэй адил нийгмийн бүх хөгжлийн эхний алхам бол иргэдийн оролцоо билээ. ■

ОНХС-ийн хөрөнгөөр ОРОН СУУЦНЫ ХОРООЛЛЫН хөгжилд шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын талаар иргэдийн өгсөн санал

АЛБАН БУС ХОГ ХАЯГДАЛ

ЭРХ ТЭГШ НИЙГМИЙГ ХҮҮХЭД, ЗАЛУУСТ ТӨСӨЛ

ОНХС-ийн хөрөнгөөр ГЭР ХОРООЛЛЫН хөгжилд шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын талаар иргэдийн өгсөн санал

Цахим засаглал

Дижитал овог аймгууд нэгдэх цаг

“Хэн нотлох юм” гэсэн асуултаар эхэлж, хуулбар, нотариат, явдал чирэгдлээр үргэлжилдэг бичиг баримт хөөцөлдөх төвөгтэй ажил хүн бүрийн цаг, нервийг бардаг. Ийм нөхцөл байдал үүссэн гол шалтгаан бол

2019 оны арванхоёрдугаар сарын 4-ний өдөр ГХЯ-нд зохион байгуулсан юм. Тус улсын Цахим засаглалын академитай хамтарсан уг хэлэлцүүлгээр төр, хувийн хэвшлийн төлөөлөл Эстонийн туршлага, төрийн байгууллагуудын мэдээлэл солилцооны системийн бүтэц болон дижитал шилжилт хийхэд шаардлагатай бодлогын шинэчлэлтэй танилцав.

Эстонийн Цахим засаглалын академийн дэд захирал Ханнес Асток тэргүүтэй төлөөлөгчид “И-Эстони экосистем ба X-road архитектур”, “Бүрэн дижиталчлал хийхэд шаардлагатай бодлого, зохицуулалтын шинэчлэл”, “Зохицуулалт, хамтын ажиллагааны механизм” сэдвээр илтгэл тавьж, хэлэлцүүлсэн юм. Тус улс 1997 оноос “E-Estonia” хөтөлбөр үе шаттай хэрэгжүүлж, 2005 онд цахим сонгууль явуулсан бол 2014 оноос цахим иргэншил олгож эхэлжээ. Ингэснээр гадны бизнес эрхлэгчдэд компани

төрийн агентлагууд тус тусдаа мэдээллийн сантай, нэгдсэн системд шилжээгүйтэй холбоотой. Энэ асуудлыг цогцоор нь шийдэж, жил бүр ажлын цагаар тооцвол 800 жилийг хэмнэж буй улс бол Эстони. Тус улс нийт 3000 гаруй үйлчилгээг цахимжуулсан бөгөөд гэрлэлт батлуулах, үл хөдлөх хөрөнгө худалдахаас бусад бүх үйлчилгээг иргэд нь гар утсаараа авах боломжтой болжээ.

Монгол Улс төрийн үйлчилгээг цахимжуулах, дижитал шилжилт хийхээр Бүгд Найрамдах Эстони

Улстай хамтран ажиллаж эхэлсэн бөгөөд энэ хүрээнд “Дижитал Монгол Улс” хэлэлцүүлгийг

байгуулах, хөрөнгө оруулах хялбар боломж нээж өгчээ. Эстони улс Европ төдийгүй дэлхийд цахим засаглал, төрийн үйлчилгээг X-road системээр иргэдэд хүргэдэг үзүүлэлтээр тэргүүлдэг бөгөөд энэ тал дээр ХБНГУ-аас 15 жилийн өмнө явж буйг энэ үеэр дурдав. “Дижитал шилжилт хийх үед эрх мэдлээсээ салахаас эмээсэн улс төрчид баярлаагүй нь мэдээж. Бид тэднийг эрх мэдлээ сайн дураар өгөхийг хүлээлгүй шинэчлэл хийхээр шийдсэн. Улсын мэдээлэл, харилцааны технологи хөгжүүлэлтийг хувийн компаниуд гардаж хийсэн бөгөөд үүнд төр маш бага оролцоотой байхаар зохицуулсан” гэж Х.Асток өгүүлсэн юм.

X-road системд төрийн үйлчилгээний 99 хувь төвлөрснөөс гадна хувийн хэвшлийн зарим ▶

Дижитал шилжилт хийх үед эрх мэдлээсээ салахаас эмээсэн улс төрчид баярлаагүй нь мэдээж

► бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ ч багтдаг. Энэхүү систем үйлчилгээ бүрийг холбож, мэдээллийг аюулгүй дамжуулах үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд бүх мэдээллийг бүртгэж, дижитал гарын үсгээр баталгаажуулахын зэрэгцээ шифрлэдэг байна. X-road программ хангамжид суурилсан “E-Es-tonia” экосистемийг ирээдүйд шинэ платформ, үйлчилгээ гарахын хэрээр өргөжих боломжтойгоор хөгжүүлжээ. Өнөөдрийн байдлаар тус технологийг Финланд, Киргизстан, Фарерын арал, Исланд, Япон зэрэг орнуудад хэрэгжүүлж буй. Хоёр X-road экосистемийг холбох боломжтой бөгөөд нэг нэгнийхээ үйлчилгээг харилцан солилцох боломжтой. Эл холбоо нь хил дамнан мэдээлэл солилцох хялбар бөгөөд аюулгүй шийдэл болж чаджээ. Энэ жишгээр Эстони, Финланд улсын иргэд 2018 оноос харилцан мэдээлэл, үйлчилгээг авах боломж бүрдсэн байна. Эстони улсын X-road системийн зардал жилд 50-60 сая орчим евро бөгөөд энэ нь тус улсын төсвийн нэг хүрэхгүй хувийг эзэлж буй.

Монгол Улсад өнөөдрийн байдлаар төрийн зарим байгууллага болон банк, үүрэн холбооны оператор зэрэг хувийн хэвшлийнхэн цахим үйлчилгээг иргэдэд санал болгож байгаа ч тус тусдаа хэрэгжүүлж буй нь учир дутагдалтай байна. Тиймээс мэдээллийг нэгтгэх, үйлчилгээг нэг цонхонд төвлөрүүлэх шаардлагатай байгааг оролцогчид хэлж байв. Өөрөөр хэлбэл, монголчууд түүхэндээ олон овог аймгийг нэгтгэж Их Монгол улс байгуулж байсантай адилаар төрөл бүрийн дижитал үйлчилгээ, мэдээллийн сангуудыг нэгтгэх цаг ирснийг тэд онцолж байлаа. Харин Эстони улсын төлөөлөгчдийн зүгээс Монгол Улс цахим засаглалыг хөгжүүлэхэд хууль эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, тогтвортой байдал, шилжилтийн менежмент, төсөв, санхүү, улс төрийн хүсэл зориг нэн түрүүнд шаардлагатай хэмээн дүгнэсэн юм.

Иргэдийн гар утас, интернэт хэрэглээ хөгжингүй орнуудын түвшинд хүрсэн хэдий ч дижитал үйлчилгээ, зөөлөн дэд бүтэц хангалтгүй байна гэх судалгааны дүн гарсныг хурлын үеэр онцлов. Тухайлбал, 400 мянган жолоочоос ердөө 24 мянга нь цахимаар татвараа төлсөн байна. “Эстони улс анх цахим шилжилт хийхээр зэхэж байсан 1990-ээд оныг бодвол өнөөгийн Монгол Улсад илүү боломж байна. Учир нь интернет орчны хэрэглээ өндөр бөгөөд НӨАТ-ын урамшууллын систем зэрэг үйлчилгээ нэвтэрсэн нь иргэд бэлэн байгааг харуулж байна” хэмээн Х.Асток дурдлаа.

Цахим засгийн индексээр тэргүүлэх Азийн орнууд ба Монгол

Чансаа	Улс	Онлайн үйлчилгээний индекс	Харилцаа холбооны дэд бүтцийн индекс	Цахим засгийн хөгжлийн индекс	Цахим засгийн хөгжлийн түвшин
3	БНСУ	0.9792	0.8496	0.9010	Маш өндөр
7	Сингапур	0.9861	0.8496	0.8812	Маш өндөр
10	Япон	0.9514	0.8406	0.8783	Маш өндөр
21	АНЭ	0.9444	0.8564	0.8295	Маш өндөр
26	Бахрейн	0.7986	0.8466	0.8116	Маш өндөр
92	Монгол	0.5972	0.3602	0.5824	Өндөр

Эх сурвалж: НҮБ-ын “Цахим засаг 2018” судалгаа

ХААН банкны Гүйцэтгэх захирал Ж.Белл түүнтэй санал нийлж буйгаа илэрхийлж, үүний шалтгаан нь манай улсын иргэд аливаа шинэчлэл хүлээж авах чадвар сайтай гэж онцолсон.

Мөн сургууль, эрүүл мэндийн байгууллагаас эхлээд зам тавихад хүртэл өгөгдөл ашиглаж, илүү ухаалгаар зохицуулах боломж бийг Х.Асток дурдаад энэ нь иргэдийн бодит хэрэгцээнд суурилсан хамгийн тохиромжтой шийдвэр гаргахад чухал ач холбогдолтой гэсэн юм.

Эстони улс анх цахим шилжилт хийхээр зэхэж байсан 1990-ээд оныг бодвол өнөөгийн Монгол Улсад илүү боломж байна

Цахим засаглалын бүтцийг хөгжүүлэх явцад турших, алдаа гаргах орон зай үлдээх хэрэгтэй бөгөөд анхны хувилбар заавал амжилттай болох албагүйг, ард иргэдийн түүх, соёл, шашны ялгааг харгалзах нь чухал болохыг Эстонийн төлөөлөгчид онцолж байв.

Хэлэлцүүлгийн үр дүнд “Дижитал Монгол” хөтөлбөрийг Эстони улсын Засгийн газартай хамтарч хэрэгжүүлэх санамж бичигт талууд гарын үсэг зурав. ЗГХЭГ-ын дарга Л.Оюун-Эрдэнэ “Засгийн газар цахим засаглал, X-road системийг нэвтрүүлэх ажлыг Ерөнхийлөгч, УИХ, төр, хувийн хэвшлийнхэнтэй хамтран хэрэгжүүлэх бөгөөд хөтөлбөр хэрэгжүүлэх таван жилийн төлөвлөгөө гаргана. Аль нэг улстөрийн хүчин сонгуульд ялснаас үл хамаарч уг хөтөлбөрийг тогтвортой хэрэгжүүлэх тал дээр АН, МАН улс төрийн бусад намуудтай зөвшилцөх болно” гэсэн юм. ■

Д.БАЯРХҮҮ

(Олон улсын харилцааны судлаач, профессор)

Хийн хоолойн тухай мэтгэлцээнд дуу хоолойгоо өргөө

Ерөнхий сайд У.Хүрэлсүх ОХУ-д айлчилсны дараа нийгэмд хэлэлцүүлэг өрнүүлсэн чухал сэдэв болох хийн хоолойн тухай хөндөж бичье.

Эхлээд албан ёсны байр сууриас эшлэе. Ерөнхий сайдыг дагалдан ОХУ-д айлчилсан Элчин сайд Л.Хангай бол гурван улсын эдийн засгийн коридор, ялангуяа хий дамжуулах хоолой, төмөр зам, дэд бүтцийн талаар дагнан судалж буй нэг гол мэргэжилтэн билээ. Тэрбээр “Хийн хоолойг Монголоор дайруулбал 1500 орчим байнгын ажлын байр бий болно” гарчигтай ярилцлагадаа “мянган шоо метр хийг 100 км хоолойгоор дамжуулахад 2.5 ам.доллар байдаг. Хэрэв Монголын нутгаар, төмөр зам дагуулж тавибал нийт 1000 гаруй км үргэлжлэх юм. Ашиглалтад орохоор яригдаж байгаа хийн хоолойтой ижил буюу жилд 38 тэрбум шоо метр хий дамжуулна гэвэл манайд тэрбум орчим ам.долларын орлого орно гэж таамаглаж болно” гэж дурджээ. Л.Хангай найзын маань үзэл бодлыг манай төр, засаг харгалзах нь зүйтэй болов уу.

Дээр бичсэнчлэн би зарим гаргалгаа, хувилбарын тухай бичих гэж байна. Мэргэжлийн инженер, сэтгэгч нөхдөөсөө олж сонссон, шүүн ярилцсанаа энд буулгаж байна хэмээн ойлгоно уу. Түүнээс бус зохиогч миний хувийн бодол биш шүү.

Судалгаанаас үзвэл манай улс метан хийний нөөцөөр дэлхийд толгой цохихоор. Хятадынхаас лав 600 дахин их гэж нэртэй физикч нөхөр маань ярьдаг. Хэрэв бид эл нөөцөө ашиглаж чадвал Оростой төдийгүй дэлхийтэй өрсөлдөнө. Бид Таван толгойгоос метан хий олборлоод Хятад руу нийлүүлбэл жинхнээсээ Оросын өрсөлдөгч болж хувирна. Орос ч саатуулж, сатааруулж чадахгүй, оройтно. Эл нөөц рүү оруулахгүйн

тулд, тэр нөөцийг гуравдагч хөрш гэгдэх улсууд хамтран олборлохоос сэргийлж ОХУ манай нутгаар байгалийн хий дамжуулахаар боллоо гэх улс төрийн таамаг яриаг анзаарахгүй өнгөрч бас болохгүй. Занарын хий гэж айхтар түүхий эд манайд арвин бий гэлцэнэ. Газрын гүнд боловсруулж, бензин нэрэхэд тун хялбар гэх юм. Занарын хий олборлох гэтэл Орос саатуулаад зогсоочихсон гэх яриа бас бий. Үнэн худлыг би энд нягтлах гэсэнгүй. Дэл сул яриа буулгасандаа хүлцэл өчье.

Үндсэн сэдэвтээ орьё. ОХУ-аас БНХАУ руу хийн хоолойг хаагуур, хэрхэн тавих вэ? Хий дамжуулах хоолой баривал манай аль аймаг хамгийн тохиромжтой, ашигтай, хүлээн авагч талд боломжтой вэ гэдэг талаар ухаантнууд мэтгэлцсээр байх биз ээ. Далайд дусал нэмэр гэдэг шиг энд бичсэнийг минь тулхтай гэж үзээд хүлээн авч судлана уу.

1. Хий дамжуулах хоолой Оросоос Хятад руу үндсэн гурван замаар хүрэх тухай ойлголт буй. Ковыкта хэмээх ордоос “Сила Сибири” хоолойгоор Байгаль нуурын баруун хойноос чанх зүүншлээд, мөн Якутаас өөр нэг хийн хоолой холбогдоод Амар мөрний Благовещенск хот хүрч, тэндээсээ Зүүн хойд Хятад руу нэвтрэх, улмаар Хятадын төвийн мужуудад хүрэх эхний хувилбар хэрэгжиж эхэлсэн.

2. Хоёр дахь чиглэлийг манайхан өмчлөх дуртай. Ковыкта орд Эрхүү мужид, Байгаль нуурын баруун эрэгт оршдог. Эндээс чанх урагш Эрхүү, Улаан-Үдээр дайрч Монгол руу орж ирнэ. Хиагт-Алтанбулагаар хийн хоолой дайрч өнгөрөх ба төмөр зам дагуу урагшилсаар Замын-Үүдээр Хятад руу нэвтрэнэ.

3. Монголд хамаатуулах санаатай өөр нэг хувилбар би дэвшүүлж байна. Оросоос манай

Алтайн хязгаар–Тува–Баян-Өлгий–Ховд–Говь–Алтай–Ганьсу гэсэн байгалийн хийн асар том төслийг хөдөлгөх нэг хүч нь Монгол Улс байгаасай

► баруун талаар Шинжаан руу нэвтрэх хоолойн тухай яриа юм. Энэ тухай дэлгэрэнгүй бичнэ.

Оросын төрийн өмчит “Газпром межрегионгаз Новосибирск” компани болон 49 охин компанийнх нь борлуулалтын судалгаатай танилцлаа. ОХУ-ын 67 бүс нутаг, тухайлбал Новосибирск, Томск муж, Алтайн хязгаар, БНАлтайУ гэхчлэн дотоодын томхон хэрэглэгчтэйн сацуу БНХАУ-д хий нийлүүлэх төслөө 10 жилийн өмнө бэлэн болгосон гэх мэдээлэл байна. Оросыг “газжуулах” хөтөлбөр амжилттай хэрэгжиж байгаа ч экспортлож, хатуу валютаар Азид заралгүй өнөөг хүрчээ. Европ руу гаргадаг байгалийн хийн экспорт нь түмэн бэрхшээл, хоригтой тулгараад хэцүүхэн байгаа.

Төрийн өмчит томхон хувь нийлүүлсэн “Газпром газораспределение Барнаул” нийгэмлэг Алтайн хязгаарт ажилладаг. Хийн хангалтын есөн хэсэгтэй. Чухам тэндээс Хятадын Шинжаан руу экспортлох төсөл бэлэн байгаа. Гэвч 10 жил болоход төсөл яагаад хэрэгжсэнгүй вэ гэх асуулт

зүй ёсоор урган гарна. Хятадын Шинжаанд лалын хэт даврагсад, алан хядах аюул оршсоор байна. Төсөл эрсдэлд учрах магадлалтай гэж геополитик судлаач, цэргийн стратегичид ярьдаг. Хятадын зүгээс ийм аюулын тухай ам ангайгаагүй. Хэрэв Алтайгаас Шинжаан руу шууд нэвтрэх эрсдэлтэй бол Монгол гэж хувилбар бийг хоёр хөрш мэдэхийн цагуур мэднэ. Лалын хэт даврах, алан хядах аюулаас илүүтэй Алтайн өндөр уулсыг нэвтлэх байгаль, газар зүйн бэрхшээлд Орос, Хятад сэтгэлээ чилээдэг юм билээ. Нэвтлэхээр нэг бус удаа оролдсон. Мөнх цаст уулсыг давуулж хоолой татна гэвэл үлгэр болно.

Хятад руу нэвтрэх хийн хоолойг “Дружба” гэж урьдчилан нэрлээд төслөө бэлдчихсэн, одоо гарц хайж байна. Алтайн уулсыг нэвтлэх техник, технологийн боломжгүй нөхцөлд Барнаулаас Бийск хүртэл хоолой татаж Тува хүргээд Тувагаас манай Баян-Өлгийн Цагааннуурын хөндийгөөр оруулах боломж бий, талууд хүсвэл өлхөн ►

► хийчихнэ. Одоо Бийскээс Тува руу төмөр зам тавьж байна. Төмөр замаа дагаад хийн хоолой баригдах боломжтой, барих ч болов уу. Оросоос хийг 400 км хоолойгоор дамжуулаад Цагааннуураар оруулж, манай нутгаар ердөө 216 км яваад Шинжаанд хүргэх нэгдүгээр суваг байж болно. Баян-Өлгийгөөс өөр аймгаар дамжихгүй гэсэн үг. Хятадын талын хүлээн авагч нь Шинжааны Хар тос хот (Карамай). Энэ нь нефть боловсруулдаг, үйлдвэрийн жижиг хот юм. Оросоос хий очсоноор энэ хот эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн зангилаа төв болно.

Баруун аймгуудаар дамжих хоёр дахь гарц бол Баян-Өлгийгөөс Ховдоор дайруулаад Шинжаан руу гаргах. Ховдоос Карамайд хүргэнэ гэсэн үг. Ингэвэл манай улсаар дамжих хийн хоолойн урт нэмэгдэж, манай баруун хоёр аймаг ажлын байр, дэд бүтэц, эрчим хүчний хувьд хожно. Шинжааны тухайд урт удаан хугацаанд хөгжүүлэх арга зам, үндэс суурийг нэгэнтээ тавьжээ. Хятадаас Төв Ази, Европыг зүглэх төмөр замын сүлжээний зангилааг нээсэн. Тив дамнасан

аймаг Ганьсу мужтай 60 км-ээр хиллэдэг. Эл 60 км-ийн цаахан Хятадын хурдны галт тэрэг нэвтрээд Цэхээ боомтод ирчихсэн. Дэлхийн хамгийн урт, Хятадын өндөрлөг нутагт байгуулсан анхны хурдны төмөр зам болох Ланьжоу-Шинжааны тусгай шугамын Ганьсу-Хөхнуурын хэсэг ажиллаж байна. Энэ шугам Ганьсу-Хөхнуур-Шинжаан мужаар дайрдаг. Нийт 1776 км урт. Ганьсу-Хөхнуурын шугам нь далайн түвшнээс 3700 метрийн өндөрт, өвөлдөө -31.6 хэм хүйтэрдэг нутагт ажрахгүй ажиллаж байна. Үүний сацуу Өвөр Монголын Эннээ хошуунаас Шинжааны Хамил хүртэлх төмөр зам ашиглалтад орсон. Энэ нь Шинжаан-Ганьсу-Өвөр Монголын баруун нутгийн байгалийн нөөц, бараа бүтээгдэхүүнийг гадагш нэвтрүүлэхэд дөхөмтэй. Өмнөх Ланьжоу-Шинжаан, Бугат-Ланьжоу чиглэлийн төмөр замаар дамждаг байсантай харьцуулбал 400 км-ээр дөт чиглэл. Энэ лут сүлжээний дорнод цэг нь Тяньжинь боомт, өрнөд цэг нь Алаг уулын амны боомт бөгөөд Азиас Европ хүрэх хоёр дахь том дөт зам юм. Одоо төмөр замаар Монгол Улстай холбогдох, улмаар далайд гарцгүй манай улсыг далайд хүргэх шинэ дөт зам буй болгох талаар Хятадад судалж, бичиж байгаа нь бидэнд нэн хамаатай бөлгөө.

Ганьсуд дэд бүтэц хангалттай хөгжсөн. Байгалийн хий хүлээн авах бэлтгэлээ базааж байгаа. Ганьсугийн коридороор дамжаад зүүн ба өмнөшөө Хятадын олон муж бүс нутагт эрчим хүч түгээх боломжтой гэж үздэг. Иймд бүс нутгийн тулгуур төвүүдийг бий болгох, баруун гурван аймгийг хөгжүүлэх үүднээс байгалийн хийн ийм төсөлд хамрагдахыг хичээвэл ямар бол?

Энд би гурван коридорын хувилбар бичлээ. Дөрөв дэх буюу хамгийн чухал нь Наушки-Хиагтаас урагшаа Алтанбулагаар дамжиж төмөр зам дагуу явсаар Замын-Үүд хүрэх хувилбар. Энэ талаар манайхан ид ярьж байна. Бүтэх болтугай. “Гурван Улаан”-ы холболтыг мөн хэрэгжүүлээсэй. Тав дахь нь “Сила Сибири”-гээс чанх урагш салбарлаад Чита-Эрэнцав-Чойбалсангийн чиглэл байж болно. Хоёр хөрш хүсвэл түүнийг мөн л өлхөн хийчихнэ.

Энэ мэт олон хувилбарыг манай төр-засаг барьж авч даацтайхан хөөцөлдвөл бидэнд бүтэхгүй, чадахгүй гэх явдал үгүй л болов уу. Гагцхүү зориг л хэрэгтэй! ■

Энэ мэт олон хувилбарыг манай төр засаг барьж авч даацтайхан хөөцөлдвөл бидэнд бүтэхгүй, чадахгүй гэх явдал үгүй болов уу

төмөр зам нэг ёсондоо торгоны шинэ зам бөгөөд Азийн орнуудаас Европ руу бараа бүтээгдэхүүн тээвэрлэх цаг хугацааг маш их хэмнэнэ. Энэ замын чухал зангилаа нь Шинжаан. Нэгэнтээ тээврийн сүлжээ байна, дэд бүтцийг нь босгоно, түүнд манай баруун аймгууд холбогдохвол манай улсад ч хөгжлийн боломж гарч ирэх юм.

Гурав дахь нь баруун гурван аймгаар дамжиж, Говь-Алтайгаар БНХАУ хүрэх хувилбар. Үүнд манай шийдвэр гаргагчид сэтгэлээ чилээж, нүдээ бэлчээгээсэй. Алтайн хязгаар-Тува-Баян-Өлгий-Ховд-Говь-Алтай-Ганьсу гэсэн байгалийн хийн асар том төслийг хөдөлгөх нэг хүч нь Монгол Улс байгаасай гэсэндээ үүнийг бичиж байна.

Ганьсу муж яагаад дурдагдав гэж гайхаж магад. Ганьсу бол Хятадын баруун хойдод орших муж. Нийт 25 сая хүн амтай, нийслэл нь Ланьжоу хот. Хиллэдэг цорын ганц улс нь Монгол. Энэ муж бол Хятадын нефть-химийн аж үйлдвэрийн томоохон төв, сэргээгдэх (салхи) эрчим хүчний дэлхийн гол цэгийн нэг. Шар мөрнийг түшсэн 29 усан цахилгаан станц ажилладаг. Говь-Алтай

ЗҮҮДЭНДЭЭ ЖОЛООДОХООС
ХЭРХЭН СЭРГИЙЛЭХ ВЭ?

ОПЕРАТОРЫН АЮУЛГҮЙ АЖИЛЛАГААНЫ СИСТЕМ

CAT® "DRIVER SAFETY SYSTEM" буюу Операторын аюулгүй ажиллагааны систем нь ядрах, нойрмоглох, анхаарлаа сарниулах зэрэгт операторт дуу дохио өгч сэрээхээр програмчлагдсан. 5 ноцтой ослын 1 нь нойрмоглолтоос шууд шалтгаалсан байдаг.

LET'S DO THE WORK.™

www.wagnerasia.com

© 2020 Caterpillar. All Rights Reserved. CAT, CATERPILLAR and their respective logos, "Caterpillar Yellow," the "Power Edge" trade dress as well as corporate and product identity used herein, are trademarks of Caterpillar and may not be used without permission.

WAGNER
ASIA EQUIPMENT LLC

Санхүүгийн боловсрол

Хар бизнесээс хамгаалах жор

“Хүргэн хүү” киноны гол дүрүүдийн нэг Жамц баян авдрын цоорхойгоо бөглөхгүй байсаар хадгалж байсан мөнгөө оготнод юу ч үгүй мэрүүлчихдэг харамсалтай хэсэг гардаг. Харин орчин үед ийм харамсалтай явдал цахим орчинд түгээмэл гарах болсон. Жамц баян шиг хуруу хумсаа хугалах шахам зүтгэж олсон хэдэн төгрөгөө хорлонт оготнуудаас хамгаалахын тулд компьютер, гар утас болон бусад ухаалаг төхөөрөмж дэх цахим шуудан болон олон нийтийн сүлжээний хаяг, ухаалаг банкны үйлчилгээний нууц үг зэргээ сайтар нууцлахыг мэргэжилтнүүд зөвлөдөг. Гэхдээ гярхай уншигч та анзаарсан бол сүүлийн үед хувийн мэдээллээ сайтар нууцалж, хамгаалахыг цагдаагийн байгууллаг, таны харилцдаг банкны ажилтнууд төдийгүй холбогдох байгууллагуудаас ухаалаг төхөөрөмж, төрөл бүрийн сувгаар дамжуулан анхааруулах болсон. Энэ нь сүүлийн жилүүдэд энэ төрлийн залилангийн гэмт хэрэг нэмэгдэж байгаатай холбоотой. Хүмүүсийн амьд харилцаа хумигдаж, цахим хэрэглээ өргөжин тэлэхийн хэрээр хүмүүсийн сонор сэрэмж багасаж, шинэ боломжийн цаадах эрсдэлийг олж харахгүй байгааг залилагчид овжин ашиглах болов. Статистикаар манай улсад 2019 онд санхүүгийн шинжтэй залилах гэмт хэрэг 7821 бүртгэгдсэн нь 2011 оныхоос даруй 12 дахин өндөр үзүүлэлт. Учирсан хохирлын хэмжээ 2016 онд хоёр тэрбум орчим төгрөг байсан бол өнгөрсөн онд 13 тэрбум төгрөг давсныг Цагдаагийн ерөнхий газраас мэдээлсэн.

Гэтэл ажил хэргээ явуулж, чөлөөт цагаа өнгөрүүлж, мэдлэг мэдээлэл солилцож, ойр дотнынхонтойгоо харилцдаг цахим орчинд ийм төрлийн гэмт хэргийн дийлэнх үйлдэгдэж байна. “Зээлтэй холбоотой гэмт хэрэг, гадаад руу зорчих виз гаргах, сошиал сүлжээгээр мөнгө нэхэх зэрэг гэмт хэрэг залилангийн гэмт хэрэгт зонхилж байна” хэмээн Цагдаагийн ерөнхий газар, Монголбанк, Монголын банкны холбооноос хамтран хэрэгжүүлж буй “Ятгах тусам нягтал”

аяны үеэр албаны эх сурвалж мэдээлсэн. Цахим залилангаас сэргийлэхэд санаж явах нэг зүйл бол олон нийтийн газарт үнэгүй байдаг wifi сүлжээг ашиглаж болохгүй. Үнэгүй wifi-тай олон нийтийн орчин бол цахим залилагчдын отож байдаг газар бөгөөд маш өндөр болгоомжлол хэрэгтэй. Мөн ойр дотны, сайн таньдаг хэн ч бай “мөнгө зээлүүлээч” гэсэн хүсэлт чатаар илгээвэл өөртэй нь утсаар асууж тодруулах, биечлэн уулзаж байж дараагийн алхмаа хийгээрэй. Чатны цаанаас итгэж үзүүлсэн тус чинь ус болж мэдэх эрсдэл цахим орчинд өндөр гэдгийг мэргэжлийн байгууллагууд анхааруулж байгаа. Энэ бол цахим суваг ашиглан залилах замаар иргэдийг хохироодог хар бизнес эрхлэгчдийн шалгарсан арга.

Өөрийн данс,
картыг бусдад бүү
ашиглуулаарай!

Ер нь цахим халдлага үйлдэх замаар мөнгө олох нь дэлхий дахинд ч гэсэн топ хар бизнесүүдэд нэлээд дээгүүр орж байна. Цахим халдлагын гэмт хэргийг улс гэж төсөөлбөл дэлхийн 180 улсаас ДНБ-ий хэмжээгээр 13 дугаарт жагсана. Тодруулбал, 1.6 их наяд ам.долларын ДНБ-тэй Өмнөд Солонгос болон 1.4 их наяд ам.долларын эдийн засагтай Австрали улсын хооронд жагсах байв. Сошиал медиагийн орчны судалгаа хийдэг Bromium Inc-ийн судалгаагаар ▶

► сошиал медиагаар дамжуулан үйлдсэн кибер халдлагын улмаас үүссэн хохирлын хэмжээ жилд 3.25 тэрбум ам.доллараар хэмжигдэж буй бөгөөд цаашид ч өсөх хандлагатай байгаа аж. Үүнтэй харьцуулах нэгэн сонирхолтой баримт дурдахад Холливудын алдарт найруулагч Стивен Спилберг 2019 онд “Forbes” сэтгүүлийн алдартнуудын жагсаалтад 3.6 тэрбум ам.долларын цэвэр хөрөнгөтэйгээр бичигдсэн юм.

Үүнээс гадна сошиал медиагаар дамжуулан хулгайн эд зүйл худалдан борлуулж буй далд эдийн засгийн хэмжээ жилд 630 сая ам.доллар.

Ийм байхад сошиал орчин дахь таны хувийн мэдээллийг ашиглах нь энүүхэнд биз дээ. Тиймээс олон нийтийн сүлжээгээр тань хэн нэгэн мөнгө зээлэхийг хүсвэл тэр дор нь утсаар шууд холбогдон баталгуулж байх хэрэгтэй. Утсаар холбогдоогүй л бол тэр дор нь ямар нэг гүйлгээ хийхгүй байх нь хамгийн чухал.

Бид энэ удаагийн “Санхүүгийн боловсрол” буландаа уншигчид цахим залиланд өртөж, санхүүгийн хохирол амсахаас хэрхэн урьдчилан сэргийлэх талаар ХААН Банкны дараах зөвлөгөөг хүргэж байна. ■

Санхүүгийн гэмт хэрэг, хар бизнесийн золиос болохгүйн тулд

ХИЙХ ЁСТОЙ ЗҮЙЛ

- ① Дансаа хувийн болон гэр бүлийн хэрэгцээндээ л ашиглах. Тухайлбал: цалингаа дансаараа авах, байрны болон ахуйн хэрэгцээний, өдөр тутмын төлбөр тооцоо хийх гэх мэт.
- ② Төлбөрийн карт, хадгаламжийн дэвтэр, санхүүгийн бусад хэрэгслийн аюулгүй байдлыг хангахын тулд нэвтрэх нэр болон нууц үгээ бусдад өгөхгүй, ПИН кодоо нэг дор бичиж хадгалахгүй, бусад төлбөрийн карттай адил пин код хийхгүй, тогтмол хугацаанд кодоо сольж хэвших хэрэгтэй.
- ③ Та гар утасны дугаар, и-мэйл, ажлын болон гэрийн хаяг зэрэг хувийн мэдээллээ банканд үнэн, зөв өгөх хэрэгтэй. Солигдсон даруйд банканд хандаж мэдээллээ шинэчлүүлснээр шаардлагатай үед банкнаас цаг алдалгүй холбогдож, мэдээлэл хүргэх боломжтой юм.
- ④ Үйлчилгээний нөхцөл, болон банкнаас харилцагчид зориулсан мэдээлэлтэй сайтар танилцаж хэвших нь чухал.

ХИЙХ ЁСГҮЙ ЗҮЙЛ

- ① Хувийн мэдээлэл, үйлчилгээний нэвтрэх нэр болон нууц үг зэргээ бусадтай хуваалцаж болохгүй. Тухайлбал, цахим шуудан болон сошиал хуудсаар үл таних нэгнээс ирсэн хүсэлт, үл танихгүй дугаараас залгаж зээл санал болгох, сугалаанд хожсон зэргээр таны хувийн мэдээллийн тань талаар лавлах, дансны мэдээллээ шалгаж лавлахгүйгээр өгөх гэх мэт үйлдэл нь өндөр эрсдэлтэй.
- ② Бусдад данс, картаа ашиглуулж, бусдын өмнөөс бэлэн болон бэлэн бусаар гүйлгээ хийж өгч болохгүй. Тухайлбал, банкны теллер эсвэл АТМ-аас танихгүй хүнд мөнгө авч өгөх, шилжүүлэг хийх картаа ашиглуулж болохгүй.
- ③ Хууль бус мөнгөн шилжүүлгийн үйлчилгээ авах буюу зохих зөвшөөрөлгүй этгээдээр үйлчлүүлэхээс зайлсхийх хэрэгтэй.